

Lányi András - Jakab György
Erkölcsei esettanulmányok

A kötet a Soros Alapítvány támogatásával készült.
Engedélyszám: 34.596/8/98. XIV.

Lektorálta:
Balassa Péter,
Kamarás István

A könyvben szereplő fényképek többsége a Hórusz archívumból, Kardos Sándor gyűjteményéből származik
Fedélterv és tipográfia: Osváth Erika
Tördelés: Csóka András

ISBN 963 9190 04 7
© Alternatív Közgazdasági Gimnázium, 1999
© Lányi András, 1999
© Jakab György, 1999
Kiadta az Alternatív Közgazdasági Gimnázium Kiadója
Felelős Kiadó: Horn György
Kiadóvezető: Vargyas Zoltán
Műszaki vezető: Csóka András
Szerkesztette: Szerdahelyi Krisztina
Szöveggondozás: Zappe Lászlóné
A nyomási és kötészeti munkákat a Szász és Társai Nyomda végezte
Kiadói kód: AG 1149

KÖSZÖNJÜK MINDAZOK SEGÍTSÉGÉT, AKIK A KÖNYV LÉTREJÖTTÉHEZ HOZZÁJÁRULTAK
AZ ELTE BTK HUMÁNÖKOLÓGIA PROGRAM HALLGATÓI:
Bezdán Györgyi, Frenkel Gergely, Hegedűs Ibolya, Kaufer Virág, Kiss Edgár, Laczkó Szilvia, László Andor,
Németh Regina, Schiffer András, Szabó Ilse, Vasali Zoltán
valamint Arató András és Falus Katalin

TARTALOM

Levél az olvasóhoz

A BEAVATÁS

„HONNAN VAN A ROSSZ - AMIT TESZÜNK?”

MIÉRT SZENVEDEK?

I. A szenvedés a nélkülözésből fakad

II. A szenvedés oka: ragaszkodás a vágyainkhoz

III. A szenvedés a rossz választás következménye

Egy orvos az őserdőben

Bozótiskola - Ifjúavatás Új-Guineában

ÉN ÉS TE

MIT KELL TENNEM?

Törvény és áldozat

Törvény és megértés

Törvény és kétely

A lelkiismeret szava

MIT TEHETEK RÓLA? MIT TEHETEK ÉRTED?

„A helyzet az, hogy vannak betegek, és hogy gyógyítani kell őket”

A felelősség kérdése

Hogyan öltem meg egy öregasszonyt?

„NINCS ALKU - ÉN HADD LEGYEK BOLDOG” - DE KI VAGYOK ÉN?

„Megcsinálta a szerencsáját”

Mikor jó a lét?

„EZ NEM ERKÖLCSI KÉRDÉS...” - A NEMI SZERELEM ERKÖLCSTANA

Lelki posta

A Szent Iván-éj varázserdejében

Egy „sima” válasz

Ugye örökké fogsz szeretni?

ÉLETRE-HALÁLRA

Életet adni

Vita az abortuszról
A jó halál kegyelme
Meghalok én is?
ÉN ÉS MI
„PARANCSRA TETTEM”
Ki a felelős?
A háború és a béke erkölcsstana
Antigoné igazsága
TILOS A TILTÁS?
„A polgári engedetlenség iránti kötelességről”
Az emberi jogokról
Vita a szólásszabadságról
KOLHAAS MIHÁLY AZ ÜVEGVISSZAVÁLTÓBAN
Eldobható?
Szem a láncban
A közlegelők tragédiája
A TUDÓSOK LELKIISMERETE
Hős vagy áldozat?
Doktor Frankenstein és kora
Klónozás: a 21. század tudománya?
Csernobil tanulságai
ÁLDOZAT A HAZÁÉRT
Évfordulók
Kell-e szeretni a hazát?
Az áldozatvállalás példái
A falráhányt borsó sorozatból
MI ÉS ŐK
MINDANNYIAN „KISEBBSÉGIEK” VAGYUNK
A kelet-európai kisállamok nyomorúsága
Elválaszt, ami összeköt
Az idegengyűlöletről
Együttélők
EMLÉKEZZÜNK MEG A SZEGÉNYEKRŐL!
Kérdések, amelyek elől nem lehet kitérni
A társadalmi igazságosság
Fénykép Lakatos Alikáról
Mi is emberi életre vágyunk!
AZ ÁLLATOK JOGAI VAGY AZ EMBER FELELŐSSÉGE?
Az állat: eszköz vagy társ?
Vannak-e az állatoknak jogaik?
Seattle törzsfőnök üzenete az utókor számára
A SZEGECSHÚZOGATÓK
A mi kis repülők
Gondolatok a szupermarketban
A székelly falutörvények

FÜGGELÉK

BABITS MIHÁLY: VALLOMÁS HELYETT HITVALLÁS
IRODALOMJEGYZÉK

Kedves Olvasó!

Ha az erkölcsstan fogalmait rendszeresen kifejtő könyvet keresel - nyugodtan keress tovább. Ha a helyes magatartás és az erényes élet arany szabályaira vagy kíváncsi, azokat sem találod pontokba szedve a következő oldalakon. Mégis jó szívvel ajánljuk e könyvet a középiskolák diákjainak, tanáraiknak és minden érdeklődőnek. Vállalkozásunk talán kissé szokatlan: a problémáinkat szeretnénk megosztani veled, bemutatva azokat a megoldási lehetőségeket, melyeket különféle világnézetek képviselői kínálnak számunkra. A saját meggyőződésünket sem fogjuk eltitkolni előled. Az erkölcs nagy kérdéseit úgy mutatjuk be, ahogyan az életben találkozunk velük: megtörtént esetek és irodalmi példák alapján. Olyan gondokról és dilemmákról lesz szó, melyek előtted sem ismeretlenek. Előbb-utóbb mindenki szembesül velük, állásfoglalásra kényszerül: Milyen a jó élet? Mi a helyes cselekedet? Mit kell akarnom? Ezekre a kérdésekre az ember tetteivel felel. És felel a tetteiért. Felelős lény, aki képes a jó és a rossz tudatos megkülönböztetésére, tehát elvárható tőle, hogy e szerint cselekedjen. A

tudásáért is felelős, és azért is, amiről nem akar tudomást venni. Ezért ismernie kell az erkölcsi hagyományt, az előttünk járt nemzedékek gondolatait, akik hasonló kérdésekkel viaskodtak más körülmények között. Azt reméljük, hogy munkánk segítségével lesz az önálló tájékozódásban, erkölcsi meggyőződés kialakításában. *A szerzők*

A BEAVATÁS

„Honnan van a rossz amit teszünk?”

Élt egyszer Indiában, a kuruk és pándavák szent földjén egy ifjú fejedelem... nem, ez így nem lesz jó. Mondjuk, ez a nemes ifjú inkább a Lónyay (azelőtt Szamuely) vagy a Haller (egy időben Hámán Kató) utcában élt. Mindenesetre valami olyan utcában, amelynek a nevét koronként megváltoztatták aszerint, hogy az Uralkodó bölcs tanácsadói épp miféle hősöket óhajtottak példaképpül megörökíteni az utcatáblákon. Ettől persze a nemes ifjak és ifjú fejedelmek még kevésbé törődtek az erkölcsi példázatokkal és a tanulságos történetekkel, mint egyébként.

Őszintén szólva nem valószínű, hogy hősünkről egyszer majd utcát fognak elnevezni. Emlékezetes tetteről is csak egyről tudok: tavaly bejutott az Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny döntőjébe. Bejutott, de nem ment el, a verseny előtti napon ugyanis nyoma veszett. (Mitikus elbeszélésekben nem ritka az ilyen fordulat. Az indiaiak szent eposzában, a Mahábháratában például Ardzsunát, a pánditok fiatal uralkodóját is éppen a nemzetsége sorsát eldöntő csata napján keríti hatalmába a kétely, és elhatározza, hogy ő bizony nem harcol többé.)

Vajon mi történt hősünkkel? Hol kezdődtek nála a bajok? Amikor se szó, se beszéd napokra eltűnt hazulról, hamis orvosi igazolást vitt az iskolába, nem jelent meg az edzéseken, olykor ittasan keveredett haza, befalt mindent, amit a hűtőben talált, imádott nővérét veréssel fenyegette, és a törülközők alatti titkos rekeszből kiemelve a konyhapénz maradékát ismeretlen helyre távozott? Vagy már jóval korábban? Amikor a szülei elváltak? Vagy amikor ismét összekerültek? Amikor édesapja a szélütéstől az egyik oldalára béna lett? Vagy amikor édesanyja ágya körül szaporodni kezdtek a csikkhalmok és a gyógyszeres fiolák?

De miért állnánk meg itt? Vajon az más lapra tartozik, hogy édesanyja annak idején nem tanulhatott tovább a származása miatt; hogy apjának már kamaszkorában négy testvérrel kellett gondoskodnia, miután a nagypapa 1959-ben felakasztotta magát az üres istállóban, ahonnan lovat, szekeret és a család egyetlen tehenét a termelőszövetkezet telephelyére vittek el? Vagy talán még ennél is korábbra kell visszanyúlnunk? Mikor a nagymamát erőszakkal elválasztották szerelmétől, és egy nála harminc évvel idősebb emberhez kényszerítették? Ki tudja? Lehet, hogy ő maga sem tudná megmondani.

De halljuk, hogyan is vélekedik minderről ő.

A címben feltett kérdés („Unde malim) faciamus?") Szent Ágostontól ered. Az ő tanítása nyomán vált uralkodóvá az európai gondolkodásban az a felfogás, hogy a rossz nem a világ tökéletlenségéből, hanem az ember akaratának és cselekedeteinek gyarlóságából származik, tehát tisztán morális kérdés.

Rendben van, beszéljessünk. Azt akarod mondani, ugye, hogy nekem aztán nincs okom panasza. Megvan mindennem: szavam se lehet. Apám már reggelként szidni kezd, de azt is csak azért, mert sikereket kell felmutatnom, elérni mindazt, amit nekik nem sikerült. Amikor büntetni akart - a saját érdekemben, ezt körülbelül ezerszer elmagyarázta -, anyám mindig megvédett. Titokban ajándékokkal tömött, ezen azután megint jól összeveszték, zengett a ház, hogy belőlem így majd mi lesz. Mindig azzal jöttek, hogy nekik milyen rohadt nehéz volt, igyekeztek, hogy nekem könnyebb legyen. Hogy boldog legyek, gazdag, hogy majd szeressenek. Ők már egymást se tudták szeretni, azt mondták: én meg a nővérem, mi vagyunk az ő életük egyetlen értelme, minden reményük.

Hogy gyűlöltem a karácsonyokat, hogy untam! Akár együtt éltek, akár éppen külön, ilyenkor összegyűlt a család. Valaki mindig megsértődött, valaki sírt, nekünk meg, gyerekeknek, örvendezni kellett az ajándékokon, amiért majd megszakadtak, hogy összehozzák.

Végül is nálam majdnem bejött nekik, amit akartak. Elkezdtem iszonyatosan tanulni, mert tudtam, hogy akkor békén hagynak. Különórákra jártam, edzésre, minden. Apámat akkor már leszázalékolták, pont amikor az üzlet végre-valahára beindult. Teljesen magába roskadt, naphosszat meg se szólal. Anyám ápolja. Esténként meg német regény füzeteket fordít idióta szerelmespárok nyálas kalandjairól, ezt elég jól fizetik.

A boldogság! Ez az élet célja, igaz? Oké, gondoltam, akkor én megpróbálom jól érezni magam. A múlt nyáron, amikor megszöktem, ez végre sikerült. Pedig ezek nem olyan gyerekek voltak, akiket a szüeim egyáltalán beengednének a lakásba. Mit csináltunk? Semmit. Amihez kedvünk volt. És ha nem volt semmihez kedvünk, akkor nem csináltunk semmit. Nem kérdeztük, kinek honnan van a pénze, de gondoskodtunk róla, hogy legyen, amennyi kell. Pörögtünk, éjszakáztunk, most ne részletezzük, mindent kipróbáltunk: a pia és a fű, hát az mondjuk mindennapos volt. Az már az én hibám, hogy semminek se tudok olyan önfeledten örülni - szerintem ezt belém nevelték.

Nem sírom vissza, talán jobb, hogy így történt, hogy elkaptak. Láttam elég közelről, milyen hamar kinyíródik, aki ezt csinálja. Én pedig nem akarok szenvedni többé. De a mások szenvedése sem érdekel! Nem az, hogy nem érdekel, de nem bírom elviselni, segíteni meg úgysem tudok...

Leérettségiztem valahogy, görcsöltem, hogy a pontszámom meglegyen, mert úgy volt, hogy a felvételinek azért még nekifutok. Anyám kikönyörögte. De éreztem, megint az lesz, hogy nem bírom végigcsinálni. Jó, nem vagyok egy igazi küzdő típus. Győzni sem akarok mindenáron. Nem éri meg.

Kérdések, feladatok

1. Olvassátok el a szöveget, és próbáljátok közösen megfogalmazni, hogy mi a történet hősének problémája!
2. Beszéljétek meg, hogy mennyiben tekinthető tipikusnak ez a gondolkodásmód? Mennyire érint benneteket ez a probléma? Mennyiben tudtok azonosulni ezzel a fiatalemberrel?
3. Hogyan látja hősrünk a saját problémáját? Miben különbözik ez attól, ahogy környezete, illetve a történet olvasói látják a problémát? Milyen okai lehetnek a különbségnek?
4. Alkossatok 3-5 főből álló csoportokat, és gyűjtsétek össze válaszaitokat az alábbi kérdésekre! Azután csoportban, majd közösen beszéljétek meg véleményeteket a főhős problémáival kapcsolatban:
Mit szeretne elérni?
Mitől fél?
5. Hogyan éli meg a történet hőse önmaga és családja sikertelenségeit? Mennyiben érzi magát felelősnek kudarcai miatt?
6. Elemezzétek nyelvi szempontból a főhős mondanóját! Milyen érzéseit igyekszik elrejtteni a „laza szöveg” mögé?
7. Gyűjtsétek össze, milyen előnyei és milyen hátrányai vannak a felnőtté válásnak! Véleményetek szerint a történetben szereplő fiú miért próbálja halogatni az életét meghatározó döntéseket?
8. Mennyiben határozza meg hősrünk leendő sorsát kedvezőtlen családi háttere? Mennyire határozza meg az ember életútját családjának (szüleinek, nagyszüleinek) története? Tudátok-e példákat, illetve ellenpéldákat hozni arra, hogy valakinek a sorsa összefonódott a családjáéval, illetve hogy eltért attól?
9. Alkossatok csoportokat, és a következő szereplők szemszögéből értelmeztétek a történetet:
az anya
az apa
a nővér
az osztályfőnök
az osztálytársak
az új barátok
10. Az adott szereplőket képviselő csoportok beszéljék meg, hogy mivel tudnának segíteni a főhősnek! Kell-e egyáltalán segítséget nyújtaniuk? Ha úgy gondoljátok, igen, akkor dramatikus játék formájában rendeztetek egy képzeletbeli találkozást, párbeszédet az elbeszélő és az adott szereplő(k) között!
11. Készítetek olvasói levelet hősrünk, illetve a szülők nevében, más csoportok pedig válaszolják meg ezeket a leveleket egy adott folyóirat (*Ifjúsági Magazin, Nők Lapja* stb.) nevében!
12. Játsszatok el egy képzeletbeli 10 éves érettségi találkozót! Hogyan alakulhat ez idő alatt hősrünk sorsa? Gyűjtsétek össze a lehetséges variációkat!

MIÉRT SZENVEDEK?

MIT TEGYEK, HOGY NE SZENVEDJEK? MIT TEGYEK, HOGY NE OKOZZAK SZENVEDÉST? EZEKEL A KÉRDÉSEKKEL KEZDŐDIK A JÓ ÉS ROSSZ CSELEKEDETEKRE VALÓ GONDOLKODÁS, AMIT ERKÖLCSTANNAK NEVEZÜNK. ERKÖLCS FELFOGÁSUNK MINDENEKELŐTT AZON MŰLIK, HOGY MIFÉLE VÁLLASZT TALÁLUNK EZEKRE A KÉRDÉSEKRE. AZ ALÁBBIKBAN BEMUTATJUK A SZENVEDÉS OKÁNAK HÁROM KÖZKELETŰ, DE EGYMÁSSAL HOMLOKEGYENEST ELLENKEZŐ MAGYARÁZATÁT.

I. A szenvedés a nélkülözésből fakad

A napjainkban leggyakrabban hangoztatott vélemény szerint a szenvedés oka a szükség, az-az valaminek a hiánya. Azért szenvedünk, mert nem érhetjük el, amit szeretnénk. Vágyaink teljesülése kényszerítő korlátokba ütközik:

- természeti korlátokba (pl. betegség, fájdalom, testi és szellemi képességeink végessége);
 - társadalmi korlátokba, melyek megakadályozzák az egyént, hogy céljait szabadon követhesse.
- Aki nem szenved semmiben szükséget, akit körülményei nem akadályoznak abban, hogy valóra váltsa vágyait, az boldog és elégedett, állítja ez a felfogás. Helyesnek tehát az olyan cselekedetet kell tartanunk, amely elősegíti, hogy ez az állapot bekövetkezzék: megszabadít a nélkülözéstől, és céljaink teljesülését szolgálja anélkül, hogy másokat megakadályozna ugyanebben. Azt nem tudhatjuk, hogy másoknak mi volna jó, ezért leghelyesebb, ha mindenki csak a maga céljait tartja szem előtt, és legfeljebb a saját jól felfogott érdekében van tekintettel a mások érdekeire és törekvésére. (Könnyen belátható, hogy ha így járunk el, az nagyobb valószínűséggel szolgálja a mások javát is, mintha mindenkit arra kényszerítenénk, hogy ugyanazoknak az erkölcsi előírásoknak engedelmessédjék.)

E felfogást *haszonelvűnek* nevezzük, mivel az egyéni hasznot teszi meg erkölcsi rendszere alapjául, és az egyéni célkövetés feltétlen szabadságát védelmezi minden külső korlátozás ellenében.

A haszonelvű felfogást valló emberek álláspontjukat többnyire természetjogi érvekkel támasztják alá: az, hogy élvezetekre törekszünk és kerüljük a szenvedést, az ember természetéből következik, és elidegeníthetetlen jogunk, hogy a saját természetünkkel összhangban éljünk. A jólét tehát a vágyak és szükségletek kielégítésével azonos. Egyéni önzésünk azonban megfelelő feltételek között a közjót szolgálja. Az emberek közötti spontán (piaci) tevékenységcsere ugyanis egy jótékony, ámde láthatatlan kéz - értsd: a kínálat és a kereslet játéka - úgy irányítja, hogy az egyén leginkább abban találja meg a hasznát, ami egyúttal a mások javát is a legnagyobb mértékben szolgálja.

Amit tehát a közfelfogás rendszerint kárhozzat, a kéjsóvár, önző, irigy, fukar viselkedés hajtómotorja lehet az általános gyarapodásnak, és mint ilyen, erkölcsi értékkel is rendelkezik. A *méhek meséjének* szerzője, Bernard de Mandeville egyike az elsőknak, akik a 18. század elején erre a meglepő következtetésre jutottak:

Így a józanság és a mérték Az ivást s zabálást segíték. A fősvénység, szülője rossznak, E más bűnnél utálatosabb. A tékozlás, e nemes vétek Rabja lett, s millió szegénynek Munkát ad itt a fényűzés, S gögtől nyert élelét nem kevés. Irigység, hívság, karba kart Fellendítették az ipart,

S az álhatatlanság hibája Ételbe, bútorba, ruhába, E neveléses gyengeség lett Hajtója a kereskedésnek. Ily jól hatott a bűn az észre, S a szorgalommal kéz a kézbe Az életet áldássá tették, Való gyönyörre, élvezetté, Úgy, hogy már jobban élt a pór, Mint a gazdag valamikor.

Mandeville magyarázatokat is fűzött meséjéhez, s ott így érvel:

A tolvajok és zsebmetszők lopással keresik a kenyerüket, vagy azért, mert becsületes ütőn nem tudnák fenntartani magukat, vagy mert viszolyognak a rendszeres munkától: érzéseiket akarják kielégíteni, enni, erős italokat inni, feslett nőkkel hálni és henyélni, amikor kedvük tartja. A fogadós, aki jól tartja őket, és pénzüket elfogadja, jól tudja, honnan ered, majdnem akkora gazember, mint a vendégei. De ha jól bánik velük, üzletével törődik, és ezt okosan vezeti, jó pénzt kereshet, és hitelképes lesz ügyfeleivel szemben. A nagykereskedő megbízottja, aki gazdája nyereségét nézi, annyi sört küld neki, amennyit csak rendel, és igyekszik a részesedést növelni; amíg a fogadós jó pénzt ad, nem az ő dolga firtatni, kiktől szerzi. Eközben a gazdag sörgyáros, aki az üzletvezetést alkalmazottaira hagyja, semmit se tud minderről, de kocsikat tart, barátokat traktál, és zavartalanul, jó lelkiismerettel élvezi javait; birtokot vásárol, házakat építtet, gyermekeit bőségben neveli fel, és soha nem gondol rá, mit fárad a nyomorult, mit mesterkedik az ügyes, és mit bűnöz a tolvaj, amíg hozzájut a portékához, amelynek hatalmas forgalmából ő nagy vagyonát szerezte.

A rövidlátó átlagember az okok láncában ritkán lát tovább a következő szemnél; de akik kiterjedtebb szemlélettel bírnak, és nem sajnálják a fáradságot az események láncolatán végigtekinteni, száz és száz helyen láthatnak jót felzsendülni és előtörni a rosszból, éppoly természetesen, mint csirkét a tojásból. A maláta adójából eredő pénz tekintélyes része a nemzeti jövedelemnek, és ha nem párolnának italt belőle, a közkincstár roppant mértékben károsodna miatta. De ha való megvilágításba helyezzük a számos előnyt és a nyilvánvaló áldások hosszú sorát, melyek az itt tárgyalt rosszból nőttek ki és tőle elválaszthatatlanok, figyelembe kell vennünk a földbéréket, a föld kapálását, a hozzá való szerszámokat, a felhasznált igás állatokat is, és mindenekelett a szegények sokaságát, akiket a kapálás, malátafőzés, szállítás és lepárlás számos munkafolyamata tart el, míg előáll a malátafőzet, melyet első párlatnak nevezünk, és amely csupán kiinduló anyaga számos szeszitalfélének. Emellett az éles szemű és jó kedélyű olvasó még abból a szemétből is bőségesen tudna jót kiszemelni, amit én mint rosszat félrevettem. Elmondhatná, hogy bármennyi züllést és részegeskedést eredményezhet is a malátaszesszel való visszaélés, mértékkel élvezve felbecsülhetetlen áldás a szegényre nézve, akinek nem telik drágább italra, hogy a szesz egyetemes vigasztaló nemcsak hidegben és fáradtság ellen, de a legtöbb csapás ellen, mely az ínségeseket éri, és hogy gyakran épp a legelesettebbeknél pótolhat ételt, italt, ruhát és lakást. Hogy a bamba fásultság a legnyomorúságosabb helyzetben, melyet a panaszolt összetevők idéztek elő, ezekre volt áldás, mert bizonyára azok voltak a legboldogabbak, akik a legcsekélyebb fájdalmat érezték.

(Bernard de Mandeville: *A méhek meséje*)

II. A szenvedés oka: ragaszkodás a vágyainkhoz

A szenvedés kielégítetlen vágyainkból ered - ezzel azok is egyetértének, akik a lemondás tanát hirdetik: a sztoikusok, valamint a legnagyobb hatású keleti bölcseleti iskolák (a jóga, a tao stb.) hívei. Csakhogy ők ebből a fentiekkel éppen ellentétes következtetésre jutnak. A vágyak elvégre bennünk támadnak, mondják, oktalanság tehát szenvedéseinkért a külső körülményeket okolni. Magunkat kellene inkább megváltoztatni. Aki a szenvedéstől meg akar szabadulni, csak egyet tehet: szabaduljon meg a vágyaitól! Ez a felfogás a legkövetkezetesebben talán a buddhista tanításban fogalmazódik meg.

A Buddhának (Megvilágosultnak) nevezett Sziddhártha Gautama Sákja Kr. e. 563-ban született egy észak-indiai állam királyának egyetlen fiaként. A legenda szerint apja szeretne volna megkímélni egyetlen gyermekét minden fájdalomtól és kellemetlen benyomástól. Ezért a parkot, amelyben a királyi palotája állt, szigorúan őriztette, s ő semmit sem ismerhetett meg a palotán kívüli világból. Amikor a jólétben és biztonságban nevelkedett királyfi először találkozott a szenvedéssel - egy öregember, egy gyógyíthatatlan beteg, egy halott és egy aszkéta képében

-, ez a négy megrendítő élmény gyökeresen megváltoztatta életét. A Buddháról írott eposz (Buddhacsarltó) így mutatja be sorsdöntő találkozását az öregemberrel és a halottal:

A királyfi félve kérdezi szolgálóját:
„A vénülés csupán őt tette tönkre,
vagy másokkal is történnek ilyesmi?”

S kérdésére Csandaka ezt felelte:

„Felségedre is ugyanez a sors vár.
Idő elteltével változik a forma,
s e sorsot elkerülni lehetetlen.
Az ifjúság mindenképpen idővel
magára ölti a vénség ruháját.” (...)
S amint a herceg a halálról hallott,
szomorúan kérdezte Csandakától:
„Ilyesmin minden ember át kell eszen? (...)”
Mily megrázó az ember sorsformája.
Hogyan lehet itt gondtalanul élni,
ha porrá válik végtére a testünk?
Ám, mintha szívünk helyén kő heverne,
nem észleljük az élet röpkéségét. (...)”
Meggondolatlanság örülni annak,
minek a zord halál van hátterében.”

S valóban, Sziddhártha királyfi ezután már nem tudott örülni megszokott életének, egyre csak azon elmélkedett, miképpen szabadulhat meg az ember a szenvedéstől és a félelemtől. Elhagyta atyja palotáját, a szerzetesek életét élte. Hét esztendő telt el meditációval és önkéntes önsanyargatással, amikor a szabadulás útja megvilágosult előtte.

Arra a felismerésre jutott, hogy az ember egyénisége csalóka látszat csupán, amely akkor keletkezik, amikor az Ént azonosítjuk egy élő testtel vagy bizonyos érzésekkel és gondolatokkal, melyekre rámondjuk: „Az én testem. Az én érzésem.” De hogyan is állíthatunk ilyesmit, ha egyszer egyikkel sem rendelkezünk szabadon: nem dönthetjük el, legyenek-e vagy ne legyenek. Nem rajtunk múlik, hogy meddig élünk és mit tapasztalunk, az sem, hogy minek a megismerésére vagyunk képesek. Mégis ragaszkodunk ezekhez a múlandó, változékony dolgokhoz, az adottságainkhoz és a benyomásainkhoz, feledve, hogy ez mind nem mi magunk vagyunk, hiszen „semmiféle jelenség nem azonos az Énnel”. Ezzel Buddha tanítása szerint örökös szenvedést veszünk magunkra: A tudatlanság következményei az adottságok, az adottságok következménye a megismerés, a megismerés következménye a név és alak, a név és alak következménye a hat érzékelési terület, a hat érzékelési terület következménye az érintkezés, az érintkezés következményei az érzetek, az érzetek következménye a létszomj, a létszomj következménye a léthez való ragaszkodás, a léthez való ragaszkodás következménye a létezés, a létezés következménye a születés, a születés következménye az öregség és halál, bánat, fájdalom, szenvedés, szomorúság, gyötrelém. (...) Ha egy szerzetes a valóságnak megfelelően nagy bölcsen így tekint minden testre (érzetre, tudatra, adottságokra) a múltban, a jelenben és a jövőben, belsőre vagy külsőre, hitványra vagy nemesre, egyszóval bármely testre: ez nem az enyém, ez nem én vagyok, ez nem az én énem, akkor tökéletesen megszabadul, így éri el a szentséget a szerzetes, aki levetkőzte az indulatokat, elérte a tökéletességet, cselekvését befejezte, terhét letette, elnyerte az üdvöt, szétépte a lét kötelékét és végérvényesen megszabadult. (Buddha: *A létszomj kioltásáról szóló beszéd; Szaccsaka*)

III. A szenvedés a rossz választás következménye

A TUDÁS ALMÁJA

A hagyományos európai erkölcsi felfogás a keresztény és a zsidó vallás tanításán alapul, amely a szenvedést az ember bűnös (Teremtője parancsolatával ellenkező) cselekedetéből eredezteti. A bibliai elbeszélés szerint a rossz az első emberpár bűnbeesésével tört be a világba.

És monda az asszony a kígyónak: a kert fáinak gyümölcséből ehetünk; de annak a fának a gyümölcséből, mely a kertnek közepette van, azt monda Isten: abból ne egyetek, azt meg se illessétek, hogy meg ne haljatok. És monda a kígyó az asszonynak: Bizony nem haltok meg; hanem tudja az Isten, hogy amely napon ejéndetek abból, megnyilatkoznak a ti szemeitek, és olyanok lesztek, mint az Isten: jónak és gonosznak tudói. És látá az asszony, hogy jó az a fa eledelre, s hogy kedves a szemnek, és kívánatos az a fa a bölcsességért: szakasztá azért annak gyümölcséből, és evék, és ada vele levő férjének is, és az is evék. (1Mózes 3,2-6)

... Az asszonyak monda [az Úr]: Felette igen megsokasítom viselősséged fájdalmait, fájdalommal szülsz magzatokat; és epekedel a te férjed után, ő pedig uralkodik terajtad. Az embernek pedig monda: Mivelhogy hallgattál a te feleséged szavára, és ettől arról a fáról, amelyről azt parancsoltam, hogy ne egyél arról: Átkozott legyen a föld temiatad, fáradságos munkával élj belőle életednek minden napjaiban. Tővisét és bogáncskórót teremjen teneked; s egyed a mezőnek fűvét. Orcád veritékével egyed a te kenyeredet, míglen visszatérsz a földbe, mert abból vétettél: mert por vagy te s ismét porrá leszesz. Nevezte vala pedig Ádám az ő feleségét Évának/mivelhogy ő lett anyja minden élőnek. És csinála az Úr Isten Ádámnak és az ő feleségének bőrruhákat, és felöltözteté őket. És monda az Úr Isten: íme az ember olyanná lett, mint mi közülünk egy, jót és gonoszt tudván. Most tehát, hogy ki ne nyújtsa kezét, hogy szakasszon az élet fájáról is, hogy egyék, s örökké éljen: Kiküldé őt az Úr Isten az Éden kertjéből, hogy művelje a földet, amelyből vétett vala.
(1Mózes 3,16-23)

A jó és a rossz közötti választás, a bűn kérdése szükségképpen került a zsidó-keresztény erkölcsi gondolkodás középpontjába, mivel egyetlen más vallás sem hangsúlyozza ennyire Isten végtelen jóságát és a teremtés tökéletességét. A szenvedés rettenetes tapasztalata mintha rácsófolna erre a tökéletességre. Vajon az Ádámnak és Évának tulajdonított eredendő bűn és a bűnre való örökletes emberi hajlandóságunk büntetéseként kell elfogadnunk a ránk mért szenvedést?

Sokan tiltakoznak a történet ilyen értelmezése ellen. Hiszen ez az öröklődő kollektív bűnösség gondolatának elfogadását jelentené! Az eredendő bűnről szóló bibliai tanítás szerint, amikor az ember szakított a tudás fájáról (azaz mai nyelven: szert tett a fogalmi gondolkodás, elvonatkoztatás, előrelátás és tudatos választás képességére), ezáltal saját sorsának felelős alakítója lett. Képesé vált a jóra és a rosszra, vagyis e kettő tudatos megkülönböztetésére. De hogyan is tudná megkülönböztetni a jót a rossztól, ha a rossz nem okozna szenvedést, a jó pedig örömet? Mi értelme lehetne választásainak, ha jó és rossz cselekedet között nem tudna különbséget tenni?

SZABADSÁG ÉS ERKÖLCSI FELELŐSSÉG

Az egyén szabadsága és erkölcsi felelőssége nemcsak a keresztény valláserkölc, hanem általában az európai erkölcsi gondolkodás kiindulópontja. Az akarat szabadsága és a céltudatos tevékenykedés az embert képessé teszi arra, hogy készakarva használjon vagy ártson másoknak és magának. Ez a tudás üzte ki az ártatlanság édeni-természeti ősállapotából. Mert a farkas szétépheti a bárányt, szenvedést okoz ugyan áldozatának, de a szó erkölcsi értelmében nem tesz semmi rosszat. Ősztönei vezérlik, nem áll *szabadságában*, hogy másként cselekedjen. A rossz és a jó ebben az értelemben a választásra képes lény, az ember tudatos cselekedetével jelenik meg a világban. De nem természetében rejlik, hanem akaratát által lesz -ez fontos különbség: a bűn nem létünkéből, hanem tetteinkből fakad.

Különös adomány ez. Egyedül az ember tudja, hogy fájdalmak várnak rá és fájdalmat fog okozni, ő tudja csak, hogy meg fog halni - mégis ő az egyetlen, aki nevetni képes, figyelmeztet Charlie Chaplin, a nagy komikus. Igen, sírni és nevetni csak mi tudunk. S ha igent mondunk az életre - mert *mondani*, bármit, ne feledjük, emberi kiváltság -, akkor a jó és a rossz drámájára mondtunk igent, s benne a magunk alig értett, véges szerepére: azaz vállaljuk a felelősséget saját jó és gonosz cselekedeteinkért.

JÓB TÖRTÉNETE

Az ószövetségi Jób könyve az igaz ember szenvedéséről szól. A minden erényben bővelkedő, gazdag és szerencsés Jóbot az Úr rettenetes megpróbáltatásoknak veti alá: elpusztítja szeretteit, vagyonát semmivé teszi, gyötrelmes betegséget bocsát reá. Így akarja bebizonyítani a Sátán ellenében, hogy az ő hűséges szolgája nem jutalom fejében, nem számításból követi parancsolatait és kerüli a bünt - hogy tehát az ember *méltó* az isteni kiválasztásra.

Jób a sors csapásaitól megtörve sem tagadja meg teremtőjét, helyáll az ember méltóságáért. Az Úr tehát megnyerte a fogadást a Sátánnal szemben. S azok a barátok szégyenülnek meg, akik arról győzködtek az ártatlant, hogy szenvedése csakis bűneinek méltó büntetése lehet.

De Jób nemcsak kitart ártatlansága biztos tudatában - egyszersmind Isten felfoghatatlan igazságosságának töretlen hitében -, hanem magyarázatot követel Teremtőjétől szenvedéseire. (Nem fölmagasztalást, jutalmat vagy jóvátételt - magyarázatot.) E „váratlan fordulat” által lesz több a Jób könyve tanulságos példázatnál, s ez teszi nyitottá az értelmezések számára. A mítosz ugyanis nem tartalmazza önnön magyarázatát. Jób ismételt kérdésére az Úr hatalma végtelenségének, szándékai felfoghatatlanságának kinyilatkoztatásával válaszol. Vajmi sovány vigasz ez annak, aki tudja, hogy ártatlanul szenvedett.

Ha csak nem éppen arról szól az Úr hallgatása, hogy az embernek ezentúl magának kell megfejtenie sorsa értelmét, miután Jób áldozatával kétségtelen bizonyítást nyert erkölcsi szuverenitása. Gondoljuk meg, ha Jób abban a biztos tudatban cselekszik, hogy az Úr lesújt a bűnre és okvetlenül jutalmazni fogja az erényt, akkor helyállásának nem volna erkölcsi értéke. Igazságtalan-e a Mindenható az ő hűséges szolgájával? Az ószövetségi próféták, valamint a keresztények hite szerint nem igazságos elbánásban, hanem végtelen kegyelemben részesítette Jóbot (az embert), amikor képessé tette rá, hogy a jót felismerje és önmagáért szeresse, ne viszonzás fejében.

A SZOLIDARITÁS ÉRTELME

Hogyan szabadíthatja meg tehát magát a szenvedéstől a keresztény hagyományban* nevelkedett európai ember? *Sehogy*. Hiszen igaz: minden fájdalom és szenvedés a szeretetből származik - a vágyból és a ragaszkodásból. Márpedig mi *akarunk szeretni és szeretünk akarni*. De aki valóban képes a szeretetre, az áldozatok arán is felebarátja szenvedésének enyhítésére fog törekedni. És akkor tapasztalja majd, hogy az egyetlen, ami feloldhatja az ember szenvedéstéli magányát, az a Másik odaadása.

*A keresztény valláserkölc rendszerének bemutatására ez a könyv nem vállalkozik. Amikor a haszonelvű, illetve az önmegtagadást hirdető irányzatokkal szemben álló felelősségetika és a szolidaritás erkölcsi elveinek bemutatásánál mégis a keresztény hagyományra hivatkozunk, ezen a személyi felelősség, a lelkiismereti szabadság, az ember erkölcsi méltóságának és az emberek testvérisé gének egyfajta felfogását értjük, amely civilizációinkban az evangéliumok tanítása nyomán vált általánossá. Az ebből eredő erkölcsi követelmények áthatják az európai gondolkodást, függetlenül attól, hogy miként vélekedünk a keresztény egyházak dogmáiról, s hiszünk vagy sem a mennyei gondviselésben.

„Új parancsolatot adok nektek, hogy egymást szeressétek, amint én szerettelek titeket, úgy szeressétek ti is egymást. Erről ismeri meg mindenki, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretni fogjátok.” (Jn 13,34-35)

Szeretni pedig igenis a szenvedés tanít bennünket: azt szeretjük, aminek az elvesztése fájdalmat okozna. A szenvedés természetét ismerő lény számára tehát a helyes cselekedet legelső törvénye a részvét: részvétel a mások megpróbáltatásában, azaz testvéri osztozkodás minden halandó lény közös sorsában, a vágyban és a kínban.

EGY ORVOS AZ ŐSERDŐBEN

Albert Schweitzer (1875-1965) orvos, filozófus, teológus, orgonaművész 1913-ban alapította meg később világhírűvé vált kórházát Lambarenében, az akkori Francia Egyenlítői Afrikában. Szakítva addigi életével és a tudományos karrierrel, feleségével együtt Afrika belsejébe költözött, hogy felvegye a harcot a lepra és a többi trópusi betegség ellen. Önéletrajzi könyve utolsó fejezetéből való az alábbi idézet:

Milyen végső eredményre jutottam négy év tapasztalataim nyomán? Mindenben bebizonyosodott, hogy azok az elgondolások, amelyek kiragadtak a tudományból és a művészetből és kihajtottak az őserdőbe, helyesek voltak. Barátaim, hogy visszatartsanak, azt mondták, hogy a „természet ölen” élő bennszülöttek nem betegeskednek annyit, mint mi, és nem érzik úgy a fájdalmat sem. Láttam azonban, hogy ez nem igaz. A legtöbb európai betegség künn is megtalálható, és a sok csúnya kór, amelyet mi hurcoltunk oda, még több nyomorúságot okoz, mint nálunk. Ha nálunk valaki megbetegszik, azonnal ott az orvos. Ha valakit meg kell operálni, legott feltárul a kórház kapuja. De képzeljük csak el, mit jelent az, hogy künn millió meg millió ember gyötrődik orvosi segítség reménye nélkül. Naponta ezren meg ezren irtózatot szenvednek, amelyeket az orvosi tudomány enyhíteni tudna. Sok-sok távoli kunyhóban naponta úrrá lesz a kétségbeesés, amelyet mi elűzhetnénk. Képzelje el akárki, ha van hozzá bátorsága, hogyan telt volna el akár csak az utolsó tíz esztendő is a családjában orvos nélkül!

Ébredjünk fel álmunkból és nézzünk a szemébe a rajtunk nyugvó felelősségnek. Ki tudná felsorolni azt a sok igazságtalanságot és kegyetlenséget, amit a bennszülöttek az európai népektől a századok folyamán elszenvedtek? Ki merné megmérni azt a nyomort, amelybe a pálnika és az általunk behurcolt csúnya betegségek döntötték őket? Ha mindazt, ami a színes bőrű fajta és a fehérek között lejátszódott, feljegyezték volna egy könyvbe, tömérdek oldal akadna benne mind a régmúlt, mind az újabb időkben, amelyeket túl szörnyű tartalmuk miatt olvasatlanul kellene átlapozni. Nagy bűn terhel minket és kultúránkat. Nem tőlünk függ már, hogy akarunk-e odakint jól cselekedni vagy sem. Kötelességünk. A jó, amelyben őket részesítjük, nem jótétemény, hanem vezeklés. Minden emberért, aki szenvedést okozott, el kell mennie egynek, aki segítséget nyújt. Azok, akik önmagukon tapasztalták, mi a rettenet és a testi szenvedés, az egész világon összetartoznak. Valamennyien ismerik a borzalmat, amelynek az ember hatalmába kerülhet, és valamennyien ismerik a fájdalomtól való szabadulás vágyát. Ne higgye senki, akit szenvedéseitől megváltottak, hogy ismét teljesen szabad, elfogulatlanul visszatérhet az életbe, és folytathatja úgy, mint eddig. Ha megismerte a fájdalmat és a rettenetét, neki is segítenie kell, hogy amennyiben emberi hatalom megteheti, kevesebb legyen a rettenet és a szenvedés. (...)

Egyszer véletlenül jelen voltam, amikor hajóra szállt egy csapat besorozott néger teherhordó, akiket a tengeren át Kamerunba vittek. A bennszülöttek most tudták meg igazán, hogy mi a háború. A gőzös az asszonyok siránkozása közben eltávolodott a parttól. A füstje elenyészett a messzeségben. Az emberek lassan elszéledtek. Egy öregasszony, akinek elvitték a fiát, hangfalán sírással ült egy parti kövön. Megfogtam a kezét és vigasztalni akartam. Csak sírt tovább, mintha nem is hallaná a szavamat. Egyszerre csak azon vettem észre magam, hogy vele együtt én is sírok, hangtalanul belesírok a lebukó nap fényébe, mint ő.

(Albert Schweitzer: *Egy orvos az őserdőben*)

Kérdések, feladatok

1. Először csoportokban, majd közösen beszéljétek meg a szenvedés értelmezésének fent ismertetett megközelítéseit.
2. A szenvedés okának, értelmének milyen más felfogásait ismeritek?
3. Fogalmazzátok meg a haszonelvű erkölcsi felfogás főbb sajátosságait!
Képzeltetek el egy olyan társadalmat, amelyben mindenki csak az egyéni céljai és érdekei elérésére törekszik!
Vajon hogyan működnek ebben a társadalomban az emberi kapcsolatok: felnőttek és gyerekek között, férfiak és nők között, a gazdasági életben?
5. fogalmazzátok meg a buddhista erkölcsi felfogás alapelveit! Mely elemei szimpatikusak számotokra, s mely elemei tetszenek kevésbé?
6. Milyen tanácsokat adna az első fejezetben bemutatott fiatalembernek egy haszonelvű, egy buddhista és egy szolidarisztikus erkölcsi elveket valló pályaválasztási tanácsadó? Próbáljátok csoportosan, majd közösen megfogalmazni tanácsaikat! Vitassátok meg a különböző tanácsok előnyeit és hátrányait!
7. Hogyan gondolkodik a halálról, a halálfélelemről egy haszonelvű felfogást valló ember, illetve egy buddhista?
8. Mit jelent az eredendő bűn fogalma?
9. Mit jelenthet a Teremtés könyvében a következő megfogalmazás: „És monda az Úr Isten: Ímé, az ember olyanná lett, mint miközülünk egy, jót és gonoszt tudván.”? (1Mózes 3,22)
10. A bibliai szöveg szerint miért büntette meg Isten az embert? Ebben az értelemben mi (volt) az ember büntetése?
11. Hogyan függ össze a tudás (tudatos magatartás) és az emberi szabadság?
12. Érdemes-e törekedni a tudásra? Valószínűleg igen, hiszen mindhárom bemutatott erkölcsi felfogás hívei ezt javasolják. Csoportonként, majd közösen fogalmazzátok meg, hogy a különböző erkölcsi felfogások mit értenek a tudás fogalmán, és mire kívánják megtanítani az ifjakat.
13. Értelmezzétek a következő idézeteket:
 - a) „Bizony, bizony, mondom nektek, ha a földre esett gabonamag el nem hal, csak egymaga marad, ha pedig elhal, sok gyümölcsöt terem.” (Jn 12,24)
 - b) „Nincs jó és rossz, gondolkodás teszi azzá.” (Shakespeare: Hamlet)
 - c) „Ne mondd semmiről, hogy elvesztettem, hanem azt, hogy: visszaadtam. Gyermeked meghalt? Visszaadtad. Feleséged meghalt? Visszaadtad. Birtokodat elvesztetted? Azt is visszaadtad. De az, aki elvette, rossz volt! Mi törődsz vele, ha az, aki adta, visszavette? Amíg a tied, tekintsd idegennek, mintha fogadóban lennél. (...) Jegyezd meg jól: nem a rágalmozó, nem az ütlegező bánt meg, hanem a felőlük alkotott képzeted. Ezért, ha valaki megbánt, emlékezz arra, hogy megkeresd azt a képzetedet, amely téged bánt.(...) Ha megbántott a testvéred, ez olyan, mint a bot. Két vége van: az egyik, hogy megbántott, a másik pedig, hogy testvéred. Rajtad múlik, hogy a bot melyik végét fogod meg.” (Epiktétosz)

BOZÓTISKOLA - IFJÚAVATÁS ÚJ-GUINEÁBAN

A szenvedésnek és a szenvedés elviselésének minden ismert nép hagyománya erkölcsi jelentőséget tulajdonít. A legtöbb törzsi kultúrában a nagykorúságot elérő ifjaknak különféle, olykor igen kegyetlen testi és lelki megpróbáltatásokat kell kiállniuk, s csak ezek után válnak a felnőtt közösség teljes jogú tagjává. Az új-guineai norpápuáknál a következőképpen zajlik az avatási szertartás:

Az avatási rítusok kezdetén a jelöltet eltávolítják a közösségből. A fiúk az őserdő rejtekén tartózkodnak, melyet gyékénykerítés zár el az avatatlanok kíváncsi tekintete elől. A jelöltnek szigorú böjtöt kell tartani és nem szabad mosakodnia. Az előkészítés után sor kerül a rituális operációra, mely általában a körülmelés. A műtét elvégzése után megérkezik a „szellem”. Érkezését a zúgattyúk surrogó hangja adja tudtul, vagy tökkürtök, vastag bambuszdudák tompa recsegése. A jelöltet társaival együtt elnyeli a szörny: azaz bebújnak a szellemház szájszerűen kiképzett szűk nyílásán. Odabenn maszkos figurák fogadják a megrémült jelölteket, ütlegelik, köpködi őket, vagy a fiúknak a széttárt lábak között kell átkúszniuk, miközben hátukat tüskés gallyakkal verik (bátorságpróba, erőátadás). A jelöltek addig tartózkodnak „a szörny gyomrában”, amíg sebeik be nem gyógyulnak, addig halottnak tekintik őket. Az elkülönítés időszakában oktatásban részesülnek: ekkor ismerkednek meg a szexuális élet titkaival és a helyes társadalmi magatartás szabályaival. Megtanulják a törzs hagyományait és mítoszait. A bozótiskola legfontosabb eseménye azonban a szellem- vagy maszktitok feltárása. Ekkor tudja meg a jelölt, hogy a félelmetes maszkok mögött ismerős férfiak rejtőznek, s maga is megtanulja, hogyan kell viselni a maszkot, hogyan forgassa a szellem hangját jelző zúgattyút. Fogadalmat tesz, hogy a megismert titkokat senkinek el nem árulja.

A sebek begyógyultával véget ér a beavatás második szakasza, s a jelölt, aki immár minden titkok tudója, visszatérhet a mindennapi életbe. A család disznóáldozatot mutat be a szellemnek, aki „kiköpi” az újjászületett férfit. A jelöltek ekkor szer-tartásos fürdőt vesznek, új ruhát és ékszereket kapnak, majd patrónusuk és oktatójuk vállán - ez rendszerint az anyai nagybácsi - lehunyt szemmel, merev testtartással visszatérnek a faluba. Itt nagy örömmujongással fogadják őket. Új férfiként ezentúl a törzs teljes jogú tagjának számítanak. (Bodrogi Tibor: *Mesterségek, társadalmak születése című kötete alapján*)

Kérdések, feladatok

1. Mit jelképez ez az avatási szertartás?
2. Miért tekintik halottnak az avatási szertartás idején a gyerekkorból felnőttkorba átlépő ifjakat?
3. Beszéljétek meg csoportosan, majd közösen a következő kérdéseket:
Miért kell különböző szenvedéseket, próbákat kiállniuk - sokszor a népmesékben is - az avatandó ifjaknak?
Miért fontos az adott közösség számára, hogy az ifjak megtanulják elviselni a félelmet és a szenvedést?
A törzsről szóló tudás hogyan kapcsolódik össze a szenvedéssel?
Véleményetek szerint az avatandó ifjak hogyan élik meg az avatással járó szenvedést? Mit gondolhatnak, miért bántják őket?
4. Ismertek-e környezetetekben hasonló jellegű avatási szertartásokat? A mai avatási szertartásoknak mi a célja, mi a jelentése?

ÉN ÉS TE

Mit kell tennem?

AZAZ: MIT KÖVETEL TŐLEM AZ ERKÖLCS

EGYÁLTALÁN, KI MONDJA MEG, HOGY MI A JÓ ÉS MI A ROSSZ? KIRE HALLGASSAK?

A VÁLASZHOZ NÉHÁNY OLYAN PÉLDÁZAT SEGÍTSÉGÉVEL PRÓBÁLUNK KÖZELEBB JUTNI, MELYEK AZ EMBERISÉG ERKÖLCSI ESZMÉLÉSÉNEK LEGFONTOSABB STÁDIUMAIT TÜKRÖZIK. ERKÖLCSI FEJLŐDÉSEN NEM AZT ÉRTJÜK, MINTHA EZEK A TANÍTÁSOK KIZÁRNÁK EGYMÁST, S AZ ÚJABB VAGY TÖKÉLETESEBB A „MEGCÁFOLT” RÉGI HELYÉBE LÉPNE. SZÓ SINCSEK ERRŐL! SZEMELVÉNYEINK INKÁBB AZT IGYEKEZNEK BEMUTATNI, HOGY A TUDÁSBAN ÉS TAPASZTALATOKBAN GYARAPODÓ EMBERISÉG A JÓ ÉS A ROSSZ CSELEKEDET KÖZTI ERKÖLCSI DÖNTÉS NEHÉZSÉGEINEK EGYRE BONYOLULTABB ÉS ÁRNYALTABB BELÁTÁSÁRA KÉPES.

A gondolkodás története nyitott: nem végérvényes megoldások felé tart. Amit fejlődésnek nevezünk, csak akkor jár valóságos szellemi haladással, hogyha a megismert és megőrzött hagyományhoz kapcsolódik, annak újraértelmezésén és továbbgondolásán alapul. Az olyan „fejlődés”, amely az új nevében elutasítja vagy megsemmisíti kulturális örökségét, a civilizáció önpusztítása volna.

Törvény és áldozat

ARDZSUNA KIRÁLYFI TÖRTÉNETE

A pánditok ifjú fejedelmének, Ardzsunának a történetét a hindu vallás talán legfontosabb szent irata, a Mahábhárata eposz utólag betoldott része, a Bhagavad-gítá (A Magasztos szózata) adja elő. Az eposz tárgya két rokon uralkodócsalád harca a hatalomért. A trónviszály csatával végződik, és a tizennyolc napig tartó véres ütközetben a két szemben álló sereg az utolsó szálig kiirtja egymást. A Bhagavad-gítá az eposz legfeszültebb jelenetét szakítja félbe. A két sereg már felsorakozott, megfűjják a csatakürtöket, megfeszülnek az íjak - ám ekkor az egyik sereg vezérének, Ardzsunának kétségei támadnak: megretten a rokonvér kiontásának gondolatától, így elmélkedik:

Jobb lenne élnem kegyelemkenyéren,
szent mesterekre sose hozva romlást,
mintsem tanítóm gonoszul megölvén
véres toron vért lakomázni kéjjel.

Nem tudja ember, mi keservesebb sors,
ölni csatán mást vagy öletni mástól;
ront ránk a testvér: Dhitarástra népe –
itt, ha kezünk győz, belehal a lelkünk.

Lágyul a szívem puha szájalomtól,
elmém a törvényt keresi zavartan;
szólj tiszta szóval: hol az igaz ösvény?
Esdő tanítványt - esedezem - oktass.

Kétségeit a kocsihajtója képében földi alakot öltött istenség, Krisna oszlatja el. A természet, magyarázza, örökös tevékenységre kényszerít bennünket. A mindenség rendje széthullana az emberek és istenek örökös cselekvése nélkül. A jóga bölcsessége elutasítja a tétlenség gondolatát, ellenben azt kívánja, hogy az egyéni célok iránt közömbösen lássunk dolgainkhoz, mit sem törődve a tett következményeivel, kizárólag azzal, hogy a nekünk

rendelt cselekedetet mint egy áldozatot hajtsuk végre, így fejezzük ki tiszteletünket a világ rendje iránt, ami kinek-kinek kijelöli hivatását, melyet tetteivel be kell töltenie.

Aki úr a tettvágyon
s győz érzékein, Ardzsuna,
s cselekszik bár, de jógában,
az szabad ember, azt becsüld.

Végezd hát rád szabott munkád,
a tétlenségnél több a tett;
ha mozdulatlanok lennénk,
testünk halálba hullana

A serege élén álló uralkodónak ezek szerint küzdenie és ölnie kell a maga megtámadott igaza védelmében - hiszen kötelességét teljesíti, népe javát szolgálja ezzel:

A tudatlan haszonvágyból
cselekszik, Bháraták ura,
a bölcs önzetlenül küzdjön,
népe javát tekintve csak. (...)

A cselekvést a Természet
örök törvénye műveli,
kit látszat-énje megtéveszt,
az mondja csak, hogy „én teszem”!

A hindu felfogás szerint tehát nem vesz bünt magára, akinek cselekedetei nem az egyéni vágyat szolgálják, hanem kizárólag arra irányulnak, hogy betöltsék rendeltetésüket az élet körforgásában, amit a jóga bölcsei vágy nélküli cselekvésnek vagy áldozati cselekvésnek neveznek (ez lényegében azonos a kínai taoista mesterek által leírt spontán vagy tétlen cselekvéssel: *wei wu wei* - szó szerint nem cselekvő cselekvés).

A tevékeny és kezdeményező európai szellem számára ez a tanítás nehezen fogadható el. Európa erkölcsi tanítómesterei szerint a helyes cselekedet útja nem a vágyak kioltása és az egyéni akarat megfékezése, hanem a jó akarat megerősítése és a rossz tudatos elutasítása. Nem szabadulhatunk meg a szabadságtól: a tetteinkért viselt egyéni felelősség terhétől, mely azért hárul ránk, mivel képesek vagyunk különbséget tenni jó és rossz között. S ezt a különbséget mi tesszük: a tetteinkért viselt felelősséget tehát nem háríthatjuk át a természet vagy a társadalom törvényeire. Ismernünk és alkalmaznunk kell a helyes cselekedet mértékét - de mi ez a mérték?

Törvény és megértés

Az evangéliumok erkölcsi tanításának újdonsága nem abban áll, hogy a régi (ószövetségi) törvények helyébe újakat állít, hanem abban, hogy a lelkiismereti döntés abszolút felelősségét az egyénre ruházza, akár a tételes törvény előírásaival szemben is. A parancsolatok érvényesek, de helyes felfogásukhoz csak az jut el, aki a részvét és a felebaráti szeretet sugallatát követi.

A HÁZASSÁGTÖRŐ ASSZONY TÖRTÉNETE

Jézus pedig elméne az Olajfák hegyére. Jó reggel azonban ismét ott vala a templomban, és az egész nép hozzá méné; és leülvén, tanítja vala őket. Az írástudók és a farizeusok pedig egy asszonyt vivének hozzá, akit házasságtörésen kaptak vala, és a közepre állítván azt, mondának néki: Mester, ez az asszony tetten kapott, mint házasságtörő. A törvényben pedig megparancsolta nekünk Mózes, hogy az ilyenek köveztessenek meg: te azért mit mondasz? Ezt pedig azért mondták, hogy megkísértsék őt, hogy legyen őt mivel vádolniuk. Jézus pedig lehajolván, az ujjával ír vala a földre. De mikor szorgalmazva kérdezek őt, felegyenesedve monda nékik: aki közületek nem bűnös, az vesse rá először a követ. És újra lehajolván, írt vala a földre. Azok pedig ezt hallván és a lelkiismeret által vádoltatván, egymás után kimenének a vénektől kezdve mind az utolsóig; egyedül Jézus maradt vala és az asszony a közepén állva. Mikor pedig Jézus felegyenesedék, és senkit sem látva az asszonyon kívül, monda néki: Asszony, hol vannak azok a te vádlóid? Senki sem kárhoztatott-é téged? Az pedig monda: Senki, Uram! Jézus pedig monda néki: Én sem kárhoztatlak: eredj el és többé ne vetkezzél!
(Jn 8, 1-11)

Akik az Újszövetség elbeszélése szerint Jézus elé vezették a házasságtörő asszonyt, jól ismerték az egykorú törvényt, amely a nő házasságtörését halállal büntette. Amikor megkérdezték Jézustól, hogy az asszonyt megkövezzék-e bűnéért, vagy pedig elengedjék, arra voltak kíváncsiak, hogy Jézus elismeri-e a törvényt, vagy pedig lázadó eretnek, aki az írás parancsolatával szembehelyezi a saját tanítását, mely a felebaráti szeretet

nevében irgalmat és megbocsátást hirdet. Jézus nem tagadta meg tanítását, de a törvény érvényességét se vonta kétségbe. Azt mondta: az vesse az asszonyra az első követ, aki maga nem vetkezett. Ezzel alaposan zavarba ejtette azokat, akik próbára akarták tenni. Az erkölcsiség döbbenetesen új dimenzióját tárta fel előttük: a törvény elvont igazsága helyett saját lelkiismeretük ítélőszéke elé idézte őket, ahol ki-ki önmagáról ítél, amikor mások felett mond ítéletet.

Jézus arra ébresztette rá hallgatóit, hogy az erkölcsi megismerés nem tárgyi ismereteken múlik (alkalmazd az egyedi tényállásra az általános törvényt), hanem egyszeri, személyes viszonyt létesít két ember között. Az igaz ismeret (a helyes ítélet) alapja a *megértés*. Valakit megérteni pedig annyit tesz, mint belehelyezkedni a gondolkodásába, osztozni gondjaiban. Azonosulok vele: részt veszek a másik sorsában, részvétellel vagyok iránta. A jó az, ha erre képes vagyok. A részvét hiánya, az elhatárolódás pedig bűn. Ez idegenné és egyúttal illetéktelenné tesz a mások dolgában. Csak az irgalom lehet igazságos, mert nem tehetjük, hogy ne vetkezzünk, de legalább ne ártsunk többet másnak, mint magunknak. S a mások vétkét úgy ítéljük meg, mint a magunkét. Ugyanúgy tekintünk a mások javára, mint a magunkéra. Ne tegyünk vele olyasmit, amit magunknak nem kívánnánk.

Törvény és kétely

HAMLET DILEMMÁJA

Az európai ember számára, bármit tegyen, nem adatik meg az igazság ismeretének végső bizonyossága. Az utolsó szót tettei felett a saját vívódó lelkiismeretének kell kimondania. Vizsgálódik, sejt, érez, mérlegel, hisz vagy kételkedik - az igazság kiderítésében végső soron csak a saját értelmére és tapasztalatára hagyatkozhat. Ennek az új léthelyzetnek egyik legelső, máig érvényes megfogalmazása William Shakespeare tragédiája, a *Hamlet*. Hamlet dán királyfi lényegében ugyanazokkal a problémákkal kerül szembe, mint Arzsuna, a pánditok ifjú fejedelme: hogy a bűnnel terhes világban az igazságos tethöz is elválaszthatatlanul tapad a bűn.

Atyja szellemének váratlan felbukkanása (ha úgy tetszik: a saját nyugtalan lelkiismerete) megerősíti sejtelmét, hogy édesapja valószínűleg gyilkosság áldozata lett. A gyanúsított pedig apja testvéröccse, Claudius, a trón örököse, Hamlet anyjának új férje. Ha igaz a vád, akkor Hamletnek, az áldozat fiának kötelessége, hogy a bűntényt leleplezze és megbosszulja: „Kizökkent az idő, ó kárhozat, / Hogy én születtem helyretolni azt.”

A mű ezúttal is a kétségek felmerülésével kezdődik, s pontosan odáig tart, amíg a hős el nem szánja magát a tette, ami - ugyanúgy, mint a Mahábháratában - maga és nemzetsége pusztulását idézi majd elő. De akinek szemét a kétely és a gyanakvás nyitotta fel, többé soha nem szabadulhat meg egészen kétségeitől. Hamlet, tudós kutató módjára, kísérletezik az igazsággal, próbáknak veti alá környezetét - a színészekkel eljátszatja apja meggyilkolásának valószínű történetét -, így kíván meggyőződni feltevése helyességéről. Az abszolút bizonyosság azonban elérhetetlen számára. Dönthet-e ilyen ingatag alapokon az ember élet-halál kérdésében? Ha igazságot szolgáltat atyjának, tulajdon anyját kell bűnrészességgel vádolnia. De hátha téved? Ha nyíltan lép fel, viszályt, lázadást szít -nem halálos vétek ez is? Hát a tétlenség? Gyáva meghunyászkodás volna. A szüntelen önmarcangolás pedig gyöngye leiekre vall. Mit tegyen?

A gyötrő bizonytalanság Hamletet már-már az örületbe kergeti. Az állandó gyanakvás eközben gyanússá teszi viselkedését az udvar szemében, s még mielőtt elszánná magát bármire, már maga az igazság keresése olyan bonyodalmakba keveri, melyek újra és újra azonnali választások elé állítják: véletlenül megöli a hallgatózó udvarmestert, menyasszonyát öngyilkosságba kergeti; végül családja teljes pusztulásának előidézője lesz.

Az életben az események ritkán hagynak időt, hogy megbizonyosodjunk választásunk helyessége felől, mielőtt döntésre kényszerülünk. Sokkal inkább úgy áll a dolog, ahogy Napóleon, a tettek embere szerette mondogatni kétszáz évvel később: „Elkötelezzük magunkat, azután majd meglátjuk.” Talán nem is Hamlet jut el az igazsághoz, hanem az igazság éri utol őt, amikor ellenfele mérgezett törétől halálra sebezve végez a testvérgyilkos uralkodóval. Az igazságkereső hős vesztét okozó merénylet végül is leleplezi a bűnöst: Hamlet akarva-akaratlan olyan „kísérleti helyzetet” teremtett, amelyben a gyilkos megismétli tettét. A szellem föltevésének helyességéről a modern természettudomány igazságkritériumai szerint győződött meg: az azonos körülmények között lefolytatott kísérlet azonos eredményre vezet. A korábbi gyilkosság tényét újabb gyilkosság bizonyítja. Ehhez azonban áldozat kell, s ez csak maga Hamlet lehet, az igazság állhatatos kutatója.

Kérdések, feladatok

1. Beszéljétek meg először csoportokban, majd közösen a három történetet! Értelmezzétek a történetek segítségével az erkölcsi törvény fogalmát! Milyen elvek (igazság) alapján döntenek és cselekednek a történetek hősei? Mit jelent számukra az igazság fogalma? Számukra mi a helyes döntés, a jó cselekedet? Vitassátok meg, hogyan döntenétek hasonló helyzetekben!
2. Hasonlítsátok össze Arzsuna és Hamlet királyfi történetét! Milyen választás elé kerülnek hőseink? Mit szeretnének elérni?

Mitől félnek?

Mennyiben hasonlít és miben különbözik helyzetük?

Milyen következménnyel járnak tetteik?

3. Jóval könnyebb dolga lenne hőseinknek akkor, ha küzdelmük nem járna akaratlanul is bűnös - mások számára gyötrelmes - cselekedetekkel, illetve ha a kötelességek és erények mindig egy oldalon állnának, s nem egymást kizáró, egymással ellenkező részigazságok között kellene választaniuk. Keresetek olyan drámai szituációkat a világtörténelemből, illetve a világirodalomból, amikor a szereplő(k)nek szembe kell szállnia saját környezetével (családjával, barátaival, tanáraival, a hatalom birtokosaival stb.) ahhoz, hogy erkölcsi igazságát megvalósítsa; a szereplő(k)nek különböző értékek, igazságok között vergődve kell megharcolnia saját igazságáért (ártatlanság vagy tudás, becsület vagy egyéni vonzalom, a közjó szolgálata vagy a családi boldogság); a szereplő(k)nek törvényszegést kell elkövetnie ahhoz, hogy bebizonyítsa ártatlanságát és erkölcsi igazságát.

A lelkiismeret szava

A felvilágosodás korának nagy filozófusa, Immanuel Kant nézete szerint a „*mit kell tennem?*” kérdésre a választ a minden külső körülménytől függetlenül érvényes általános erkölcsi törvény adja meg, melynek követésére tulajdon *lelkiismeretünk* készítet. Kant az alábbi példázattal teszi szemléletessé gondolatmenetét:

(Észrevételek) Az illető két dolgot állít: 1. Hajlamaink feltétlenül meghatározzák választásainkat, tehát a természetünk uralkodik rajtunk. 2. Lévén, hogy a természetünk különböző, a jó és a rossz mindenkinek más és más. Így mindenkire egyaránt érvényes morális törvény megállapítása nem lehetséges.

Tegyük fel, hogy valaki azt állítja, hogy egyáltalán nem tud ellenállni kéjvágyó hajlamának, ha közelében van a szeretett tárgy és alkalma van hozzá jutni.

(Észrevételek) Nem olyan biztos, hogy erőt venne rajta. Dönthet fordítva is, például így: „Szerelmemért föláldozom / Az életet” (Petőfi). Kant az élvezet és a vagy fogalmát tagadhatatlanul elítélő, igen szűkös értelemben használja. Vajon a tudás iránti vágyról is ilyen lesújtó a véleménye? Mindenesetre Kant szerint a tudatos mérlegelés képes felülbírálni a természetes hajlamokat.

Mármost, ha bitófát állítanánk az ele a ház elé, ahol ezt az alkalmat találja, s azzal fenyegetnék, hogy az elvezett kéj után azonnal felkötik, vajon nem venne-e nyomban erőt hajlamán? Nem kell sokáig tanakodnunk, hogy mit válaszolna az illető.

De kérdezzük csak meg tőle: ha szintén azonnali halálbüntetés terhe mellett fejedelme ráveszi, hogy hamis tanúbizonytságot tegyen egy becsületes ember ellenében akit a fejedelem tönkre akar tenni, vajon lehetségesnek tartja-e, hogy erőt vegyen életszeretétén, bármilyen erős legyen is az? Hogy megtenné vagy sem, azt talán nem tudná nyomban megmondani, de az ellenszegülés lehetőségét minden további nélkül el kell ismernie. Úgy találja, azért volna képes rá, mert felismeri magában a szabadságot, amely a morális törvény nélkül ismeretlen maradt volna előtte.

(Immanuel Kant: *A gyakorlati ész kritikája*)

(Észrevételek) Felismer valamit, ami erősebb lehet a félelemnél és a vágynál, hiszen ezek dacára is képesek vagyunk követni sugallatát. Kant szerint ez a valami az erkölcsi törvény mibenlétéről „lelkiismeretünkben lakozó sejtelem”.

A költő szerint is: „Szabadságért föláldozom / Szerelmemet”. De hogy a szabadság szeretete ne szenvedélyes vonzalom volna, hanem pusztán engedelmeség az erkölcsi törvény parancsának - ezt az ötletet a mi Petőfink valószínűleg hajmeresztőnek találná.

Kant szerint az ember *szabadságának* végső bizonyítéka az, hogy képesek vagyunk a lelkiismeret szavára hallgatni, amely minden körülmények között az erkölcsi törvény követésére buzdít. A szabadság ezek szerint korántsem meghatározatlanság; nem azt jelenti, hogy bárhogyan dönthetünk. Azt jelenti, hogy képesek vagyunk így dönteni: „Eleget akarok tenni az erkölcsi törvénynek, függetlenül bármi egyébtől.” S ha képes vagyok rá, akkor ez mindenkor meg is követelhető: nem szabad ember, aki nem e szerint cselekszik. Kant azt állítja, hogy ha nem volna erkölcsi törvény, amely az emberre kötelességet ró, mit sem tudhatnánk akaratunk szabadságáról. De vajon tényleg abban állna szabadságunk, hogy engedelmeskedünk egy mindenkire nézve közös parancsolatnak, akár legszemélyesebb hajlamaink dacára? Kant azzal vigasztal, hogy az erkölcsi törvény korántsem írja elő, hogy *mit* akarjunk minden egyes esetben, kizárólag azt: *hogyan* kell akarnunk. Autonóm (öntörvényű) erkölcsi lény módjára, akit értelme szabad használatában nem korlátoz semmiféle kényszer, előítélet, érdek, szenvedély vagy félelem. Az ilyen ember nem akarhat semmit, ami másokat korlátozna ugyanebben a

törekvésükben, vagy olyasmit, amit hasonló helyzetben ne várhatna el bárki mástól is. Ezért az egyéni akarat vezérlő elve, úgymond, csak olyasmi lehet, ami egyszersmind általános törvényhozás elvéül is elfogadható.

Vagyis csak azt *kell* tennem, amit hasonló esetben mindenkinek meg kellene tennie. S csak akkor vagyok szabad, ha képes vagyok rá, hogy tegyem, amit kell: a kötelességemet.

Ettől függetlenül még számtalan szép és jó célt tűzhetünk magunk elé, állítja Kant, és az is nyilvánvaló, hogy ezeket mindenki a maga egyéniségének megfelelően fogja kiválasztani. Ilyenkor azonban a célkitűzés elve nem általánosítható, és éppen ezért kötelezővé sem tehető. Márpedig - Kant szerint - az erkölcsstan tudománya nem az egyedi esettel foglalkozik, csakis az általános törvénnyel, azzal tehát, ami mindenkinek egyaránt kötelessége.

Kant szerint az általános erkölcsi törvény parancsai (a kategorikus imperatívuszok) a következők:

Cselekedj úgy, hogy minden tettet általános erkölcsi alaptörvényként szolgáljon!

Cselekedj úgy, mintha cselekedeted alapelve szándékod folytán általános természeti törvénnyé kellene hogy legyen!

Cselekedj úgy, hogy az emberiséget a magad személyében éppúgy, mint a más személyében, mindig célként és sohase pusztá eszközként használd fel!

„TÚL A JÓN ÉS A ROSSZON”

Erkölcsi kötelességeinkre tehát Kant szerint a lelkiismeret szava emlékeztet, mely azt kívánja tőlünk, hogy egyéni vágyainktól és félelmeinktől függetlenül úgy cselekedjünk, hogy a mások javát a magunkéval egyenlőképpen vesszük tekintetbe. Ez a követelmény Kant egyes bírálóiból heves tiltakozást váltott ki. Miféle erkölcs az, ami a mások iránti részvét nevében egyéni hajlamaink elnémtására kényszerít, és szüntelen védekezésre készítet az ösztönök „bűnös” kísértése ellen - kérdezte többek között Friedrich Nietzsche a múlt század végén. Szerinte az ilyen morál életellenes, mert szembefordítja az embert tulajdon természetével. A részvét, állítja Nietzsche, a gyöngék erénye. Nem szeretetből fakad, hanem félelemből és képmutatásból: „...keresztetzi a fejlődés törvényét, amely a természetes szelekció törvénye. Azt tartja fenn, ami megérett a pusztulásra, védelmezi az élet kitagadottjait és elítélteit. (...) S magát az életet is komor és kétséges színben tünteti fel” a belénk nevelt rossz lelkiismeret, mely az örömet rendszerint a büntudattal társítja.

Nietzsche *Túl a jón és a rosszon* című művében a felsőbbrendű ember új erkölcsét hirdeti, aki képes felülemelkedni az egyéni lét rettenetén, belátja a harc és a kín szükségességét, és ebben is a szertelenül teremtő-pusztító élet diadalát ünnepli:

„Mi jó? - Mindaz, ami az emberben növeli a hatalom érzését, a hatalom akarását, magát a hatalmat. Mi rossz? - Mindaz, ami gyengeségből fakad. Mi a boldogság? - Annak érzése, hogy a hatalom növekszik s legyőzetik egy ellenállás. (...) A gyengéknek és félresikerülteknek pusztulniuk kell: ez legelső tétele a mi emberszeretetünknek.” (Az élővilág működésének rendszerelvű vizsgálata, valamint az emberi személyiség kialakulásáról a 20. század során alkotott fogalmaink azonban nem támasztják alá Nietzsche és számos kortársa előfeltevését, mely szerint élni akarásunk inkább kifejezésre jut „a hatalom akarásában”, mint a kölcsönös megértés, szeretet és segítség törekvésében.)

Nietzschénél az azonosulás nem együttérzést jelent egy másik lényel, éppen ellenkezőleg, az egyéniség illúziójának földadását, a Minden-Egy felismerését, rádöbbenést arra, hogy bennünk is ugyanaz a féktelen élnivágyás működik, amely a létformák küzdelmes sokféleségében megnyilvánul:

„Felismerjük, hogy mindennek, ami létezik, a fájdalmas pusztulással kell számot vetnie (...) és mégsem kell elrettenünk: a fel- és eltűnő lények kavargásából azonnal kiemel bennünket a *metafizikai vigasz*. Röpke pillanatokra valóban maga az őslényeg vagyunk, érezzük mohó élnivágyását, féktelen életörömét: most szükségszerűnek tűnik szemünkben a jelenségvilágot betöltő harc, a kín, a pusztulás. Ennyi szertelen bőségben tenyésző, magának életet követelő létforma, a világakarát ilyen buja termékenysége láttán e kínok keserve ugyanabban a pillanatban hasít belénk, mikor mintegy felolvadtunk a létezés ösgyönyörében, s amikor dionüszoszi* elragadtatásunkban áthatott e gyönyör szétrombolhatatlanságának és örökkévalóságának a sejtelme; félelmünk és szánalmunk ellenére is boldog lét vagyunk, nem individuális minőségünkben, hanem az Egyetlen létezőként akinek nemző gyönyörével így azonosultunk.”

*Dionüszosz a mámor istene a görög mitológiában, a -természet teremtő-pusztító erőit testesíti meg. Saját emberi természetünknek is az ösztönös, öntudatlan, érzéki része hordoz dionüszoszi vonásokat (Friedrich Nietzsche: *A tragédia születése*)

Kérdések, feladatok

1. Mit jelent a lelkiismeret fogalma Kant értelmezésében, és mi jelent a köznyelvben?
2. Léteznek-e általános, mindenkire egyaránt érvényes erkölcsi törvények?
3. Hasonlítsátok össze Kant és Nietzsche erkölcsi felfogását! Összhangba hozható-e a két szemlélet, vagy teljes mértékben kizárja egymást?
4. Mennyiben jelenti az ököljog (az erősebbnek mindig igaza van) elfogadását Nietzsche felfogása?

5. Ha nincs „emberen kívüli”, isteni erő, akkor ki dönti el két ember vitájában, hogy kinek van igaza?

6. Véleményetek szerint hogyan működnek a társadalomban az erkölcsi törvények?

Az ököljogfélelem alapján: betartom a törvényt, mert az erősebbek rákényszerítettek, de a nálam gyengébbeknek én mondom meg, hogy mit tegyenek.

Az istenfélelem, illetve a világi törvényektől való félelem alapján: betartom a törvényt, mert félek, hogy megbüntetnek.

A kölcsönösség alapján: betartom a törvényt, mert abban bízom, hogy más is befogja tartani. Nem ölök, mert azt remélem, hogy engem sem fognak megölni, nem lopok, mert azt remélem, hogy tőlem sem fognak lopni stb. Másképpen. (De hogyan?)

MIT TEHETEK RÓLA? MIT TEHETEK ÉRTED?

„KÉT DOLOG TÖLTI EL A LELKEMET TISZTELETTAL ÉS CSODÁLATTAL: A CSILLAGOS ÉG FÖLÖTTEM ÉS AZ ERKÖLCSI TÖRVÉNY BENNEM.” KANT GYAKRAN IDÉZET KIJELENTÉSE METAFORÁT REJT: AZT SUGALJA, HOGY AZ ERKÖLCSI TÖRVÉNY VALAMI OLYASMI, MINT AZ ÉGITESTEK PÁLYÁJÁT MEGHATÁROZÓ FIZIKAI TÖRÉNYEK; HOGY A MORÁLFILOZÓFIÁNAK A MATEMATIKAI KÉPLETEIHEZ HASONLÓ ELVONT FORMULÁT KELL TALÁLNI, MELYEK SEGÍTSÉGÉVEL AZ ERKÖLCSI JÓ A MAGA LEGÁLLTALÁNOSABB ALALKJÁBAN LEÍRHATÓ. HASONLATA AZONBAN MEGENGED MÁS ÉRTELMEZÉST IS. TUDJUK, HOGY AZ ÉGITESTEK MOZGÁSÁT EGYMÁSRA GYAKOROLT KÖLCSÖNÖS VONZERERJÜK SZABJA MEG. AZ ERKÖLCS PEDIG MINDENEKELŐTT ANNAK TUDÁSA, HOGY CSELEKEDETEINK SOSEM CSAK SAJÁT MAGUNKRA TARTOZNAK, HANEM KÖZVTVE-KÖZVETLENÜL HATÁSSAL VANNAK MÁS EMBEREKRE IS (ÉS MÁSOK MIRÁNK), AKIK TETTEINKET JÓNAK VAGY ROSSZNAK FOGJÁK TARTANI. LEHET-E VAJON EGYETLEN EMBER ÖNMAGÁBAN SZABAD VAGY JÓ? AHHOZ, HOGY VALAKI SZABAD VAGY SZABADSÁGBAN KORLÁTOZOTT LEGYEN, AHHOZ, HOGY EGY CSELEKEDETT JÓNAK VAGY ROSSZNAK MINŐSÜLJÖN, LEGALÁBB KÉT EMBERRE VAN SZÜKSÉG, AKIK VÁLASZTÁSAIKNÁL KÖLCSÖNÖSEN SZÁMÍTÁSBA VESZIK EGYMÁS LÉTEZÉSÉT. AZ ERKÖLCSI GONDOLKODÁS SZÁMÁRA A LEGKISEBB ÉRTELMEZÉSI EGYSÉG A KETTŐ: KÉT EMBER KAPCSOLATA.

„A helyzet az, hogy vannak betegek, és hogy gyógyítani kell őket”

Albert Camus *A pestis** című regényében fiatal újságíró érkezik Párizsból Oran városába, Észak-Afrikába. Riportot kell készítenie a lapja számára. A városban azonban rövidesen pusztító pestisjárvány tör ki, az emberek tömegesen esnek a betegség áldozatául. A hatóságok vesztégzárat rendelnek el, többé senki nem hagyhatja el a várost. A járvány ellen igazából nincsen orvosság, a pestis a maga törvényei szerint terjed, pusztít és egyszer majd elvonul. A városban azonban néhányan – köztük Rieux doktor, Paneloux jezsuita atya és Tarrou, az egykor anarchista – megpróbálnak küzdeni a gyilkos kor ellen, gyógyítanak, igyekeznek fenntartani a rendet.

*Camus közvetlenül a második világháború után írta a regényét, a mérhetetlen szenvedés, kilátástalannak tűnő, hősies ellenállás, behódolás és elaljasodás nyugtalanító, friss élményeinek hatása alatt. Camus-t az foglalkoztatta, miért érezzük kötelességünknek az ellenállást akkor is, amikor tudjuk, hogy az ritkán kecsegtet sikerrel, hiszen amit egyetlen ember tehet, az mindig „csekélység” a körülmények túlerejéhez képest.

Kérdések, feladatok

1. Még a szöveg elolvasása előtt beszéljétek meg – először csoportosan, majd közösen -, hogy egy ilyen jellegű járvány és vesztégzár idején hogyan viselkednek az emberek! Csoportosítsátok a legjellemzőbb magatartás típusokat! Írjátok le ezeknek a reakciói módoknak a legfőbb jellemzőit!
2. Mindenki válassza ki, hogy hasonló helyzetben ő hogyan reagálna, melyik viselkedési csoportba tartozna! A választások alapján alkossatok újabb csoportokat, és közösen vitassátok meg a különböző viselkedési formák előnyeit és hátrányait!
3. Olvassátok el a szereplők jellemzését és párbeszédeit, majd válaszátok ki a regény szereplői közül azt, akinek tetteivel és nézeteivel a leginkább tudtok azonosulni. Beszéljétek meg, „elemézzétek”, a választott szereplő személyiségét! Ezután közösen rekonstruáljátok a szereplők vitáit, képviselje ki-ki a választott hősének álláspontját.

A REGÉNY FŐSZEREPLŐI

Rambert, az újságíró mindenáron szeretne hazautazni. Szerelmese várja, akivel végre megtalálta a boldogságot, amit egész életében keresett. Felkeresi Rieux doktort, a pestis elleni kétségbeesett és reménytelen küzdelem irányítóját. Igazolást szeretne kicsikarni tőle, hogy ő nem beteg és elutazhat. Esze ágában sincs az idegen városban kivárni a járvány végét. Hangsúlyozza, hogy ő csak véletlenül került ide, és alapjában véve semmi köze az ittenieknek ért szerencsétlenséghez. Az orvos megtagadja a kérését, mivel nem tudni, ki hordozza magában a halálos fertőzést. Különböző is, a szigorú előírások egészségesnek és betegnek egyaránt tiltják a távozást.

Rieux doktor a reménytelen helytállás hőse. Nem hiheti, hogy a járvány lefolyását néhány ember elszánt igyekezete alapvetően befolyásolni képes. Tudja, hogy eszközei – az elkülönítés, a szérum, a betegek kínjainak enyhítése – gyöngék és többnyire hatástalanok. Rieux mégis úgy érzi, hogy számára ez az egyetlen tisztességes

magatartás, nem adhatja fel és nem gyöngülhet el. Nem tehet mást: szembe kell szállnia a járvánnyal, akár az élete árán is.

Paneloux atya, a jezsuita prédikátor ugyanolyan fáradhatatlanul látja el teendőit a haldoklók és gyászolók körül, de számára a szenvedésnek értelmes üzenete van: alkalom a bűnbánatra, a megértésre, az alázat és könyörület erényének gyakorlására., a hit próbatétele.

Tarrou másképpen lázad a világ rendje ellen, mint Rieux, és másféle áldozatot hirdet, mint Paneloux. „Mindnyájan pestisesek vagyunk”, vallja, magunkban hordozzuk a halálos bűn vírusát, mert részt veszünk egy olyan világ rendjének a fenntartásában, ahol megengedett az emberölés – a törvény nevében, a haza nevében, a józanész nevében, a szent ügy érdekében. Tarrou a halálos ítélet eltörléséért folyó elszánt küzdelem képviselője volt a járvány előtt. Hitvallása a következő: „Elhatároztam, hogy visszautasítok mindenkit, aki készakarva vagy akaratlanul, helyes vagy helytelen indítékból öl vagy igazolja, hogy ölnék. (...) Elhatároztam hát, hogy mindig az áldozatok oldalára állok, hogy fékezem a rombolást.”

PÁRBESZÉDEK

1. Rambert és Rieux

- De én nem vagyok idevalósi!

- Mostantól fogva, sajnos, maga is idevalósi lesz, mint a többiek mindahányan.

Az újságíró tűzbe jött:

- Emberiség kérdése az egész, esküszöm! Ön, úgy látszik, nincs tisztában vele, hogy mit jelent egy ilyen távollét két embernek, akik jól megértik egymást.

Rieux egy ideig nem válaszolt, majd megjegyezte, hogy érzése szerint tisztában van vele. Leghőbb vágya, hogy Rambert viszontláthassa párját, és hogy mindazok, akik szeretik egymást, ismét összekerüljenek, csak hogy rendeletek mag törvények is vannak, aztán itt a pestis, az ő dolga pedig megtenni azt, amit meg kell tenni.

- Nem – felelte Rambert keserűen -, ön képtelen megérteni. Ön az ész nyelvén beszél, ön egy elvont világban él. (...). Tudom, most majd a köz szolgálatára fog hivatkozni, csak hogy a közjó az egyesek jólétéből áll. Azért jöttem önhöz, mert mondták, hogy önnek része van az elrendelt tilalmakban. Azt gondoltam, hogy legalább egy esetben túteszi magát rajtuk. De amint látom, önnek minden mindegy. Nem gondol senkire...

Elválásuk után Rieux így töpreng:

Vajon elvont világ volt-e a kórház az elmúlt napokban, ahol az áldozatok száma hetenként átlag ötszázra emelkedett? Igen, a szerencsétlenségben van egy adag elvontság és valószerűtlenség. Ám ha ez az elvontság fejébe veszi, hogy megöl téged, akkor foglalkozni kell ezzel az elvontsággal. A járványos láz megállapítása egyértelmű volt a betegség azonnali elkülönítésével. Ekkor kezdődött az „elvont világ”, és az igazi nehézség, mert a család tudta, hogy a beteget már csak gyógyultan vagy holtan fogja viszontlátni. „Doktor úr, szánjon meg”, mondta Loret-né, a szállodában dolgozó szobalány édesanyja., Mit jelent ez? Persze hogy szánta őket. De ez nem segített senkin. Telefonálnia kellett, és máris felhangzott a mentőkocsi túlkönlése. (...). A nyomasztó napok után az orvos csak abban az érzésben lelt enyhülést, hogy a szíve lassan bezárul. Tudta, hogy ez megkönnyíti majd a feladatát. Örült neki. De hát megértheti ezt Rambert? Az ő szemében az elvont világ mindazt jelentette, ami útjában áll a boldogságának. Rieux pedig jól tudta, hogy az újságírónak bizonyos értelemben igaza van. De tudta azt is, hogy az elvont világ néha erősebbnek bizonyul, mint a boldogság, és ilyenkor – és csakis ilyenkor – nem hagyható figyelmen kívül...

2. Rieux és Tarrou

- Nem tudom, mi vár rám – mondja Rieux -, és azt sem, hogy mi jön majd ez után az egész eset után. A helyzet az, hogy vannak betegek, és hogy gyógyítani kell őket. Majd azután gondolkodni fognak és majd én is gondolkodom.

Előbb azonban meg kell őket gyógyítani. Védem őket, amennyire tudom, ennyi az egész. (...). Hallotta-e, amint valaki felkiált a halál pillanatában: „Soha!” Én már halottam. És azon vettem észre magam, hogy nem tudom megszokni. Akkoriban fiatalabb voltam és azt hittem, hogy undorom magának a világ rendjének szól. Azóta szerényebb lettem. Mivel a világ rendjét a halál szabályozza, talán az Istennek is jobb, ha nem hiszünk benne, s ha minden erőnkkel a halál ellen harcolunk, és sohasem emeljük fel tekintetünket az ég felé, ahol ő hallgat.

- Igen - helyeselt Tarrou -, meg tudom érteni. Csak hogy az ön győzelmei mindig ideiglenesek lesznek, ez a helyzet.

- Mindig, ezzel tisztában vagyok. De ez még nem ok rá, hogy felhagyjak a küzdelemmel.

- Nem, ez nem ok. De el tudom képzelni, hogy mi lehet a pestis az ön számára.

- Igen - mondta Rieux. - Véget nem érő vereség...

3. Rieux és Paneloux

Rieux és Paneloux együtt lesznek tanúi egy gyermek rettenetes haláltusájának. Rieux vadul a pap szemébe vágja:

- Azt, remélem, tudja, ha a többiek nem is, de ez az egy ártatlan volt!

- Valóban lazító ez, hiszen emberi mértékkel nem mérhető. Lehetséges azonban, hogy szeretnünk kell azt, amit nem tudunk megérteni.

- Nem, atyám - szólt Rieux. - Nekem másfogalmam van a szeretetről. És soha az életben nem leszek hajlandó szeretni azt a világot, ahol gyermekeket vonnak kőpadra.
- Ó, doktor - szólt szomorúan a pap -, most értettem meg, mi az, amit kegyelemnek neveznek...

4. Rambert és Rieux

Rambert hamarosan megszervezi szökését a városból. Tapasztalatai azonban, melyeket a Rieux és Tarrou által szervezett önkéntes polgári egészségügyi alakulatok oldalán szerzett, megingatják elhatározásában. Végül váratlan bejelentéssel lép meg az orvost:

Doktor úr - szólt Rambert -, nem utazom. Itt akarok maradni magukkal.

És a felesége? - kérdezte Rieux fakóhangon.

Rambert elmondta, hogy még egyszer átgondolta a dolgot, továbbra is hiszi, amit hisz, de ha elmenne, szégyellne magát. Feszélyezné őt a szerelmében az iránt, akit otthon hagyott. Rieux erre kiegyenesedett, és határozott hangon azt mondta, hogy ez ostobaság, hiszen semmi szégyellnivaló sincs abban, ha valaki a boldogságát részesíti előnyben.

-Igen - szólt Rambert -, de abban már lehet, ha az ember csak egymaga akar boldogulni.

Tarrou, aki mindaddig hallgatott, most sem fordult feléjük, csak megjegyezte, hogy ha Rambert osztozni akar az emberek nyomorúságában, akkor soha többé nem lesz ideje a boldogságra. Választania kell.

Nem erről van szó - mondta Rambert. -Mindig úgy gondoltam, hogy idegen vagyok ebben a városban, s hogy semmi közöm magukhoz. De most, hogy láttam, amit láttam, tudom, hogy idevalósi lettem, ha tetszik, hanem. Ami itt történik, mindnyájunkra tartozik.

Nem felelt senki. Rambert türelmetlennek látszott.

De hiszen ön ezt jól tudja. Mit keresnek különben a kórházban? Ön talán választott és lemondott a boldogságról? Bocsásson meg, Rambert - szólalt meg Rieux -, de én igazán nem tudom. Ha velünk akar maradni, maradjon.

Az autó hirtelen farolt. Rieux elhallgatott, aztán maga elé meredt és folytatta:

- A világon semmi sem éri meg, hogy elhagyjuk, amit szeretünk. És mégis, otthagynom én is, anélkül hogy tudnám, miért - mondta Rieux. Visszahanyatlott a bőrülésre. - Ez is egy a tények közül, semmi több - mondta elcsigázottan.

- Fogadjuk el és vonjuk le a következtetéseket.

Miféle következtetéseket? - kérdezte Rambert.

Ő szólt Rieux -, nem lehet egyszerre gyógyítani is meg tudni is. Gyógyítsunk tehát, minél előbb. Ez a legsürgősebb...

A JÁRVÁNY UTÁN

Egy szép napon azután a járvány tombolása alábbhagy, a pestis véget ér. Tömérdék áldozata között ott van Tarrou, az önkéntes ápolóbrigádok szervezője, valamint Paneloux atya, a prédikátor is. Rieux és Rambert történetesen a túlélők közé tartozik. Az orvos döbbenet figyel, ahogy a lázas élni akarás lassan ismét úrrá lesz a városban. Honfitársai, hátat fordítva a szörnyűségek kínzó emlékének, rohannak szeretteiket felkeresni, élni, visszatalálni ahhoz, amit boldogságnak neveznek.

Ezek az elragadtatott, szorosan összesimuló; hallgatag párok bizonyították a kavarodásban, ujjongva és igazságtalanul - minthogy boldogok voltak -, hogy a pestis véget ért és a rettegés ideje elmúlt. Szemrebbenés nélkül tagadták, ami nyilvánvaló, hogy valaha is abban az esztelen világban éltek, ahol egy ember legyilkolása éppoly magától értetődő volt, mint egy legyet agyoncsapni; tagadták azt a kiszámított tébolyt, azt a rabságot, amely egyszersmind szörnyű szabadságot jelentett mindattól, ami nem a jelen; azt a hullabűzt, ami megdöbbenett mindenkit, akit nem ölt meg, és tagadták végül, hogy mi voltunk az-az elkábított nép, melynek egy részét naponta egy kemence torkába lökték, ahol zsíros füstként párologt el, mialatt a többiek a tehetetlenség és a félelem béklyóiban várták sorsukat. (...) Akik beérték azzal a kevéssel, ami megillette őket, és nem vágytak egyébre, mint hogy visszatérhessenek szerelmesükhöz, olykor elnyerték jutalmukat. (...) Megtanulták, hogy van valami, ami bármikor kívánható és olykor el is érhető, s ez nem más, mint az emberek szeretete. (...) És Rieux arra gondolt, jogos, ha az öröm néha megjutalmazza azokat, akik beérik az emberrel és az ember szegényes, de félelmetes szerelmével.

Kérdések, feladatok

1. „A világon semmi sem éri meg, hogy elhagyjuk, amit szeretünk”, mondja Rieux, majd hozzáteszi: „És mégis, otthagynom én is...” Próbáljátok meg feloldani ezt az ellentmondást! Milyen okokat ismertek, amelyek rábírnak valakit, hogy lemondjon a tulajdon boldogságáról?
2. Vajon Rambert miért követte végül az orvos példáját? Te mit tennél az ő helyében?
3. Véleményetek szerint hogyan gondolkodott Rieux a járvány után a „könnyen felejtő” oraniakról? Számon kérheti-e rajtuk „feledékenységüket”?

4. Fel lehet-e készülni (lehet-e tanítani a felkészülést) egy ilyen járványra, illetve a járvány (esetleg háború) alatti szolidaritásra?

A felelősség kérdése

Ha a másokért viselt felelősséget helyezük az erkölcsi gondolkodás középpontjába, újra kell gondolnunk az erkölcsstan egyik régi kérdését: az összefüggést szándékaink, illetve cselekedeteink következményei közt. Tekintsük át ebből a szempontból az eddig megismert eseteket!

Ardzsuna királyfit „A Magasztos szózata” arról győzte meg, hogy aki képes megszabadulni az egyéni szándék csalóka és önző tévképzeteitől, annak megnyílik az ártatlan (spontán, a világ rendjét nem sértő) cselekvés útja. Merőben más úton, de némileg hasonló következtetésre vezet Kant példázata is, csakhogy nála az egyéni szándék és az egyetemes ésszerűség közti összhang megteremtése kizárólag a szándék helyességéért kezekedik. Azért, hogy jót *akarjunk*. A tett következménye már nem esik erkölcsi megítélés alá, mivel a következmények tekintetében nem vagyunk szabadok: ezeket nem magunk választottuk.

Az egyén szándéka felől nézve Hamlet királyfi viszolygása is érthető a bűn elkerülhetetlen kockázatával terhelt tettek világától, hiszen minden gyakorlati döntésünk helyessége olyan körülmények és következmények mérlegelésén múlik, melyek nem rajtunk állnak, s könnyen a visszájára fordíthatják szándékainkat. Ezzel szemben Rieux doktor elszánt következetessége a gyógyításban, s következetes szűkszavúsága, ha indítékairól faggatják, mintha azt jelezné: csakis az számít, amit véghez viszünk - nem a szándék, hanem a tett.

De vigyázzunk a szavakkal! *Véghez visszük* vagy pedig *megtörténik* velünk? A kettő nem ugyanazt jelenti, s a felelősség kérdésének igazi nehézsége éppen e két álláspont közti különbségben rejlik. Mennyi az, ami a történelekből ránk tartozik? Mi köze van Rambert-nek, az idegennek az oráni pestishez? Miért éri úgy, hogy mulasztást követne el (azaz bűn volna nem cselekednie), ha megszőkne egy véletlenül rászakadt kihívás elől? Miért gondolja, hogy úgy kell döntenie, mintha nemcsak Párizsban hagyott szerelmese számítana rá, hanem az ismeretlen oráni szenvedők is, akik mit sem tudnak az ő létezéséről, és akiknek nem tett semmiféle ígéretet? Figyeljétek meg és próbáljátok ki: életünk bármely eseménye elbeszélhető kétféleképpen - „a cselekvés nyelvén”, valamint „a történekek nyelvén”. Az utóbbi esetben mindig úgy találjuk, hogy a dolgok csak megestek velünk: jelen voltunk ugyan ott, ahol történtek, viseljük is a következményeket, de az égvilágon semmiről se tehetünk.

Ugyanezek az elbeszélések egészen másként hangzanak, mihelyt a cselekvés nyelvére térünk át, és úgy adjuk elő az eseményeket, hogy az derüljön ki, *mit tettünk vagy nem tettünk mi magunk e történekek során*. S nyomban kiderül az is, hogy a cselekvő részvétel nemcsak lehetséges, de úgyszólván elkerülhetetlen számunkra, mert a beletörődés, a kívülmaradás, az elmulasztott tett is a részvétel egy formája - hiszen hatással van az események lehetséges kimenetelére. Bármennyire nehéz is ezt tudomásul venni, úgy tűnik, az igazság az, hogy a tartózkodás nem ment fel senkit a felelősség alól, aki cselekedhetett volna. („Vétkesek közt cinkos, aki néma” - írja Babits Mihály.) Aki ragaszkodik a kívülálló ártatlanságához, mondván, hogy ő bizony nem ilyen világot képzelt magának, csak akkor jár el következetesen, ha egyúttal személyiségéről is lemond, és pusztán „tárgyként” csupán elszenvedi azt, ami az életben megeshet vele. Mert saját sorsa csak annak van, az mondhatja, hogy „a magam ura vagyok”, aki vállalja a felelősséget azokért a viszonyokért is, amelyek között él, s amelyekről, úgymond, „nem tehet”.

Valóban, akaratunk és tudatos választásaink a történekek szövevényének mindig csak egy részét alkotják. Hatásuk elválaszthatatlan mások tetteitől és szándékaitól. Még attól is, hogy mások hogyan értik (hogyan értik „félre”) viselkedésünket. Hát mit tehetünk mi arról? Igen, de másfelől ki a megmondhatója, hogy hol a határ az én tettem (ami rajtam múlik) és annak következményei közt (melyekhez „nincs közöm”)? Ha egyszer beláttuk, hogy az élet kölcsönhatások rendszere a lények és környezetük között, akkor aligha mondhatunk egyebet, mint hogy az erkölcsi felelősség elve azt jelenti, hogy a viszonyainkért vagyunk felelősek. Azért, *ahogyan* egymáshoz tartozunk.

HOGYAN ÖLTEM MEG EGY ÖREGASSZONYT?
(A SZERZŐ VALLOMÁSA)

A néni hajléktalan volt, egy piac környékén tengette napjait, koldult, gyűjtögetett. A nyomor és előttem ismeretlen sorsának megpróbáltatásai következtében szellemileg teljesen leépuult, ami, azt mondhatom, meg is felelt azoknak az élethelehetőségeknek, melyek között én rátaláltam. Éjszakánként egy bolt bejáratában húzta meg magát, egy gyümölcsös ládán ülve szunyókált, hátát a falnak támasztotta vagy előregörnyedt.

Időnként pénzt adtam neki, amikor pedig beköszöntött a tél, valami használt ruhákat is odahordtam a vackára. Próbáltam megtudakolni tőle, miben segíthetnék, de ezt elhárította. Rettenetes hideg volt azon a télen. Biztosra vettem, hogy megfagy, bár mondta, hogy ő már több telet is kihúzott így. Mégse nézhetem tétlenül, gondoltam magamban, és elhatároztam, hogy a segítségére leszek. Addig telefonálgattam, leveleztem, amíg a kerületi ideggondozó intézkedése nyomán egyik este megjelent egy mentőautó a helyszínen, és a néni minden kétségbeesett és dühödött tiltakozása ellenére beszállították egy menhelyre. Ott megszabadították a testét védelmező ruha- és piszokrétegtől, felöltöztették, ágyba fektették, rengeteg hasonló sorsú ismeretlen idős ember közé. Élelem után se kellett többé járkálnia, az enivalót rendszeres

időközönként elébe tették. Egyáltalán semmit se kellett többé csinálnia. (Nem mintha tudnám, odáig mit csinált. Járkált, gyűjtögetett, volt egy számomra alig felfogható, de mégiscsak rendszeres életmódja.) Én nyugodtan karácsonyozhattam szerettem körében azzal a megkönnyebbült tudattal, hogy a néni megmenekült a legrosszabbtól, és ezentúl nem kell már szenvednie. Valóban nem kellett szegénynek. A kórházban néhány héten belül tüdőgyulladást kapott, és még a tél vége előtt meghalt. Gyilkosa vagyok vagy jótevője, vagy valami a kettő között - de micsoda? Azóta is ezen gondolkodom.

Kérdések, feladatok

1. Véleményetek szerint ilyen esetben a tett szándékát vagy következményét kell-e megítélni?
2. Hoztátok minél több példát a szándék- és következményetika alkalmazására!
3. Egyes hírek szerint bizonyos emberek szándékosan betegítenek meg gyerekeket azért, hogy aztán az utcára küldjék őket koldulni. Mit sugall a hír ismeretében a szolidaritás parancsa, amikor az utcán egy beteg koldusgyerekekkel találkoztok?
4. Értelmezzétek a következő idézetet: „Mindig a most a legfontosabb, mert csakis akkor rendelkezünk magunkkal; a legfontosabb ember az, akivel éppen találkozol, mert senki sem tudja, lesz-e még találkozása valaha más emberrel; a legfontosabb dolog pedig: jót tenni vele, mert csakis evégett küldetett az ember az életbe,“ (Lev Tolsztoj)

„Nincs alku -én hadd legyek boldog...” - de ki vagyok én?

AZ ERKÖLCSTANT MINDEN KORBAN ÚGY TEKINTETTÉK, MINT A JÓ ÉLETRŐL SZÓLÓ TANÍTÁST. CSAKHOGY MANAPSÁG A HELYES MAGATARTÁS ALAPELVEIRŐL EGYMÁSSAL HOMLOKEGYENEST ELLENKEZŐ NÉZETEK VANNAK FORGALOMBAN. A KÉRDÉS ÉPPEEN AZ, HOGY MILYEN ALAPON VÁLASSZUNK AZ EGYES FELFOGÁSOK KÖZÖTT.

„Megcsinálta a szerencsáját”

TÖRTÉNET EGY KÉPES HETILAPBÓL

A szerencsecsináló asszony, ahogy férjei és barátai nevezték, üzleti érzékét már gyermekkorában megmutatta: az iskolában maga fűzte nyakláncokat árusított, vagy tanulás helyett selyempapírt szállított a virágárosoknak. Ma drága műkincsekkel teli galériái vannak Los Angelesben, Párizsban, New Yorkban és Tokióban.

Telekvásárlással kezdte. Míg mások a Balatonban lubickoltak, ő az eladó házakat mustrálta a parton. A napirendje ma is szoros. Repül, vitorlázik, és száguld egyik galériájától a másikig, hogy ellenőrizze az üzletmenetet. Jól ismert, sikeres üzletasszony, hozzáértő, fáradhatatlan szervező. Nemrégiben őt kérték fel Sylvester Stallone párizsi kiállításának megrendezésére.

Szerencsecsináló asszony - így vélekednek róla ismerősei. Mindkét férje hatalmas karriert futott be mellette. Az első házasságában hat házat és két telket hoztak össze műgyűjtő férjével kettesben. A második férj festő. Amikor megismerték egymást, 800 forintért keltek el a képei, amikor elváltak, 8000 dollárt kérhetett el egy-egy munkájáért. Az asszony egy irodalmi esten ismerkedett meg második férjével, ahol a festő lázasan rajzolni kezdte őt. A férfi nem sokkal ezután megjelent a műgyűjtő férj lakásán, és őt évre „elkérte” tőle a feleségét. A férj beleegyezett, ámde amikor az öt év letelt, hiába figyelmeztette őket, a festőművész nem adta vissza az asszonyt. Második férje mérhetetlen bőkezűséggel hálálta meg sikereit. A kifinomult ízlésű gavallér mindent megvett neki, amire csak ránézett. Tizenhat évi együttlétük alatt az asszony 27 autót kapott tőle, mert a rajzolókirály, ahogy ekkoriban már nevezték, feleségéhez hasonlóan szerfelett vonzódott az autókhoz

KÉT VÉLEMÉNY AZ ÖNMEGVALÓSÍTÁSRÓL

1. Csak a sikeres ember valósíthatja meg önmagát, mert ő tud a világban érvényesülni. Az érvényesülés nem egyéb, mint teljesítményünk elismerése mások által. Ezt kell elérnünk, hogy boldogulni tudjunk. Boldognak az mondható, aki a maga és szeretete számára meg tudja szerezni a kívánatosnak tartott javakat, legyen az élelem, lakás, szórakozás, biztonság, tekintély vagy tudás. Jólétnek azt az állapotot nevezzük, amelyben kedvünk szerint elégíthetjük ki szükségleteinket. A legtöbb embert ez teszi boldoggá. Érthető, ha minden ember egyéni érvényesülésre törekszik, akár a többiek rovására is. Az ember természettől fogva önző lény, mert tudja, hogy mit akar, és amit akar, azt örökös harcban kell megszereznie. A társadalmi együttélés szabályozott küzdelem a jobb egyéni életfeltételekért - a törvények adta keretek között. Ez a küzdelem ma pénzért, nyereségért folyik, mert pénzért kapható mindaz, amin jólétünk múlik. Volt idő, amikor mindezt az emberek erőszakkal vették el egymástól, ezért: aztán örökösen háborúztak. Mindig csak az boldogult, aki győzni tudott, aki felülkerekedett; a többiek. Az egyéni teljesítmények értékét a piaci cserearányok fejezik ki a legigazságosabban, mert ezeket a tényleges kínálat és kereslet viszonyának alakulása szabályozza. Az egyéni versengés a nyereségért bővíti mindannyiunk választási lehetőségét, tehát fokozza a jólétet. A piacon kivívott előny egyértelműen kifejezi a társadalmi

elismerést, azaz a sikert. Az egyéni önzés tehát nemcsak természetes, hanem társadalmi szempontból is hasznos magatartás, az erkölcsi rend alapja.

2. Ha örökösen a mások elismeréséhez kell igazodnom, vajon hogy tudhatom meg, ki vagyok én? Csupán egy élőlény, melynek jólétéről gondoskodni állítólag legfőbb törekvésem? Ha a boldogságot a javak használatával mérem, akkor a használat (a fogyasztás) lesz a célom, az „én” saját képességeim pedig csak mint a szerzés eszközei jönnek számításba. Ez éppen az ellenkezője annak, amit önmegvalósításon értünk. A magunk és mások képességeinek eszközszerű használata - az önzés - csak elszegényíti a személyiséget, egysíkúvá teszi kapcsolatait.

A nyereség a piacgazdaságban a többletbefektetés lehetőségét jelenti: terjeszkedést és egyre növekvő ellenőrzést a termelői és értékesítési lehetőségek felett. A haszon: hatalom más emberek szolgálatainak kikényszerítésére, munkájuk, gondolataik befolyásolására.

Az emberi együttélés természetes formája nem a létfeltételekért egymás rovására folytatott küzdelem, hanem a kölcsönös segítség és gondoskodás. Az önmegvalósítás: kapcsolatteremtés. Az embernek a boldoguláshoz nem tárgyakra, hanem társakra van szüksége. A tudatos személyiség nem valami oszthatatlan elemi részecskéje a világnak, hanem viszonyfogalom: az a mód, ahogyan a mások életében részt veszünk.

Születésünk pillanatától fogva másokkal kapcsolatban eszmélünk önmagunkra. Azonosulunk velük és megtanuljuk megkülönböztetni tőlük magunkat, így válunk önmagunkká. Minél erősebb bennem a hajlam, hogy másokkal azonosuljak (a szeretet képessége), kapcsolataim annál inkább gazdagítják személyiségemet. Amivel képes vagyok azonosulni, abban egyéni létezőm ismeretlen, új lehetősége tárul fel előttem. Amit viszont csak használni akarok, azzal nem azonosulhatok: azt csak elfogyasztom.

Kérdések, feladatok

1. A most következő célokat és értékeket az emberek általában fontosnak ítélik önmaguk számára, írjátok le egy külön lapra a számotokra legfontosabb értékeket rangsor szerint (ez a legfontosabb, ez másodsorban stb.). Ezután összegezzétek az egész osztály véleményét - állítsatok föl az osztály érték rangsorát!

(szépség) (biztonság)

(tisztá lelkiismeret) (jó kapcsolatok)

(jó barátok) (tudás, műveltség)

(szeretet) (egészség)

(szórakozás) (előnyös társadalmi helyzet)

(remény) (szerelem)

(pénz) (kalandos élet, utazás)

(hatalom) (rend, nyugalom)

(játékosság) (eszme, amelyért harcolni lehet)

(nyugodt családi élet) (hírnév, látványos siker)

(szabadság, kötetlen élet) (hivatásnak érzett munka)

2. Beszéljétek meg - csoportokban, majd közösen -, hogy a választott értékek összhangba hozhatók-e egymással, megvalósíthatók-e a valóságban is? Pl. nyugodt családi élet hivatás; pénz - hivatásnak érzett munka stb. Hogyan lehet harmonikus életet tervezni a sokféle célkitűzésből?

3. Írjátok le és beszéljétek meg, milyen „életre szóló jó tanácsokat” kaptatok szülőitektől (és másoktól), mire törekedjétek, mitől óvakodjatok, ha boldogok akartok lenni! Véleményetek szerint szülőiteknél, hozzátartozóitoknál mennyire sikerült a saját életükben megvalósítani ezeket az életelveket?

4. Gondoljátok végig egy-egy ismerősötök eddigi élettörténetét, aki szerintetek boldogtalan, akinek valamilyen okból örömtelen az élete! Vajon miért alakult így?

A családi körülményei miatt rosszul indult;

a külső körülmények akadályozták a boldogulásban;

rosszul választotta meg a céljait;

rossz házastársat, barátokat, ismerősöket választott;

rendszeresen rosszul döntött a fontos helyzetekben;

egyéb?

5. Játsszatok el közösen egy képzeletbeli 10 vagy 15 éves érettségi találkozózt, ahol mindenki elmondja addig elért eredményeit! Beszéljétek meg és értelmezzétek közösen az így kibontakozó célok és tervek sokféleségét!

Érdeemes a játékot írásban – esetleg magnóra, videóra - is rögzíteni, hogy 10-15 év múlva is felidézhető legyen.

Mikor jó a lét?

A REKLÁMOK ÜZENETE

Ha egy városi utca száz évvel ezelőtti képét összehasonlítjuk a mostanival, a leglátványosabb változás az üzletek, kirakatok, valamint a különféle áruk megvásárlására biztató képek és feliratok elszaporodása lesz. A reklám elbontja az újságokat, a televízió műsorát, de számoljátok csak össze, ruhán, csomagoláson, járműveken, háztetőn, gyufaskatulyán és még hány helyen találkoztok nap mint nap vele! Úgy tűnik, mintha korunk emberének

legfontosabb közlendője társai számára az volna, hogy mi hol kapható. A hirdetések nagyjából két dolgot ígérnek, ha megveszem az ajánlott holmikat és szolgáltatásokat:

1. én magam megváltozom - vonzóbb, sikeresebb, szexisebb, tekintélyesebb, egészségesebb, illatosabb, szagtalanabb stb. leszek;
2. életem, körülményeim élvezetesebbek, kényelmesebbek, biztonságosabbak lesznek.

AZ EMBERI SZÜKSÉGLETEK ÉS A FOGYASZTÓI TÁRSADALOM

A fogyasztói társadalomban jólétnek azt nevezik, ha az egyénnek egyre többféle eszköz és szolgáltatás áll rendelkezésére, hogy szükségleteit kielégíthesse, s ezek közül szabadon válogathat. Akadnak azonban, akik furcsának, sőt képtelennek tartják ezt a felfogást. Mi abban a jó, kérdik, ha az ember egyre több eszköz (árucikk) egyre gyorsabb ütemű elhasználása révén - tehát egyre nehezebben - éri el az elégedettség kívánatos állapotát? Könnyen lehet, a kívülálló csak annyit észlel ebből, hogy tárgyaink, melyek tömeges előállítására és megszerzésére oly sok energiát fordítunk, egyre rövidebb ideig időznek nálunk, mielőtt végérvényesen hulladékká változtatnánk őket; s azt irigyeljük, aki még nálunk is gyorsabb ütemben szabadul meg javaitól, hogy újabbrakra cserélje őket. Jólétünk növekszik így, kérdezhetjük, vagy csupán kiszolgáltatottságunk, függőségünk a tárgyak világától? Valóban boldogabb-e az, aki munkájában, háztartásában, de még a szórakozásaiban is állandóan olyan berendezésekre szorul, melyek minden fizikai és szellemi erőfeszítéstől megkímélik, s mindent elvégeznek helyette? Vajon a tétlenség volna a célunk? Hogyan lehet az, hogy semmi időt, semmi erőfeszítést nem sajnálunk a pénzkeresettől, miközben pénzünket időt és fáradságot megtakarító berendezésekre költjük?

A baj egyesek szerint akkor kezdődött, amikor szükségleteinket összetévesztettük kielégítésük eszközeivel, a több eszközt a nagyobb elégedettséggel. Alapvető szükségleteink: a megélhetés, védelem, megértés, szabadság, pihenés stb. Kielégítésükről többféleképpen is gondoskodhatunk, s korántsem bizonyos, hogy ésszerűen cselekszünk, amikor engedünk az ösztönzésnek, hogy a leginkább eszközigényes eljárást válasszuk.

A védelem iránti szükségletünket például kielégíthetjük úgy is, hogy drága riasztóberendezéseket szerelünk fel, vérebet tartunk, testőröket alkalmazunk, mert úgy találjuk, hogy biztonságunkat egyre több veszély fenyegeti. De védelemről és biztonságról gondoskodhatnánk úgy is, ha a szolidáris viselkedést ösztönöznénk és jutalmaznánk, s a nevelés, a jövedelmek méltányos elosztása stb. elejét venné a bűnös hajlamok kifejlődésének.

A pihenés, üdülés is alapvető szükségletünk. Ehhez a legtöbb ember csöndet, jó levegőt, ép természeti környezetet kíván. Mindehhez hozzájuthatunk költséges utazással távoli nyaralóhelyeken, de törekedhetnénk arra is, hogy saját lakóhelyünk környezetét óvjuk: a levegő és a vizek tisztaságát, a fákat és madarakat, a táj szépségét, a csöndet.

Ami a lelki egészséget illeti: élhetünk nyugtató- és izgatószerreken, de helyes életvitellel, kellő önismerettel is elérhetjük a kívánt lelkiállapotot.

SZABADSÁG ÉS JÓLÉT

A jóléti társadalom szabadságeszménye mintha az áruházba lépő hitelkártya-tulajdonos szabadsága volna: senki sem akadályozza abban, hogy azt emeljen le a polcra, amit megkíván. Ki-ki a maga módján törekedhet a maga javára, ameddig ezzel másoknak nem árt. E nézettel szemben az alábbi ellenvetéseket tehetjük:

1. A javak mindig véges számban állnak rendelkezésre. Az egyén csak mások rovására szaporíthatja javait, már amennyiben jólétét azonosítja az anyagi javak birtoklásával. Az elosztható javak mennyisége nem szaporítható korlátlanul, tekintettel kell lennünk a földi élővilág teherbíró képességének hatáira.
2. Választásaink minden esetben érintenek más embereket is, és sosem függetlenek a mások választásaitól; attól például, hogy a közösségben, ahol élünk, milyen nézetek uralkodnak a jóról. Legfőbb javunk: a jó - s ez mindig közös. (Próbálj csak meg sétálva beszélgetni vagy egy kávéház teraszán levegőzni olyan városban, melyet elborított a gépkocsi áradat. Téged senki sem korlátoz abban, hogy kedved szerint cselekedj, mégsem teheted meg, amit szeretnél: a többség által választott életforma ténylegesen meggátol ebben.)
3. A szabadság különben sem az egyén eleve adott állapota, amelyben nem szabad őt háborgatni, hanem viszony az emberek között, melyet együttműködésük során vagy létrehozhatnak, vagy sem.
4. A szükségletek kielégítésének semmi köze a szabadsághoz. Éppen ellenkezőleg: ilyenkor a szükségletek kényszerítő hatására cselekszünk. Szabadon pedig csak akkor, ha önként gondoskodunk a mások javáról. Csak egymást tehetjük szabaddá. Ahhoz, hogy magunknak megszerezzünk valamit,

a) kényszerítő erőt kell alkalmaznunk - legyen az akár gazdasági vagy más törvényes kényszer —, s így magunk is hozzájárultunk a kényszerítő viszonyok fenntartásához - ami a szabadság ellentéte;

b) mások önként - pl. kölcsönösségi alapon - részesítenek bennünket abban, amire vágyunk. Szabadságunk eszerint abban rejlik, hogy képesek vagyunk-e önként tekintettel lenni a mások javára.

Kérdések, feladatok

1. Végezzetek el egy kis felmérést! Környezetetekben milyen „jó” dolgokat ajánló reklámokkal találkoztok, és milyen értékeket népszerűsítenek ezek?
2. Elemezzetek néhány reklámot a következő szempontok szerint, majd beszéljétek meg tapasztalataitokat! Mennyire fontosak számotokra az adott reklámok által kínált árucikkek? Kinek az érdeke, hogy megvásároljátok az adott terméket?

A reklám készítői milyen értékekkel, érzésekkel próbálják összekapcsolni a terméket?

Milyen vizuális megoldással igyekeznek látványosabbá, eladhatóbbá tenni az árucikkeket?

3. Képzeld el Reklámországot, ahol az emberek valóságosan is úgy élnek, mint a reklámok által mutatott „idealizált világban”. Hogyan telne egy napotok Reklámországban? Mit jelent a boldogság Reklámországban?

4. Értelmezzétek a következő idézeteket!

„Kürosz, miután bevette a lüdek legfőbb városát, Szardeiszt, azt a hírt kapta, hogy fellázadtak az odavalósiak. Gyorsan győzhetett volna, de ilyen szép várost megostromolni nem kívánt, sem megszálló hadsereget tartani a helyszínen, ezért pompás tervet eszelt ki: nyilvánosházakat és kocsmákat állíttatott fel, nagyszerű ünnepi játékokat szervezett, s közhírré tette, hogy ki-ki élvezheti mindezt kedve szerint. Nem is kellett többé a lüdekre kardot emelni. Százféle játék kiagyálásával töltötték nyomorult életüket, úgyhogy amit mi időtöltésnek mondunk, azt a latinok ludinak [játék] hívják, mintha a lydi [lüdi] szó járna a fejükben.” (Hérodotosz)

„Okvetlenül tisztáznunk kell, vajon a társadalom köznapi értelemben az »ember embernek farkasa* elv korlátolt érvényesítéséből születik-e, vagy épp ellenkezőleg, egy másik elv korlátozott érvényesítéséből, hogy tudniillik az ember az emberért van.” (Emmanuel Lévinas)

„A fejlődés fogalma lényegében azt jelenti, hogy az általános hozzáértést és a szívesen végzett önálló tevékenységet felváltja az áruk használata, illetve fogyasztása; a bérmunka egyeduralomra tesz szert a munka valamennyi más válfaja felett; a szükségleteket azonosítják azokkal a javakkal és szolgáltatásokkal, amelyeket a tömegtermelés állít elő szakemberek irányításával; végül az egész környezetet úgy szervezik újjá, hogy a tér, az idő, az anyagok és a tervezés mind az árutermelet és a tömegfogyasztást részesítsék előnyben, miközben megfosztják rangjuktól vagy megbénítják azokat a tevékenységeket, amelyek használati érték előállítására szolgálnak, azaz közvetlenül elégitenek ki szükségleteket.” (Iván Illich)

„Ez nem erkölcsi kérdés...”

- a nemi szerelem erkölcstana

HA IGAZ, HOGY AZ ERKÖLCSTAN ARRRA A KÉRDÉSRE VÁLASZOL, HOGY MIT KELL AKARNOM, ÚGY A SZERELEMNEK AZ ERKÖLCSHÖZ NINCS KÖZE. HISZEN NEM AZ ÉN ELHATÁROZÁSOMON MŰLIK, HOGY SZERESSENEK, ÉS HIÁBA AKAROK SZERETNI VALAKIT, AKIT NEM TUDOK. ERÉNYEINKET BECSÜLHETIK MÁSOK, MEGJUTALMAZHAT ÉRTÜK A SAJÁT TISZTA LELKIISMERETÜNK, DE A JÓ CSELEKEDÉST VAGY A DEREKAS VISELKEDÉST NEM OKVETLENÜL HÓDÍTJA MEG IMÁDOTTUNK SZÍVÉT. HA TEHÁT AZ ERKÖLCSTAN AZ ERÉNYEK TUDOMÁNYA, AKKOR A SZERELEMHEZ MEGINT CSAK NINCS KÖZE. MÁSRÉSZT AZONBAN IGAZ AZ IS, HOGY SZERELMI KAPCSOLATAINK EGÉSZ ÉLETÜNKET MEGHATÁROZZÁK, ÉS AZ EMBEREK TÖBBSÉGE AZ IGAZI BOLDOGSÁGOT A SZERELEMBEN KERESI - VAN, AKI MEG IS TALÁLJA. HA AZ ERKÖLCSNEK PONT A SZERELEMHEZ NINCS KÖZE, HOGYHA ÉPPEEN A SZERELEMBEN NEM VOLNA MÉRTÉKE A HELYES MAGATARTÁSNAK, AKKOR AZ ERKÖLCSTAN, VALLJUK BE, NEM SOKAT ÉR.

SZERELMI VÁLASZTÁSAINKAT LEGBENSŐBB MAGÁNÜGYÜNKNEK TEKINTJÜK. NEM TUDJUK ELKÉPZELNI, HOGY ABBA VALAKI BELESZÓLJON, S HOGYAN IS TEHETNÉ: AMIT ILYENKOR ÉREZ AZ EMBER, AZT SZERELMES TÁRSÁN KÍVÜL SENKI MÁSSAL NEM TUDNÁ MEGOSZTANI. MÉGIS, SOHA ENNYIRE NEM KÍVÁNTUK, HOGY TITKUNKBA MÁSOKAT IS BEAVASSUNK, SÓT A TANÁCSÁT KÉRJÜK (AMIT PERSZE MAJD NEM FOGADUNK MEG). A SZERELMESEK ZAVART TITKOLÓZÁSA ÉS KIFOGYHATATLAN ÁRADOZÁSA EGYARÁNT ÉRTHETŐ. VALAMI OLYASMI TÖRTÉNIK VELÜK, AMI ÉLETÜK MEGSZOKOTT RENDJÉT FELBORÍTJA, ÉS KORÁBBI „SZIKLASZILÁRD” ELHATÁROZÁSAIKBÓL CSÚFOT ŪZ. A BEVÁLT VISELKEDÉSFORMÁK RENDRE CSÖDÖT MONDANAK: ALAPJÁBAN VÉVE SAJÁT MAGUNKON SEM VAGYUNK KÉPESEK KIIGAZODNI. SOHA NEM SZENVEDTÜNK ENNYIT; SOHA NEM VOLTUNK ILYEN BOLDOGOK.

Lelki posta

Várom annak a húsz év körüli, csinos, komoly, magányos lánynak a levelét, aki megbízható srácra vágyik. Merthogy én olyan vagyok, akire lehet számítani! Az ismerőseim szerint az a hibám, hogy ha megszeretek valakit, kimutatom, és így kiszolgáltatom magam. Biztosan igazuk van, de éri nem tudom belátni, miért kellene eltitkolnom, ha őszintén ragaszkodom valakihez. Miért nem becsülik a mai lányok a rendes srácokat? Miért éltek vissza eddig a jószággal és a bizalmammal? Két lánnyal jártam már, de egy idő után mindkettő azt képzelte magáról, hogy ő a világ közepe, mert én valóban azt mondtam, hogy akit szeretek, az nekem a világon a legszebb. Lehet, hogy ezzel rontottam élöket? Lehet, hogy túl romantikusnak látszotam a tiszta érzelmeimmel? Lehet, hogy csak az ér valamit a szemükben, aki első látásra rögtön lerohanja öket? Akik nem űznek sportot a szexből, akik a testi kapcsolatot csak egy igazi érzelmi kapcsolat kialakítása után akarják, azok tényleg unalmas fiúk? Huszonkét éves, 170 cm magas vagyok, a szemem és hajam barna. Ismerőseim udvarias, rendes, jóvágású embernek tartanak. Sem sovány, sem kövér, sem gyáva, sem bátor nem vagyok.

Tizenhét éves gimnazista vagyok, és a tanácsodra lenne szükségem.: nem tudom, okos dolog-e manapság egy külföldi fiú mellett lehorgonyozni, akinek, barna a bőre, tehát nem nagyon kedvelik nálunk. Szerelmes belém egy végtelenül rendes török fiú, de a sötét bőre miatt nem látszik európainak. A legutolsó találkozásunkkor megkérte a kezem, s jövőre eljön- Magyarországra, hogy eljegyezzen. Csakhogy nagyon bizonytalan vagyok. Szeretem, de

félek. Nem lehet, hogy ő csak kitörési kísérlet számomra? Boldog lehetnék egy idegen országban? Itthon nem maradhatunk, félttem őt a faji megkülönböztetéstől. Nem akarok mindenáron elkelni, meglehetősen szép, s valamivel komolyabb vagyok, mint a korombeli lányok, jól beszélek angolul, ha itthon maradok, egyetemre megyék. Le tudom győzni az akadályokat? Segíts!

Húszéves vagyok. Nemrég a trolin megismertem egy jópofa nőt. Mindjárt nagyon bizalmasan mesélgetett az életéről. Az állította, ha megtetszik neki egy férfi, meg is szerzi magának. Gondoltam, legyen igazad, és meghívtam moziba, utána ő hívott meg a lakására. Nála aludtam. Amikor reggel kócosán és kikészítés nélkül láttam, már nem is tetszett annyira. Az is kiderült, hogy tizenöt évvel idősebb nálam. Észrevette, hogy finoman le akarok lépni, erre bejelentette, hogy ha gyereke lesz, összeházasodunk. Végre gyereket akar, neki is joga van az anyasághoz, mint minden nőnek. De én csak egy kis szórakozást akartam, kíváncsi voltam, mit nyújthat egy ilyen felszabadult, tapasztalt nő. Semmi kedvem, hogy tovább folytassam a kapcsolatot, csak hát szörnyen erőszakos. Amíg aludtam, minden adatomat kiolvasta a papírjaimból. Azóta is telefonálgat utánam, leveleket írogat, hogy szeretet, és botrányral fenyeget, ha szakítani próbálok. A bátyámnak elmondtam. Szerinte valakitől máris terhes, és kell egy pali az apaságra. De hát hogy lehet ezt kivédeni?

Tizennyolc éves, egészségügyibe járó, látszatra teljesen egészséges átlagos lány vagyok. Nem olyan régén történt velem valami, ami mély nyomot hagyott bennem. Az osztályom, ahová kihelyeztek minket gyakorlatra mint tanuló nővéreket, volt egy fiatal fiú. Úgy 16-17 éves lehetett, és már közel egy éve feküdt a kórházban, valami, balesete volt, ami miatt kómába került. Állapota később eszméletlenségbe fordult, majd szerencsére felébredt. A baleset következtében megoperálták a fejét. Nem tudott lélegezni sem, ezért légcsőmetszésre is szüksége volt. A keringési rendszere labilis volt, a vére kevés. A bőre színe majdnem, mint egy halotté. Mozogni sem tudott, csak az ujjait és a bal karját tudta éppen hogy megmozdítani. Szerintem az a, fiú már a poklot is megjárhatta. Amikor először megláttam őt azzal a sok csővel a testében, nagyot lódult a szívem, Emlékszem, első gondolatom az volt, hogy milyen fiatal. Aztán bementem hozzá: vérnyomást és pulzust kellett mérnem. Hozzáértem a bőréhez, még egyet lódult a szívem. A teste szinte tüzelt, izzott, -mint egy forró tűzhely. Nagyon megsajnáltam. Az egész olyan ijesztő volt. És ekkor rám nézett. Hát azt a nézést egy jó ideig biztosan nem fogom elfelejteni. Nagyon szép szeme volt (van, lesz...). Nagyon szép, de mérhetetlen fájdalom és szomorúság tükröződött benne. És csillogott a láztól és a könnytől. Nem szóltam egy szót sem, csak ültem az ágyán. Letöröltem a könnyeit és megfogtam a kezét. Szerettem volna mondani neki pár szót, bátorítani valamivel. Szerettem volna erőt önteni belé, hogy tudjon harcolni még kicsit. Nagyon sokat gondolok rá azóta is. Sehogy se tudom kiverni a fejemből. És őszinte legyek? Nem is akarom. Mit tehetnék érte?

Egy bulin ismerkedtünk össze, ekkor tizennégy éves voltam, ő tizenöt. Csak mint jó barátok, elkezdtünk találkozgatni. Sokan azt hitték, még a szüleink is, hogy együtt járunk, hiába mondtuk, hogy nem. Szünidőkben aztán még több időt töltöttünk együtt, különféle programokra, bulikra jártunk el. Mindig hazakísért, de még csak egy pusztit, sem adtunk egymás arcára. Pedig titokban már nagyon vágytam rá. Aztán pár hétre rá megtörtént a dolog... Ezután még jobb barátok lettünk, és nagyon szerelmesek voltunk egymásba. A szüleim is megbíztak benne, szerették őt. Megengedték, hogy egymásnál aludjunk stb. Néha úgy éreztem, túl szép az egész, hogy igaz legyen. És igazam is lett, mert a gyönyör nem tartott sokáig, ugyanis kábítószeres lett. Mikor megtudtam, úgy éreztem, hogy átvert. Teljesen kiborultam. Félttem, hogy elveszítem. Ma már tudom, hogy akkor véget kellett volna vetni a kapcsolatunknak, de én kis naiv még mindig imádtam, és hittem neki. A dolog ott kötött ki, hogy én is elkezdtem kábítószeres lenni. 16-17 évesen szerelmesek és függők voltunk. Aztán egy razzión lebuktunk. Megtudták a szüleink is. Láttuk, ahogy ezt kérdezik maguktól: hol rontottuk el? De ők nem hibásak. Itt csak ő és én hibáztunk, mégpedig nagyon nagyot.

Pesten elvonókúrán vettünk részt. Iszonyú volt... Mikor kijöttünk a kórházból, csak annyit mondott, hogy hello. Egy világ dőlt össze bennem. Nem értettem, miért mondta ezt, és amikor egyszer rákérdeztem, azt mondta, hogy ő sem tudja. A barátságunk ma már nem olyan, mint régen, de két dolgot jól megtanultunk: szeretni, és azt, hogy a kábítószeres nagyon-nagyon veszélyes dolog. Szüleimmel elköltöztünk egy másik városba, de a sulit még ott fogom befejezni, így gyakran találkozom vele. Titokban még mindig örültem szerelmes vagyok belé. Hát ez van.

Kérdések, feladatok

1. Alkossatok csoportokat, és minden csoport dolgozzon fel egy-egy olvasói levelet a következő szempontok alapján:

Fogalmazzatok meg, mi a levélíró problémája!

Mit szeretne?

Mitől fél?

Hogyan néz ki a probléma az olvasói levélben érintett többi személy szempontjából?

2. Minden csoport fogalmazza meg válaszát, „állásfoglalását” a levélíró számára!

3. Közös beszélgetésként meg, értelmezzétek és értékeljétek a csoportok által feldolgozott problémákat és válaszokat. (Érdemes megvitatni a tanácsadás, a másik ember életébe történő beavatkozás erkölcsi problémáit is!)

4. Az olvasói levelek megbeszélése után csoportokban, majd közösen is próbáljátok meg definiálni a szerelem fogalmát. Az elkészült definíciót írjátok le!

A Szent Iván-éj varázserdejében

Miért vélik az emberek évezredek óta, hogy a szerelemben valami varázslat működik? Hogy boszorkányok rontása vagy jó tündérek keze van a dologban? Azért, mert szerelemben esve hirtelen olyasmit éreznek és tesznek, ami odáig eszük ágában sem volt. A szerelmes érzi, hogy egyszer csak nem ura többé önmagának, valami idegen erő mintha kiforgatta volna eredeti valójából. Mi történik ilyenkor?

Shakespeare *Szentivánéji álom* című komédiája első pillantásra az egyik legerkölcstelenebb darabnak tűnik a világirodalom klasszikusai közül. A darabban mindenki hűtlen lesz imádottjához. Oberon, a tündérek féltékeny fejedelme úgy áll bosszút hitvesén, Titánián, hogy varázshatalmával ellenállhatatlan szerelemre gerjeszti egy számarra változtatott athéni iparos iránt. Közben a varázslatok sötét erdejébe tévedt ifjak vonzalmait egy hebehurgya tündér alaposan összezavarja: két fiatalember üldözi szerelmével Hermiát, majd egyik pillanatról a másikra undorral fordulnak el tőle, hogy öltre menjenek Heléna szívéért, akit odáig csak gúnyoltak. Ennyi állhatatlanság után sovány vigasz, hogy végül a mámoros fejjel ébredező szerelmesek mind visszatalálnak igazi párjukhoz, hogy egybekelve együtt ünnepeljék Thézeusz király menyegzőjét. De mi történik, ha az érzékeikkel kénye-kedvére játszó varázslat történetesen mással boronálja össze őket? Ennyit ér csak a hűség?

Vajon az érzékek vak szeszélyét ünnepelné az esküvőre szánt komédia? Vagy pedig nézők és szereplők egy házasulandóknak szóló beavatási misztérium részesei? A mitikus szerelmi történetekben szereplő akadályok, félreértések és titokzatos átváltozások ugyanis -*Csipkerózsika* meséjétől a *Csongor és Tündéig* - nem idegen, külső erők gonosz, vagy jótékony befolyásáról szólnak, hanem a szerelemben saját határain túllépő személyiség megpróbáltatásait és küzdelmes átlényegülését teszik szemléletessé.

Igen, mássá leszünk ilyenkor, mint ahogyan Shakespeare hősei is: *tündérré és számarra* - ez mind mi vagyunk. Cserbenhagynak az érzékeink, tudniillik nem a megszokott módon szolgálnak; megtanítanak rá, hogyan ismerhetünk egymásra és magunkra egy új, eddig ismeretlen alakban. A szerelmesek, ahogy mondani szokás, külön világban élnek, amelyet két ember a legjobb esetben is csak egymással oszthat meg. Másoknak megmagyarázni se képes, mitől lett hirtelen szép és jó az, amit odáig idegennek vagy éppen szégyellnivalónak érzett. Ami a szerelmeseknek jó, az nem okvetlenül igazodik a jóról és a szépről alkotott ésszerű elgondolásainkhoz. Mihez kezdjen akkor az erkölcs a szív választásaival?

Tudjuk, hogy ilyenkor nem vagyunk urai vonzalmainknak - de miért kellene folyvást uralkodni magunkon? Lehet, hogy épp ilyenkor ébredünk teljesebb valónkra - eltévedve a Szent Iván-éj varázserdejében?

A szerelmes szokatlan és veszélyes vállalkozásba kezd. Ahelyett hogy megszerezni és bekebelezni próbálná azt, amire vágyik, inkább feladja korábban védelmezett önállóságát, hogy eleget tegyen az egyesülés ellenállhatatlan kívánságának. Jobb volna persze a nélkülözhetetlen partnert - lenyelni! A biológiai ösztön nem felejtí a szaporodás és a táplálkozás közti rokonságot, mégis ezúttal a terjeszkedésnek és az élet szaporításának merőben más módját választja: a szeretett személyének hiánytalan megőrzését. Ezt nagyon nehezen látjuk be: hogy ezúttal semmit sem szerezhetünk magunknak, amit a Másiktól veszünk el - különösen, ha életünket egyébként a szerzés és a birtoklás elve szerint rendeztük be.

Mennyiben jelent tehát veszedelmet a vágyak köteléke - a régi magyar nyelvben a *szer = kötés* - az egyéni szabadságra nézve, mely a személyiség erkölcsi integritásának záloga? Ha a szerelemben korlátozást látunk, úgy csakis az egyéni lét korlátainak időleges felfüggesztését láthatjuk annak. A korlátok korlátozását. A szerelmes tapasztalja, hogy létezik kötelék, mely őt szorosabb szálakkal fűzi egy másik személyhez, mint akár önmagához. Ez az erő azonban, ami az Én határainak meghaladására készíti, saját lényében rejlik: nem a vágy tartozik a tudatos Énhez, inkább mintha az Én tartozna egy mindent elsöprő vágyhoz, tekintet nélkül az Én saját érdekeire. A vonzalom, a szenvedély, a vágy nem erkölcsi indíttatású. Szerelmi viszonyainkban s e viszonyok bonyodalmaiban azonban nemcsak mint szerelmesek veszünk részt, hanem teljes személyiségünkkel, melyhez hozzátartozik az egymás javáért és méltóságáért kölcsönösen viselt erkölcsi felelősség is. Két ember kapcsolata mindig erkölcsi kérdés.

Egy „sima” válasz

A SZEREPLŐK

Régi ismerőseim, Bea és István válópere nem okozott sok fejtörést a bíróságnak. Egybehangzóan és szakszerűen adták elő, amit ilyenkor illik, hogy elhidegültek egymástól, István már el is költözött hazulról, Bea más férfival él, a gyerekek sorsáról megegyeztek. A bíró nyugodt lelkiismerettel mondhatta ki házasságuk felbontását. Pedig tíz évvel ezelőtt ők voltak az irigyelt szerelmespár az egyetemi évfolyamon. Vajon hol romlott el gyönyörűen induló szerelmi házasságuk?

István: Hát igen, én sem értem. Olyan szépen éltünk valamikor. Én mindent a családjáért tettem, nem is szenvedtünk hiányt semmiben, pedig, hidd el, nem volt könnyű. De Bea egyszerűen képtelen megérteni engem, egyáltalán nem olyan már, mint amilyennek te ismerted. Túrtem, amíg lehetett, de az örökös veszekedés teljesen kikészítette az idegeimet. Menekültem hazulról, és időnként bizony többet ittam a kelletténél. Bea a gyereket is megpróbálta ellenem fordítani. Amikor aztán rájöttem, hogy megcsal, nem volt többé maradásom. Legalább ne a hátam mögött csinálta volna! A hazugságot nem tudom megbocsátani.

Bea: Soha senkit nem fogok tudni úgy szeretni, mint Istvánt. Újra hozzámennék, ha most találkozánk, de mit kezdjek egy alkoholistával? Teljesen kivetkőzött magából, szörnyű volt látni! Ott kezdődött, hogy mindig csak a saját ügyeivel volt elfoglalva, a háztartásban például egyáltalán nem lehetett számítani rá, de még a gyerekekre sem volt ideje. A pénzre hajtott, és ez rettenetesen kiábrándító. Akkor is valami méregdrága külföldi utazással próbált kiengesztelni, amikor utoljára csúnyán összevesztünk. Ott aztán kiderült, hogy már beszélgetni se tudunk egymással. Sajnálom Istvánt, de egyszerűen nem lehet mellette megmaradni.

Egy volt évfolyamtárs: Amikor összeházasodtak, Bea teherbe esett, és kimaradt az egyetemről, aztán soha nem fejezte be a tanulmányait, és ez nagyon bántotta. Úgy érezte, hogy István karrierjének az áldozata. Szerintem minden ezzel kezdődött. Bea attól tartott, hogy a férje lenézi őt. Istvánt meg az zavarta, hogy Bea egyre kevesebb lelkesedést mutat az őt foglalkoztató tudományos problémák iránt.

Bea nővére: Tudományos problémák! Hol van az már! Pont fordítva történt: Istvánt a felkínált egyetemi karriernél jobban izgatták az anyagiak. Lakásüzletekkel kezdett foglalkozni, azt mondta, elég volt az albérletből és a menzakaijából. És nem bírta elviselni, hogy Bea nem fogadta el a háziasszonzserepet üzletember férje oldalán, inkább tanult és elhelyezkedett. Olyasmihhez kezdett, ami szenvedélyesen érdekelte, és amiben végre megtalálta magát. Nem véletlen, hogy akkor kezdődtek otthon az összetűzések. István jobb szerette volna, ha otthon ül és meleg vacsorával várja minden este. Nem tudta elviselni, hogy a feleségének önálló élete van, és a saját lábára áll.

A szomszédasszony: Miért, az jobb volt, amikor István eltűnt egy hétre hazulról valami nő miatt, és utána még azzal gyötörte szegény Beát, hogy mindent elmesélt neki? Igaz, ez régen volt, de Bea még évekig emlegette. Rettenetesen fáj neki. A válás áldozata pedig mindig a nő! Milyen nehéz egy gyereket egyedül felnevelni! A férfi, az persze éli a világot, szabad, mint a madár!

A szomszéd: Az asszonynak kell otthont, jó légkört teremteni. Igaz, az utóbbi időben István gyakran keveredett haza ittasan. Ne mondja senkinek, verekedtek is. Szerintem akkor romlott el köztük minden, amikor Bea nem vállalta a második gyereket. Pedig István nagyon szerette volna. Igazán nem szorult rá az asszony, hogy munkát vállaljon, sokan megirigyelhetnék, ahogy éltek. De hogy ráadásul egy kollégával szűrte össze a levelet, ez már sok volt a férjének. Meg is értem. Persze, könnyű a nőknek! Manapság a válásba inkább a férfi rokkán bele. Neki kell elköltöznie, fizeti a tartásdíjat, a gyerek majdnem mindig az asszonynál marad. A férj meg kezdheti előlről! Ha úgy vesszük, Bea életében semmi sem változott a válással, csak a partnere.

István barátja: István kiugró tehetség volt. Ha nem szakad rá hirtelen egy család eltartásának gondja, már professzor lehetne - azóta is ezt emlegeti. Évekig hajtott összeszorított fogakkal, amíg mindent összehozott, amit kellett. Aztán már az lett neki a sikerélmény, hogy milyen kocsija van, hová utaznak a nyáron. Legfeljebb még a számítógépe érdekelte. Ha véletlenül otthon volt, bezárkózott, szólni se lehetett hozzá. Akkor már nem lehetett kellemes partner, a régi barátait is elkerülte. Ha olyan jól érezte volna magát a bőrében, biztosan nem kerüli őket.

Kérdések, feladatok

1. Először csoportokban, majd közösen beszéljétek meg a résztvevők vallomásai alapján, hogy Bea és István miért és hogyan jutottak el a válás gondolatáig!
2. Rendezetek békéltető tárgyalást Bea és István között! Osszátok ki a szerepeket, játsszatok el a tárgyalást, majd beszéljétek meg közösen, hogy van-e remény (érdemes-e) kibékülniük?
3. Írjátok le és beszéljétek meg Bea és István válását gyermekük szemszögéből!
4. Milyen erkölcsi kérdéseket, problémákat vet fel válásuk? Van-e tanulsága történetüknek?
5. Mi lehet szerintetek a gyakori válások legfőbb indítéka?
6. Milyen erkölcsi problémák vetődhetnek fel egy válás során? Először csoportokban gyűjtsétek össze a legfőbb erkölcsi problémákat, majd közösen beszéljétek meg minden érintett - feleség, férj, gyerekek, nagyszülők, barátok stb. - szemszögéből.
7. Értelmezzétek a következő idézetet: „Ha aszerint bánsz egy férfival, amilyen, akkor olyan is marad; de ha úgy bánsz vele, mintha már most olyan lenne, amilyen lehetne is, akkor nagyobb, jobb ember lesz belőle.” (Goethe)

Ugye örökké fogsz szeretni?

Vajon a házastársak közti szerelem megadja-e a családnak azt a biztonságot, állandóságot és védelmet, amit elvárunk tőle? Íme néhány vélemény a család válságáról,

A modern tömegtársadalmakban lecsökken a hagyományos társadalmi kötelékek jelentősége. A szomszédság, a rokonság, a társadalmi osztály, foglalkozáscsoport, egyházközség vagy munkahelyi közösség egyre kevésbé kínál biztos támpontokat, szilárd kereteket a világban való eligazodáshoz, így gyakorlatilag a nemi párkapcsolatra épülő kiscsalád marad az egyetlen lehetőség az elmélyült, tartós társas viszony kialakítására. Nem arról van szó tehát, mintha a család jelentősége életünkben lecsökkent volna, sőt, éppen ellenkezőleg! Nagyobb teher nehezedik rá, mint valaha, és többet várunk tőle, olyasmit, amit életünk más területein nem tudunk elérni. Éppen a szoros és szinte kizárólagos egymásrautaltság az, ami a mai házasságokat olyan sérülékennyé teszi. S a magukra hagyott

házasfelek nem képesek megbirkózni a páros lét elkerülhetetlen konfliktusaival, vagy elviselni a kapcsolat esetleges kudarcait. Ezért próbálkoznak inkább új házassággal - hurcolják tovább sorsuk és személyiségük megoldatlanságát.

A nők nem azért tartanak igényt jogaik elismerésére, mert ők is ugyanolyanok, mint a férfiak, hanem azért, mert másfajta. Amíg a nők az úgynevezett férrijogokért küzdenek, addig csak a férfiak rovására szerezhetnek meg bármit is (esetleg nem is azt, amire a leginkább szükségük volna). Ezzel a nemek kapcsolata agresszív versengéssé válik.

Hiába szeretik a szülők gyermekeiket, ha véres hatalmi harcot folytatnak egymással, vagy szexuális látszatkapcsolatban élnek. Az úgynevezett női és férfi princípium harca mindig is létezett (ha nem is mindig a nő képviseli a nőiést és a férfi a férfiast). A női szerep: megtartó, befogadó, az intimitást a világtól óvó, tápláló, gondoskodó. A férfi inkább fordul kifelé, a világ felé, rombolja a régit, újat alkot, céltudatos. Ezzel a „másssággal” minden emberpárnak meg kell küzdenie, barátságban, szerelemben, szülő-gyermek kapcsolatban vagy a testvérek között.

Napi nyolc-kilenc óra munka általában lehetetlenné teszi a nő számára a helytállást otthon. A kielégületlen vágy, hogy elsődleges kapcsolatainkat - feleségként, anyaként, idős szülők gyermekeként - nemünknek megfelelően éljük át, feszültséget okoz, ami a munka és az otthonlét örömét egyaránt megvonhatja. Gyakran úgy érezzük, hogy csak a kapcsolat béklyóját levetve válhatnánk szabaddá és viszont: csak egyéniségünket feláldozva élhetünk tartós szeretetkapcsolatban. Bármelyiket választjuk, zsákutcát jelent. Szabadság és szeretet küzdelmes összeegyeztetése az emberi élet kikerülhetetlen feladata.

Még a szerelmi házasságban is, többnyire a gyerekek születése után, amikor az első komolyabb konfliktusok felmerülnek, a legtöbb nő megpróbál „jó férjet” faragni a házastársából, aki munka után hazarohan, mos, főz, takarít, vásárol, gyereket nevel. A férfiak büntudatosak lesznek, mert nem tudják jól ellátni az otthonteremtő női funkciót, nem bírják a bezártságot. Esetleg alkohollal, szerelmi kalandokkal lázadoznak, vagy pszichés potenciazavarokkal küzdenek. Ugyanakkor az asszonyok gyakran elhárítják az ősi női szerep betöltését: szeretet, megértés, harmóniateremtés - hiszen nem is könnyű ez napi nyolc óra munka mellett. Nem arról van szó, hogy ezután a férfiak ne segítsenek otthon. A baj ott kezdődik, ha a segítség egyoldalú: ha a nő nem képes férjének igazi társa lenni az ő problémáiban. Egyébként ez okozója lehet a nő frigiditásának is. Nem adhatja át magát a férfinak, akivel a kölcsönös vetélkedés jellemzi viszonyát, hiszen így kiszolgáltatottnak, alárendeltnek érezné magát - inkább egy másik férfi felé fordul, aki mellett felszabadultan kiélheti női szerepét, amit otthon elhárított.

A hagyományos férfiszerepek egy részét ugyanakkor átvette a társadalom (védelem, fizikai erő, technikai ügyesség, önálló kezdeményezést igénylő tevékenységek). Úgyszólván nincs is olyan sajátos férfifeladat, amit a nők ne tudnának ma ellátni. Ezzel szemben a nőket családanyaként a férfiak nem pótolhatják. Ebben az értelemben a nők valóban fölénybe kerültek. A biztonságérzetüket elvesztett férfiak pedig ott büntetik őket, ahol tudják. Nem véletlen, hogy a válóperek zömét a nők kezdeményezik. Nemcsak azért, mert elégedetlenek a férjeikkel, hanem azt is tudják, hogy válás esetén - ha egyebekben nem is - a társadalom többnyire mellettük áll, nekik ítélik a gyereket, a lakást.

Magyarországon a válás gyakoribb, mint bárhol a világon. Ez egyben azt is jelenti, hogy a szabad párválasztás jogosultságát a közérkölcse nem vitatja el, és az emberek nem kényszerülnek együtt élni azzal, akivel az élet már pokollá vált. De azt is jelenti, hogy önként vállalt és tartósnak szánt kapcsolatok sokasága megy tönkre. Csalódott, sérült emberek maradnak magukra, kísérleteznek egyre újabb kapcsolatokkal. S a szülők konfliktusában, akár együtt maradnak, akár különválnak, leginkább a gyerekek sérülnek.

Életre-halálra

AZ EMBERI ÉLET HATÁRHELYZETEIVEL, A SZÜLETÉSSSEL ÉS A HALÁLLAL KAPCSOLATOS DÖNTÉSEK VÁLTJÁK KI RENDSZERINT A LEGHEVESEBB VITÁKAT, ÉS EZEK AZOK, AMELYEK ERKÖLCSI BELÁTÁSUNKAT A LEGINKÁBB PRÓBÁRA TESZIK.

Életet adni

LEVÉL EGY MEG NEM SZÜLETETT GYERMEKHEZ

Ma éjjel tudtam meg, hogy vagy: egy csöppnyi élet a semmiből. Nyitott szemmel feküdtem a sötétben, és egyszerre, abban a sötétben, belém villant a bizonyosság: igen, vagy. Létezel. Olyan volt, mintha egy puszkagolyó talált volna el. Megállt a szívverésem. Aztán, amikor a szívem tompán újra dübögni kezdett - a döbbenet ágyúlövésesei voltak ezek -, már azt éreztem, hogy egy kútban zuhanok, ahol minden bizonytalan és félelmetes. Most itt vagyok kulcsra zárva a félelemben, csupa veríték az arcom, a hajam, a gondolataim. Elveszek ebben a félelemben. Próbálj megérteni: nem másoktól félek. Nem törődöm én másokkal. Nem Istentől félek. Nem hiszek Istenben. Nem a fájdalomtól félek. Elviselem a fájdalmat. Tőled félek, a véletlentől, mely kiszakított a semmiből, és a méhemhez kapcsolt. Sohasem voltam igazán felkészülve a jöveteledre, bár mindig nagyon vártalak. Újra és újra

feltettem magamnak a szörnyű kérdést: és ha neked nincs kedved megszületni? Mi lesz, ha majd egyszer a szememre hányod: „Ki kért rá, hogy a világra hozzál? Miért tetted ezt velem? Miért?” Az élet nem könnyű, gyermekem. Naponta ismétlődő háború, az öröm percei csak rövid zárójelek, súlyos árat kell értük fizetni. Honnan tudhatom, hogy nem az volna-e a helyes, ha eldobnálak magamtól, hogy találjam ki, hogy nem a csendet akarod-e inkább? De hát nem tudsz szólni. Az a csöppnyi élet, ami vagy, még csak egy éppen hogy elkezdődött sejtcsomó. Talán nem is élet, csak az élet lehetősége. És mégis sokért nem adnám, ha a segítségemre lennél egy jellel, ha tudatnád, hogy mit akarsz. Anyám azt állítja, hogy én jeleztem neki, és ezért hozott a világra.

Látod, anyám például nem akart engem. Tévedésből, egy figyelmetlen pillanatban kezdődtem. És hogy ne szülessék meg, minden áldott este feloldott valamilyen gyógyszert egy pohár vízben. Aztán sírva megitta. Itta addig az estéig, amíg meg nem mozdultam, rúgtam egyet, hogy eszébe ne jusson eldobni. Épp akkor emelte szájához a poharat. Rögtön kiöntötte az egészet. Néhány hónappal később diadalmasan rugdalóztam a napon, s hogy ez jó volt-e vagy rossz, nem tudom. Amikor boldog vagyok, azt gondolom, jó, amikor boldogtalan, azt hiszem, rossz. (...) Sok asszony azt mondja: minek hozzak én a világra egy gyereket? Hogy éhezzen, hogy fázzon, hogy elárulják, hogy megsértsék, hogy meghaljon háborúban vagy valamilyen betegségben? És nem hiszik, hogy aki éhes, jóllakhat, hogy aki fázik, megmelegedhet, hogy hűség és tisztelet is szegődhet az ember mellé, hogy megélhet magas kort, s közben harcolhat a betegségek és a háború ellen. Talán nekik van igazuk. De a semmit jobban szeretni a szenvedésnél? Én még a kudarcok, csalódások és gyöttrődések idején is tudom, hogy a semminél jobb a szenvedés. És ha ezt az életre vonatkoztatom, a megszületni vagy nem megszületni kérdésére, akkor azt kiáltom, hogy megszületni jobb, mint meg nem születni. (...)

Ugyanúgy kényszerítetek az életre, ahogy engem kényszerítettetek, meg a nagy-szüléimet, fel egészen az első emberig, akit ember szült, akár tetszett neki, akár nem. Ha annak az első embernek megengedték volna, hogy válasszon, valószínűleg megrémül, és azt válaszolja, hogy nem akarok megszületni, nem. De senki sem kérdezte a véleményét, így hát megszületett, élt és meghalt, miután szült egy másik emberi lényt, akinek nem adta meg a választás lehetőségét, és aki hozzá hasonlóan cselekedett, évmilliókon keresztül: minden egyes alkalommal erőszak történt, de e nélkül mi sem léteznénk. Bátorság, gyermekem. Azt hiszed, a fa magjának nincs szüksége bátorságra, amikor átfúrja a földet és kicsírázik? Egy erősebb szél letépheti, egy kisegér lába szétlapíthatja. És mégis csírázik, tartja magját és növekszik, s közben újabb magokat szór maga köré. Végül erdővé változik. Ha egy napon azt kérdezed tőlem: „Miért hoztál a világra, miért?”, én majd azt válaszolom: „Azt tettem, amit a fák tettek és tesznek évmilliók óta, s azt hittem, helyesen cselekszem.” (...)

Talán még hallgatnom kellene a csúf és szomorú dolgokról, s mesélhetnék egy büntelen, boldog világról. De csak tévedésbe ejtenélek. Még azt hihetned, hogy az élet puha szőnyeg, melyen mezítláb is végigmehet az ember, pedig hát rögös út. gyermekem. A rögökben megbotlasz, elesel és felsértesz magad. A rögök ellen vascipővel kell védenünk magunkat. (...) Na, mára befejeztem, fiam, lányom. Felfogtad a leckét? Ki tudja, mit szólnának egyesek, ha hallanának? Azzal vádolnának, hogy örültt vagyok vagy egyszerűen kegyetlen? Megnéztem az utolsó fényképedet: öthetes korodban alig egy centiméter vagy. Nagyon sokat változol. Most már nem olyan vagy, mint egy rejtélyes virág, inkább egy bájos lárvára, sőt halacszkára hasonlítasz, melynek már kibukkantak az uszonyai. Négy uszony, melyből lábak és karok lesznek. A szemed két kicsi fekete pont, köröcske övezi, és a tested végén kis fark nött. A képalírás szerint ebben a periódusban lehetetlen megkülönböztetni téged egy akármilyen más emlősembriótól: ha macska lennél, többé-kevésbé ugyanilyen volnál. Hát persze, mert nincs arcod. És agyad sincs még. Én beszélek hozzád, de te nem tudod. Sötétség vesz körül, és arról sincs tudomásod, hogy létezel. Eldobnálak magamtól, és te sosem tudnád meg, hogy eldobtalak. Nem lenne lehetőséged, hogy eldöntsd: rosszat vagy jót tettem-e veled.

(Oriana Fallaci: *Levél egy meg nem született gyermekhez*)

Vita az abortuszról

Ismeretes, hogy az abortusz számos országban, így hazánkban is bizonyos feltételek teljesülése esetén törvényesen megengedett orvosi eljárás, erkölcsi elfogadhatósága azonban nagyon is vitatott. Vegyük számba először azokat a főbb eseteket, amikor abortuszra kerülhet sor:

- a) Előfordulhat, hogy az embrió normálisan fejlődik, de a terhesség alatt az anya életveszélyes állapotba kerül.
- b) Máskor az anya egészsége, fizikai vagy szellemi állapota károsodik súlyosan, ha a terhesség folytatódik.
- c) Adódnak olyan esetek, amikor a magzat nagy valószínűséggel, sőt biztosan súlyosan deformáltan jönne világra.
- d) A terhesség lehet megerőszkolás vagy vérfertőzés következménye.
- e) Előfordul, hogy az anya nem férjezett, és ezért a gyermeknek a házasságon kívüliség jegyét kellene viselnie.
- f) Más esetben a gyermek vállalása elviselhetetlen anyagi teher volna.
- g) A leggyakoribb eset azonban az, hogy az új gyermek kockáztatja a már gyermekes család boldogságát, gátolja az anyát hivatása gyakorlásában. Máskor a házastársak a gyermeket gyakran afféle betolakodónak tekintik, aki kapcsolatukat zavarja. Néha az idősebb gyermekek ellenzik a kisebb testvér jövetelét.

E távolról sem kimerítő esetsorolás után vessünk egy pillantást az embrió biológiai fejlődésére! A kilenc hónapi tartó terhesség alatt a megtermékenyült petesejt folyamatos fejlődésen megy keresztül. Körülbelül két hét múltán tapad meg teljesen a méhfalon, és mintegy nyolc hét múlva foghatók fel bizonyos agyi hullámok. Ettől az időtől beszélünk magzatról. Ekkor kezdenek kialakulni az emberre jellemző szervek. Az abortusszal kapcsolatos viták

szempontjából különösen jelentős két fejlődési mozzanat: az anya észleli az embrió mozgását; a magzat olyan fejlettségre tesz szert, hogy a méhen kívül életképesé válik.

Felmerül a kérdés, hogy milyen megfontolások alapján és az embrió fejlődésének mely szakaszában engedhető meg erkölcsileg az abortusz. Van olyan nézet, hogy az abortusz etikai szempontból sohasem elfogadható, vagy legfeljebb akkor fogadható el, ha az anya életének megóvása szempontjából elkerülhetetlen. Ezt gyakran *konzervatív* felfogásnak nevezik. Más nézőpont szerint az abortusz erkölcsileg mindenkor megengedhető az előbbi indoklások alapján. Ezt a nézetet általában *liberálisnak* nevezik.

Az abortusz erkölcsi elfogadhatósága szempontjából kardinális kérdés az *embrió erkölcsi státusa*. Az erkölcsi státus azt jelenti, hogy az embrióknak vannak *jogai*. Az embrió erkölcsi státusának megítélésénél az a kérdés merül fel, hogy a *fejlődés melyik szakaszától lehet emberi létről beszélni*. Az ilyen vitában az „emberi” a teljes erkölcsi státust, a „nem emberi” ennek hiányát jelenti, kizárva a részleges erkölcsi státust. Meg kell húzni a határvonalat az emberi és nem emberi között, mégpedig nem önkényesen. A *konzervatívok* szerint ez a határvonal a fogamzásnál húzódik, és ez a határmegvonás az egyetlen, amely nem önkényes. A határvonal a fejlődés során másutt nem vonható meg, mert a fejlődés folytonos.

Ezzel ellentétben a liberálisok feltételezik, hogy az embrió „nem emberi” marad egészen a fejlődés előrehaladott szakaszáig. Azt természetesen nem tagadják, hogy az embrió biológiailag emberi, de az erkölcsi státust elvitatják tőle azon az alapon, hogy még nem személy.

(Hársing László: *Bevezetés az etikába*)

HA ÉN MAGZAT VOLNÉK

Ordítanék, toporzékolnék. Mit akarnak tőlem a honatyák és honanyák, felejtssenek el! Mivel nem érteném, mi az az állam, egyszerűen nem tudnám felfogni, hogy jönnek ezek ahhoz, hogy az én sorsomról döntsenek. Volna nekem saját anyukám, összkomfortos, ki se látszanék belőle. Méhen kívüli ügyemet csakis őr a bíznom. Egyébként pedig nem akarnék beleszületni egy olyan családba, ahol nem örömmel várják a jöttömet. Nem szeretnék úgy érkezni, mint a végrehajtó: törvény adta jogomnál fogva, rendeletileg. Akkor inkább maradjak ebihalnak, legyek egy fájdalmas emlék, talán majd legközelebb.

Most kell az nekem, hogy engem okoljanak, nyíltan vagy titokban, a tönkrement házasságukért, a félresiklott életükért? Legyek véletlen, legyek állampolgári kötelesség, számítási hiba, pillanatnyi meggondolatlanság jóvátehetetlen következménye? Baleset? Nem, köszönöm!

Ott még, egy nő lényének elválaszthatatlan, szerves részeként, tudnám, átélném, hogy minden asszony eredendően szülni akar. Ha nem, akkor arra jó oka van. S ezt senki más el nem döntheti helyette. Az állat is elhagyja, olykor elpusztítja vehető, ha érzi, nem képes gondoskodni létfeltételeiről, például rabságban. Ebben is az utódgondozási ösztön diktál, melynek magasabb rendű fejleménye az emberi fajnál az erkölcsi felelősség, a tudatos döntés. És ez egyedül az anyát illeti, aki szülni fog. Az állatgondozók, ha szaporulatot akarnak, bölcsebben járnak el, mint az embertenyésztők: kedvező körülményeket teremtenek, a többit a természetre bízzák.

Ha én magzat volnék, rettegnék, hogy majd az állami nemi erőszak kényszeríti a világra. Azt kérdezném a törvényhozóktól: kik vagytok ti, hogy ítélezzetek elevenek és meg nem születettek felett?

Kérdések, feladatok

1. Először csoportosan, majd közösen vitassátok meg több szemszögből az abortuszproblémáját. A résztvevők: (hívó fiatalasszony) (pszichológus) (liberális képviselő) (konzervatív képviselő) (feminista egyesület képviselője) (jogász) (az ország lakosságának csökkenése miatt aggódó író) (orvos) egyéb.)

2. Sok államban törvény tiltja az abortuszt, és börtön fenyegeti mind a nőt, mind a terhesség-megszakítást végző orvost, mivel az állam fontosnak tartja, hogy beleszóljon az ország népességének alakulásába, vagy vallási megfontolásból érvényesítenek tiltó rendszabályokat. Másutt lényegében egészségügyi problémaként kezelik és a nők magánügyének tekintik a kérdést. Vitassátok meg, mennyiben lehet az abortusz magánügy, mennyiben a közösség, a család, illetve az állam ügye!

A GYERMEK

Gyermekeitek nem a ti gyermekeitek.

Ők az élet önmaga utáni vágyakozásának gyermekei.

Általatok jönnek, de nem tőletek,

És bár veletek időznek, mégsem hozzátok tartoznak.

Szeretetet adhattok nekik, de a gondolataikat nem.

Oltalmazhatjátok a testüket, de a lelküket nem,

Mivel lelkük a jövő házában lakozik, amit ti nem látogathattok, még álmaitokban sem.

Törekedhetek arra, hogy hozzájuk hasonlók legyetek, de ne akarjátok őket magatokhoz hasonlóvá tenni.

Mivel az élet nem megy visszafele és nem időz a tegnappal.

Íjak vagytok, melyekből gyermekeitek mint élő nyílveszők repülnek előre.

A nyilas látja a jelet a végtelen ösvényén, és meghajlít ő titeket hatalmas erejével és nyilai fürgén és messze szállnak.

Legyen feszülésetek a nyilas kezében az örömé.

Mert amiképpen szereti ő a nyilat, mely repül, azonképpen szereti ő az íjat is, mely rezzenetlen.

(Kahlil Gibran: *A próféta*)

Kérdések, feladatok

1. Hasonlítsátok össze a két idézetet, és beszéljétek meg a szerzők születésről vallott felfogását! Hogyan értelmezik az élet (misztikus) rendjét?
2. Mit jelent az a megfogalmazás, hogy „gyermekeitek nem a ti gyermekeitek”?
3. Vitassátok meg, hogy az emberek milyen indokok alapján vállalnak, illetve nem vállalnak gyermeket!

SZABAD-E EGY ANYÁNAK MEGÖLNIE GYERMEKÉT?

Egy különös haláleset évekkel ezelőtt mélyen felkavarta a magyar közvéleményt: egy gyermekét egyedül nevelő anya vízbe fojtotta tízéves kislányát, mivel az gyógyíthatatlan betegségben szenvedett. Egy képes hetilap tanúsága szerint így vallott a tragédiáról:

Kislányom egészségesen született, és kilencéves koráig - a szokásos gyermekbetegségeken kívül - teljesen egészséges volt. Éppen a harmadik osztályt kezdte az iskolában, amikor egy ismeretlen betegség támadta meg. Magas láza volt és állandóan hányt. Elvittem orvoshoz - akkor már csak ketten voltunk, mert előző évben váltam el a férjemtől, aki más városba költözött, és nem nagyon törődött a gyerekekkel -, s az küldözgetett mindenhová bennünket. Kivizsgálásról kivizsgálásra jártunk, de nem tudták megmondani, hogy mi baja. Végül kiderült, hogy a kislánynak nagyon speciális betegsége van, amely a legritkábbak közé tartozik a földön: a saját immunrendszere támadta meg. Ez a betegség az orvostudomány mai állása szerint teljességgel gyógyíthatatlan. Még a fájdalomkat sem tudják igazán csillapítani. Mert akkor már egyre nagyobb fájdalmi voltak, lesóványodott, kihullott a haja, s már többet volt kórházban, mint otthon. Két évig csináltuk ezt a szenvedést, kórházzal kórházra jártunk, természetgyógyásztól csodadoktorig mindent kipróbáltunk. Minden hiába! Egyre csak fogyott, egyre gyengébb és kiszolgáltatottabb lett. Én meg már az örület határán jártam. Kiléptem a munkahelyemről, fokozatosan feléltünk mindent. Már csak ő tartotta bennem a lelket, mert nagyon bizakodott, hogy meg fog gyógyulni. Sokat segítettek a barátaink is, az osztálytársai is rendszeresen látogatták a kórházban is meg otthon is. Aztán valami „eltörött” benne. Fájdalmait egyre nehezebben lehetett csillapítani, sokszor órákig vergődött az ágyban hangosan jajgatva. Én meg ott álltam tehetetlenül... Senkinek nem kívánom azt az érzést. Egyik tiszta pillanatában azt mondta - bele is írta a naplójába -, hogy nem bírja tovább. „Menjünk föl a tetőre és ugorjunk le” - mondta. Aztán meg olvasta valahol, hogy valaki hajszárítót dobott a kád vízbe, amelyben fürdött, és úgy halt meg. Könyörgött, hogy tegyem meg velem én is. Akkor még nem mertem, nem akartam megtenni, de amikor a következő vizsgálat után közölte a doktor úr, hogy ő itt már nem tud mit tenni, s láttam, hogy egyre nagyobb fájdalmi vannak. Éppen fürdött, amikor rátört egy irtózatossá fájdalomroham, amitől elájult. Én meg már nem emeltem ki a fejét. Miután meghalt, kiemeltem a kádból, virágokat tettem köré, majd elmentem a rendőrségre. Úgy gondolom, jogom, sőt kötelességem volt megtenni. Én szültem, én akartam, hogy legyen. Életre, öröme. Nagyon szerettem. Nem bírtam elnézni, hogy egyre jobban szenved. És már ő sem akart így élni. Az anyja vagyok, meg kellett tennem.

Kérdések, feladatok

1. Először kisebb csoportokban, majd közösen beszéljétek meg a történetet! Hogyan ítélték meg az anya döntését? Elfogadható az érvelése?
2. Mennyiben tekinthető enyhítő körülménynek, hogy a kislány kérte az anya „segítségét”?
3. Értelmezzétek a történetet több szempontból! Hogyan vélekedhet az anya tettéről:
az orvos,
az apa,
egy keresztény pap,
egy jogász,
az osztálytársak,
a szomszédok?
4. Mit gondoltok, hogyan ítélt a bíróság az anya perében? (Kérdezzetek meg egy jogászt ez ügyben!)

A jó halál kegyelme

MÉGIS KINEK AZ ÉLETE?

A drámai történet egy sajátos öngyilkossági kísérletről szól. Egy harminc év körüli fiatalember súlyos autóbalesetet szenved, és életveszélyes állapotban szállítják kórházba. A sebészek hosszan harcolnak érte, több operációt is végre kell hajtaniuk, míg végül sikerül megmenteniük az életét. A fiatalember néhány nap múlva magához tér az

intenzív osztályon, s mindenki biztatja: ha nem is teljesen, de azért meg fog gyógyulni. Az már biztos, hogy a lába béna marad, de van még remény arra - ha türelmesen elfogadja a kezelést -, hogy a többi testrésze normálisan fog működni. Hosszú hetek telnek el az intenzív osztályon, amíg egyértelművé válik, hogy a fiatalember teljesen megbénult: a feje ugyan ép, gondolkozni, beszélni ugyanúgy tud, mint régen, de a többi testrésze béna. A fiatalembert az intenzív osztályról egy elfekvőbe akarják irányítani, mert családja nem képes vállalni az állandó egészségügyi - orvos, nővér, pszichológus - felügyeletet. Ekkor a fiatalember - mindenki számára váratlanul - azt mondja, hogy ő nem akar így élni, inkább öljék meg.

VÉLEMÉNYEK

A kezelőorvos: Amit orvosilag lehetett, mindent megtettünk a betegért, de sebészeti szempontból gyógyulniak tekinthető, hiszen nincsenek fájdalmai, a többi már nem a mi dolgunk. Orvosi esküm természetesen arra kötelez, hogy az életet mindenáron védjem és fenntartsam. Az orvosi etika reménytelen esetben is arra kötelezi az orvost, hogy az utolsó pillanatig, minden rendelkezésére álló eszközzel küzdjön az élet fenntartásáért. Már csak az esetleges visszaélések miatt sem lehet kivételeket megengedni.

A barátnő: Nehéz elfogadnom, de bizonyos mértékben megértem a barátom elhatározását. Én ugyan mondtam neki, hogy mellette maradok és segíteni fogok mindenben, de ő azt mondja, hogy csak teljes értékű emberként akar és tud létezni. Nem várja, nem is várhatja el tőlem, hogy ebben a helyzetben vele maradjak. Folyamatosan rosszul érezné magát, ha akaratán kívül belekényszerítene engem egy olyan helyzetbe, amelyre „nem szerződünk”. Sokszor próbáltam már meggyőzni az ellenkezőjéről, de hajthatatlan, és én nem erőszakolhatom rá magam ebben a helyzetben.

Az eutanáziát* támogató vélemény: Vajon emberséges-e évekig, sőt évtizedekig fenntartani a halálos betegségben szenvedők, az eszméletlen állapotban vegetáló, a nyitott hátgerinccel született csecsemők életműködését csak azért, mert ma már ez technikai értelemben lehetséges? Emberséges cél-e a biológiai működés mesterséges fenntartása ott, ahol ezáltal csak a reménytelen szenvedés, a kiszolgáltatott és emberhez méltatlan vegetálás idejét hosszabbítják meg? S nem az élőhalott, személyiségétől megfosztott állapot megszüntetését kíváná-e inkább az emberi méltóság tisztelete? Vagyis azt, hogy a betegnek joga legyen értelmetlen kínjai megrövidítését kérni orvosaitól.

**Eutanáziának (a szó „jó halált” jelent) nevezik a fájdalmas és gyógyíthatatlan betegségben szenvedők életét kioltó orvosi beavatkozást. Az aktív eutanázia a direkt orvosi beavatkozásra utal, a passzív eutanázia ezzel szemben azt jelenti, hogy a végső stádiumba jutott betegek életműködését fenntartó beavatkozást beszüntetik vagy nem alkalmazzák.*

A jogász: Ez egy nagyon furcsa, sokértelmű helyzet, hiszen a tudata ép, tehát elvileg szabadságában áll az életéről határozni. Ugyanakkor gyakorlatilag cselekvőképtelen, és akarata ellenére akár mesterségesen is életben tartható, így mindenképpen csak külső segítséggel hajthat végre öngyilkosságot. Ma már bizonyos országokban - így Magyarországon is - a törvény lehetővé teszi, hogy a beteg nyilatkozatot tegyen: tartós, elviselhetetlen fájdalom esetén, gyógyíthatatlan vagy eszméletlen állapotban további kezelés helyett a passzív eutanázia végrehajtását kéri orvosaitól. Ilyen esetekben a kezelőorvos természetesen nem egymaga dönt.

Az eutanáziát ellenző vélemény: Az élet szent, az embernek nincs joga arra, hogy a maga vagy a mások életéről döntsön. Amennyiben a törvény és az erkölcs kivételeket, „kiskapukat” engedélyez, akkor már megszűnnek a tiszta, egyértelmű határok, minden megengedett. Erre figyelmeztet bennünket egy nagyon súlyos történelmi tapasztalat is. A hitleri Németországban megengedték az eutanáziát. Sokan úgy vélik, hogy éppen emiatt vált az emberek számára „elfogadhatóvá” az a gondolkodásmód, hogy jogunk van más embereket - csak azért, mert „alacsonyabb rendűek”, „nem is igazán emberek” stb. - meggyilkolni. Igaz ugyan, hogy ott megkérdezésük nélkül kezdték „elaltatni” a gyógyíthatatlannak látszó betegeket, valamint az elmebetegeket a „faj tisztasága érdekében”.

*Ha eljön az idő, amelyben már nem tudok saját dolgaimról dönteni, akkor e nyilatkozatot, melyet most szellemi képességeim teljes birtokában teszek, tekintsek akaratom kinyilvánításának. Abban az esetben, ha gyógyulásomra nincs ésszerű kilátás, szeretnék inkább meghalni, mintsem hogy művi úton, mesterséges eszközökkel és heroikus intézkedésekkel tartsanak életben. Nem félek annyira a haláltól, mint állapotom méltóság nélküli rosszabbodásától, a gyámoltalanságtól és a reménytelen kínoktól. (...) Ezért azt kérem, kíméletesen adjanak olyan gyógyszereket, melyek csökkentik szenvedésemet, akkor is, ha ezek siettetik a halál bekövetkeztét. (...) Tudatában vagyok annak, hogy nyilatkozatom súlyos felelősséget ró önökre, de éppen azzal a szándékkal teszem, hogy önöket e felelősségtől megszabadítsam, s azt szilárd meggyőződéssel magamra vállaljam.
(Részletek Az élők testamentumából)*

Kérdések, feladatok

1. Vitassátok meg az esetet az egyéni és közösségi jogok szempontjából!

2. Vitassátok meg, mit tennétek a fiatalember helyében!
3. Mit tennétek az egészségügyi személyzet - orvosok, ápolónők -, illetve a családtagok helyében?
4. Véleményetek szerint joga és kötelessége-e az orvosoknak hosszabb távon is főntartani egy ember életét, aki nincs öntudatánál;
csak orvosi gépeken (pl. lélegeztető gépen) tud élni;
gyógyulása reménytelen, elviselhetetlenül szenved?

A SZEMBENÉZÉS MÉLTÓSÁGA

A másik emberért viselt felelősség kérdése a legélesebb formában ott vetődik fel, ahol valakinek az életéről kell dönteni.

Az élet minden egyes pillanatának értékét múlandósága adja meg: jelenlétünk megismételhetetlen egyszerisége. Aki egész életében menekül ennek tudomásulvétele elől, és életéből megpróbálja száműzni a halál gondolatát, nem tehet szert helyes önismeretre. Az ember *öntudata* a határolt, tehát véges egyéni létezésről alkotott tudás, halandó voltunk tudatosítása. Civilizációnk azonban hajlamos rá, hogy a halált mint valami rendellenességet kezelje, amit jobb eltüntetni az emberek szeme elől. Ezért az öregedés tényével sem tudunk mit kezdeni. Ahogy azelőtt a szexualitás emlegetése volt „tabu”, ugyanígy bánik ma az örömelv jegyében berendezkedő társadalom az elmúlással.

Az orvosi technológiának való kiszolgáltatottság méltóságától foszthatja meg a halált. A haldokló embert úgyszólván „kiközösítik”, elkülönítik környezetétől, szakemberek gondjaira bízják, akiknek kizárólagos joga, hogy döntsenek sorsáról, megállapítsák a kezelés módját, végül a halál beálltát, ő maga csupán passzív elszenvedője haldoklásának, mintha az nem a személyes sors része volna. A halál beálltával pedig nyomban megkezdődik a szégyenletes üzemzavar elhárítása: fertőtlenítés, ágyhúzás, boncolás - a holttest eltüntetése az élők szeme elől. Halál-tudatlanok vagyunk - sokak szerint ezért nem tudunk mit kezdeni az életünkkel.

Azóta vagyok ember - írta naplójában Kosztolányi Dezső -, mióta a nagyapámat láttam holtan, kilencéves koromban, azt az embert, akit talán a legjobban szerettem akkor. Költő, művész, gondolkodó is csak azóta vagyok. Az a roppant különbség, amely élő és halott között van, a halál hallgatása megértette velem, hogy valamit tennem kell. Én verseket kezdtem írni. Ha nem lenne halál, művészet sem lenne.

MEGHALOK ÉN IS?

Minden meghalás a saját halálunkra figyelmeztet, s aki ezzel nem tud szembenézni, annak a haldoklás, a meghalás látványa is kritikusabb, terhesebb. A tudat nem tud mit kezdeni a „halál”. Jelenségével; s hiába bontjuk részekre, a lényeg ismeretlen marad és szorongást kelt. A haldoklás látványa pedig már az azonosulás miatt is félelmetes.

Egy nagy kórház belgyógyászati osztályán idős, súlyos szív- és áttétes rákbeteg asszony fekszik fájdalommal, rossz állapotban. Az orvosok nem gondolnak utolsó stádiumra. Betegek körüli tapasztalattal bíró lánya mellette ül, megérkezik a fiatalasszony unokahúga is. Halkan beszélgetnek, mikor a beteg váratlanul félig felemelkedik, fölé hajló lánya felé próbálja nyújtani karjait, mire az átölelve tartja, szemébe nézve öleli, csókolja, miközben halkan odaszól a nővérnek: „Fullad, oxigént kérek, terminális légzés cianotikus.” (Vagyis utolsó lélegzések, kékülni kezd; segítséget kér, hogy a beteg könnyebben viselje a fulladásos halált). A nővér nem hiszi, nem meri orvos nélkül bekapcsolni a készenlétben álló oxigénpalackot. Az anya tekintete a lányáéba kapcsolódva lassan túlnéz rajta és megüvegesedik. Lánya megcsókolja és gyöngéden visszafektetni párnáira. A berohanó ügyeletes orvos és nővérek szívmasszázst stb. alkalmaznak, megpróbálják élesztetni, de nem sikerül.

„Úgyis meg kellett halnia...” - mondja a lánya. - „Az a jó, hogy a karomban tarthattam, az a jó, hogy ölelhettem. Szeretném, ha idegen nem nyúlna most hozzá. Hadd lássam el én.” A baráti, melegen emberi orvosnő segítségével maga vet-közteti, zárja le szemét, köti fel állat. Mikor a halottat rendbe tették, az orvosnő kimegy, pár perc múlva tiszta törülközővel a karján tér vissza. „Ebbe töröld a kezed, a mosdó melletti közös törülköző nem tiszta.” „Nem mostam kezét, nem is jutott eszembe.” Az orvosnő szó nélkül leengedi a törülközőt. Az unokahúg később azt mondja: „Most láttam életemben először, mi az, hogy kiszáll a lélek. Én ezt nem tudtam, hogy ezt látni lehet, hogy ez ilyen egyszerű. Bár maradtam volna én is Nagyanyóka mellett, amikor meghalt... miért is nem lehettem ott? Egyedül halt meg...” „Most nagyon nehéz lenne, ha nem tartottam volna a karomban. Hálás vagyok Istennek, hogy ezt megengedte nekem” - válaszolja a meghalt asszony lánya.

Az emberek egy része igyekszik magán erőt venni, félelmét és idegenkedését elrejtteni, a halál közeledésénél a helyzetet és magatartását racionalizálni. Ennek egyik módja, hogy társakat keres a beteg a haldokló ellátásához, a halott rendbehozatalához. Falun a virasztás - többek között - azt is szolgálta, hogy ne kelljen egyedül maradni a halottal. Városon lehetőleg gyorsan elszállítják a tetemet, de a hozzátartozók rendszerint még ezt is megelőzik. Kórházba viszik a beteget meghalni. Magatartásuk megszokott, érthetőnek és elfogadhatónak tekintjük. Pedig a beteg - gyermek, fiatal és öreg - otthon vágyik meghalni. És hogy ez mennyire természetes lehetne, ha akarnánk, bizonyítja azt is, hogy a súlyos beteg, haldokló ellátásához méltányossági alapon akár féléves táppénzt is engedélyez a társadalombiztosító.

Régebben a halottnak a gyász szertartása méltóságot adott. A rokonok, barátok szemét pénzzel zárták le (ez volt utolsó váltságdíja), megmosdatták, legszebb ruháiba öltöztették, megfésülték és virágokkal, gyertyákkal feldíszítve

a ház legszebb helyiségében, rendszerint asztalra helyezve ravatalozták fel, lehetőleg komor pompájú koporsóban, díszes szemfedővel, ami az arcot szabadon hagyta. Virrasztók vették körül, vándoroltak „hozzá” a búcsúzó. A ravatalozó eszközök a falusi házakban készen álltak, nemcsak az emberek, a ház is gyászba öltözött, a tükröket letakarták, az órákat a halál percére állították be, az ablakot elfüggönyözték.

Ma a halott: „hulla”, „tetem”. Ismeretlen emberek öltöztetik vagy csavarják lepedőbe, adnak rá egy inget, pizzamát, míg a hamvasztás megtörténik - s azután már csak egy urnát láthatunk belőle. A halott körüli foglalatosság foglalkozássá vált, s nem is magas presztízsű foglalkozássá.

Egyes kórházakban - ha idejében érkezik -, megengedik, hogy a főnővér vagy az orvos jelenlétében elbúcsúzzék a hozzátartozó, de van, ahol még ezt is megtagadják. Családtag vagy barát nem maradhat egyedül a halottal, akit két órán belül el is kell szállítani az osztályról, a hullaházba idegen nem léphet be. Elvileg. Gyakorlatban lehetséges valahogy, de lelkierő kell hozzá - nem vigasztaló: személytelen, mezítelen tetemekkel kell szembesülni a hűtött, laboratóriumi környezetben. Ez az elidegenítés sem a haláltól való félelem oldására, sem a veszteség realizálására és majdani feldolgozására nem alkalmas. Félelmünkkel alig tudunk mást tenni, mint a gyermek, hiszen passzív és tudatlan résztvevői vagyunk a történéseknek. A gyászszertartás is csak elválaszt a halottól, búcsúra, elmélyülésre nem ad módot.

Mások halálát - ha az családi körben történik - szeretettel, gondoskodással, együttérzéssel tevékenykedve el lehet viselni, a halottat ellátva az ember felülemelkedhet a mindennapi élet apróságain, s mintegy megtisztulva jut túl a nehéz napokon. Főként akkor igaz ez, ha súlyos betegek, idős emberek „természetes” halálával kell szembenéznünk. És ha a beteg tudta tartani magát. Ha méltósággal tudott meghalni, „felemelő érzést” adhat. Ha csendesen elaludt, megkönnyebbülést. Vagyis a haldoklás módja lehet nyomasztó és lehet vigasztaló.

(Polcz Alaine: *A halál elfogadása*)

Kérdések, feladatok

1. Hogyan lehet megszabadulni a halálfélelemtől? Lehet-e „nyugodtan” meghalni?
2. Milyen magatartásformákat ismertek a halállal kapcsolatban?
3. Véleményetek szerint miért veszett el mára a meghalás és a temetés méltósága? Miért változott meg a halálhoz való viszonyunk?
4. El lehet-e kerülni a gyász miatt érzett fájdalmat? Adhat-e megnyugvást a gyász?
5. Lehet-e szép egy temetés, egy temető?
6. A különböző kultúrák nagymértékben eltérő szemléletet alakítottak ki a halállal kapcsolatban. Mi a véleményetek a most következő felfogásokról? Ismertek-e másféle megközelítési módokat?

Az egyik eszkimó törzs mindenestül tagadja a halált. Halottaikat azonnal eltemetik, és soha többé nem ejtik ki a nevüket. Úgy tekintik a halottat, mintha sohasem élt volna.

Pontosan az ellenkezőjét láthatjuk bizonyos kőkorszaki körülmények között élő új-guineai néptörzseknel. A gyerekek megeszik elhunyt szüleiket, akik így tovább élnek a testükben. Ha nem teszik ezt meg, az egyértelműen jelzi, hogy nem szerették őket.

A zsidó-keresztény hagyomány szerint az ember halálakor láthatatlan, nem anyagi része (lelke és szelleme) kiszabadul földi tartóedényéből (a testéből). A temetés során a teste visszajut a földbe (amelyből eredetileg is felépült), és alkotóelemeire bomlik szét. A halál pillanatában a szellem és a lélek átlép az időből az örökkévalóságba, tehát a létezés egy új fajtájába kerül, amelyben fennáll a személyiség folyamatosága. Az örökkévalóság nem az idő végtelen meghosszabbítása, hanem természetében különbözik az időtől: ez Isten saját létezési módja, az a világ, amelyben maga Isten lakozik.

Parancsra tettem'

VANNAK-E OLYAN HELYZETEK, MELYEKBE A TÖRVÉNY VAGY A KÖTELESSÉGTELJESÍTÉS PARANCSA FELMENTI AZ EGYÉNT A CSELEKEDETEIVEL JÁRÓ SZEMÉLYI FELELŐSSÉG ALÓL? AZ ALÁBBIKBAN ERRE KERESÜNK VÁLASZT.

Ki a felelős?

BOSZNAI VALLOMÁSOK

1. Részlet Boriszlav H. boszniai szerb önkéntes vallomásából, aki a kiképzése után bajtársai utasítására vett részt muzulmán foglyok legyilkolásában:

„Danilóval és Dragannal voltam együtt, és ők azt parancsolták, hogy öljem meg őket. (...) Drágán a földre lökte, leütötte puskatussal és szólt nekem, hogy fogjam a kést és öljem meg azt az embert. Megragadtam a hajánál, a fejét a padló felé fordítottam és elvágtam a torkát.”

Boriszlav H.-t. utóbb egy női börtönbe küldték, ahol az önkénteseknek - harci moráljuk fokozása érdekében - muzulmán nőket kellett megerőszakolniuk, majd pedig agyonlőtték áldozataikat, s azokat is, akik segíteni próbáltak nekik. Itt is feljebbvalói parancsának engedelmesskedett.

2. Részlet Ratko Mladics tábornoknak, a boszniai szerb fegyveresek vezérének vallomásából:

„Igen, tényleg volt muzulmán népiirtás. (...) Karadzics volt, aki a muzulmánokat ki akarta irtani, az én parancsnokságom pedig teljes mértékben alá volt vetve az ő akaratának. Karadzics felhasznált engem, most pedig el akarja hitetni, hogy én hajtottam végre a népiirtást, pedig a tömeggyilkosságokra ő adott parancsot.”

3. Radovan Karadzics boszniai szerb elnök a következő üzenetet juttatta el a sajtónak búvóhelyéről:
„Én a boszniai szerbek érdekében cselekedtem. Honfitársaim millióit akarták a muzulmánok elűzni szülőföldjükről. Iszonytató szenvedéseket kellett elszenvedniük a boszniai szerbeknek a muzulmánok rémtettei miatt. Nem mi kezdtük a vérengzést. Meg kellett védenünk magunkat. (...) Egyébként az én kezem tiszta. Én egyetlen embert sem öltem meg, s nem adtam ki egyetlen olyan parancsot sem, hogy konkrétan meg kellene ölni valakit. (...) Bizonyára voltak túlkapások és egyéni leszámolások, de mit tehetek én erről, háború volt.”
(A boszniai háború eseményeit feldolgozó újságcikkek alapján)

Kérdések, feladatok

1. Beszéljétek meg, illetve játsszatok el egy bírósági tárgyalást - mondjuk a Hági Nemzetközi Bíróság egyik tárgyalását - a boszniai háborús bűnösök ügyében! Osszátok szét a következő szerepeket:
az ügyész, aki a vádat képviseli a perben
a védőügyvéd
az ítélkező bíró
Boriszlav H., aki muzulmán férfiakat és nőket gyilkolt
Ratko Mladics tábornok, a boszniai szerbek vezérkari főnöke, aki elrendelte a tömegmészárlást az elfoglalt Srebrenicában
Radovan Karadzics, a boszniai szerb államalakulat elnöke, a boszniai szerb hadsereg főparancsnoka.
Tanúként meg lehet hallgatni az áldozatok hozzátartozóit, valamint korábban áldozatul esett szerb férfiak és nők hozzátartozóinak véleményét.
2. Véleményetek szerint miért nem avatkoztak be határozottabban Európa népei (köztük mi, magyarok) a boszniai öldöklésbe? Milyen jogon avatkozhattak volna be? Milyen érvek, illetve ellenérvek szóltak a beavatkozás mellett és ellen?
3. Mit jelent a „háborús bűnös”, illetve az „emberiség elleni bűntett” fogalma?
4. Az egykori fegyveresek azzal védekeznek, hogy háborúban nem bűn, hanem állampolgári és sokak szerint erkölcsi kötelesség fegyvert ragadni saját népünk védelmében. Fegyveres alakulatoknál pedig a legelső parancs a feltétlen engedelmesség a feljebbvalónak. Az a katona, aki mérlegeli a kiadott parancs helyességét, vagy megtagadja végrehajtását, veszedelembé sodorná bajtársait. A harctéren élet-halál dolgában kell pillanatok alatt dönteni, s összehangoltan cselekedni egymástól távoli alakulatoknak: az együttműködés egyedüli biztosítéka a parancs pontos és azonnali teljesítése. A cél pedig az ellenség megsemmisítése. A katona nem riadhat vissza az idegen élet kioltásától - a háború törvénye más, mint a hétköznapié. Aki pedig életét szüntelen halálveszedelemben éli, és az emberöléshez ugyanúgy hozzászokott, mint a vak parancsteljesítéshez, már akkor se kezd tanakodni, ha parancsnoka történetesen arra utasítja, hogy fegyvertelen emberekre nyisson tüzet, vagy gyújtsa fel lakóhelyüket. Ráadásul háborúban a parancsmegtagadásért halálbüntetés jár.
Megtagadhatja-e a parancsot az engedelmességre kötelezett katona, ha az emberiesség vagy a saját erkölcsi érzéke ezt követeli?
5. Meg tudja-e védeni az országot az a hadsereg, amelyben a katonák erkölcsi szempontból mérlegelhetik a parancsok végrehajtását?

A háború és a béke erkölcsstana

Bertolt Brecht Kurázsi mama című drámájában érdekes problémát vet fel. A darab a harmincéves háború idején játszódik, amikor hosszú háborús és rövid békés korszakok váltották egymást. Kurázsi mama egyik fia, Elif megöl néhány parasztot ellenséges területen, hogy bajtársainak élelmet szerezzen. Ezért a hősiességért hamarosan kitüntetik. A hadakozó felek azonban békét kötnek, de erről Elif ét nem „értesítik”, így amikor Elif ismét „elköveti a hősiességet”, közönséges gyilkosként bíróság elé állítják és kivégzik.

Kérdések, feladatok

1. Olvassátok el a darabot, majd beszéljétek meg és játsszatok el a fenti szituációt! Mennyiben volt erkölcsös, illetve jogszerű Elif kitüntetése és kivégzése? Lehet-e igazságot tenni ebben az ügyben?
2. Valóban más-más erkölcs működik a háborúban és a békében? Mi erről a véleményetek?
3. Véleményetek szerint lehet-e a háború után (békében) megítélni a háborús cselekményeket? Lehet-e változtatni az értékrendet: amíg harcolok ellene, addig megölhetem, ha hadifogoly, akkor humanusan kell vele bánnom?

A svájci parlament hosszú ideig tárgyalta azt a törvényjavaslatot, mely szerint Teli Vilmosról - az ország szabadsághőséről - ne lehessen óvodát, iskolát, szállodát elnevezni. A javaslatot azzal indokolták, hogy Teli Vilmos - bár kétségtelenül hazája érdekében tette - mégiscsak embert ölt: lelőtte a német helytartót, és ezzel vette kezdetét a győztes svájci függetlenségi háború.

Kérdések, feladatok

1. Mi erről a véleményetek? Vitassátok meg parlamentáris keretek között a kérdést!
2. Hasonlítsátok össze a Brecht által felvetett problémával!

A második világháború idején a Jugoszláviát megszálló fasiszta német csapatok kihirdették, hogy a partizánok által megölt minden német katona miatt száz ártatlan civilt - gyerekeket, nőket, bárkit - fognak kivégezni.

Kérdések, feladatok

1. Mit tehetnek ebben a helyzetben a partizánok, akik éppen a civilek, az ország szabadságáért harcolnak?
2. Mit mondhatnak, mit tehetnek ebben a helyzetben a civil emberek?

A fegyveres katonai szolgálatot megtagadók azt vallják, hogy a haza védelme - akár saját életünk kockáztatásával is - lehet kötelesség, az emberölés azonban nem. Nincs olyan helyzet, amelyben másoknak engedhetnénk át a felelősséget azért, hogy kioltjuk egy másik ember életét. Akkor is kötelességünk ezt mérlegelni, ha az illető fegyverrel támad ránk. A haza védelmének törvényes kötelezettsége alól senki sem vonhatja ki magát, de akinek a lelkiismerete ezt diktálja, választhatja a fegyvertelen szolgálatot - ami esetleg nem kevesebb megpróbáltatással jár.

Kérdések, feladatok

1. Gyűjtsetek érveket a fegyveres katonai szolgálat megtagadása mellett, illetve ellene!
2. Mit: tehet az államhatalom akkor, ha egyre több polgára dönt úgy, hogy lelkiismereti okokból nem fog fegyvert?

Egy 19 éves újvidéki szerb fiatalember elindult, hogy kimenekítse muzulmán barátnőjét a szerbek által ostromlót Srebrenicából. Kalandos úton bejutott a több helyen is égő városba, és szerencsésen megtalálta óvóhelyen rejtőzködő szerelmét. Három nap alatt - faltól falig lopakodva - ki is jutottak az ostromgyűrűből. A város határától nem messze azonban mindkettőjüket lelőtték. Több mint három hónapig maradtak temetetlenül - kéz a kézben. Az ostromló szerbek nem voltak hajlandók eltemetni őket, mivel a lányt ellenségnek, a fiút árulónak tekintették. A területet időnként ellenőrző muzulmánok hasonlóan vélekedtek, csak fordítva. Az ENSZ békefenntartói arra hivatkoztak, hogy mivel egyik fél sem kérte fel őket hivatalosan, ezért nem cselekedhetnek önállóan - nem kívánnak emiatt konfliktusba kerülni sem a szerbekkel, sem a muzulmánokkal. Ma sem lehet tudni, ki és hová temette el a szerelmeseket.

Kérdések, feladatok

1. Milyen erkölcsi elvek ütköznek össze ebben a történetben?
2. Mit válaszolnátok a szerb és a muzulmán szóvivőnek, illetve az ENSZ-megfigyelőknek?
3. Ti mit tettek volna ebben a helyzetben?

A második világháború idején, amikor a szovjet csapatok már elérték a magyar határt, és nyilvánvalóvá vált, hogy Magyarország a németek oldalán csakis vesztesen kerülhet ki a háborúból, az ország akkori kormányzója, Horthy Miklós rádióbeszédben jelentette be, hogy Magyarország felbontja a németekkel kötött szövetséget és kilép a háborúból. Ekkor a német vezetés elrabolta Horthy egyetlen élő fiát, és választás elé állították a kormányzót: vagy visszavonja a nyilatkozatot, vagy kivégzik a fiát.

Kérdések, feladatok

1. Ti hogy döntöttetek volna ebben a helyzetben?
2. Véleményetek szerint el lehet-e ítélni Horthy Miklóst, amiért a nyilatkozat visszavonás mellett döntött?

Antigoné igazsága

Engedelmisség és egyéni felelősség ellentmondása a mindennapi életben is gyakran felmerül. Mert az állam törvényei minden egyes polgárra kötelezőek, függetlenül attól, hogy egyetértene-e ezekkel a törvényekkel vagy sem. Kevesen állítják, hogy törvényekre egyáltalán ne volna szüksége a társadalomnak, vagy hogy mindenki maga döntheti el, betartja-e vagy semmibe veszi azokat. Hiszen arról, hogy egy adott helyzetben mit szabad és mit nem szabad megtennünk, egy csupa jóérezésű és igazságszerető emberből álló közösség tagjai is nagyon sokféleképpen vélekednének. Ezért megbénítaná együttműködésüket, ha nem számolhatnának előre azzal, hogy mások hogyan fognak reagálni cselekedeteikre: eljárásuk jogosnak vagy jogtalanak minősül-e.

De mit ér az ember szabadsága és felelőssége, ha minden körülmények között, még a saját meggyőződése dacára is, engedelmeskednie kell a törvénynek, ami őt esetleg olyan magatartásra kényszeríti, amit aljasnak talál? Vajon a törvény előírása elégséges indok-e ahhoz, hogy valamit megtegyünk, illetve ne tegyünk meg? Ez a kérdés azóta izgatja az embert, amióta (egyrészt) törvények uralma alatt él, és (másrészt) úgy tartja, hogy cselekedetei erkölcsi megítélés alá esnek. Az állam mindenkorai törvényei egyszersmind az erkölcs törvényei is? S a legfőbb erkölcsi jó az engedelmisség a törvények iránt?

Az antik Athén polgárai nem ok nélkül voltak büszkéek politikai intézményeikre, melyek széles körű szabadságot és a közügyekbe való beleszólási jogot biztosítottak valamennyi szabad polgárnak, így azután legtöbb kortársuknál többre tartották a személyi függetlenséget és a törvényeiket is. Nem véletlen tehát, hogy a lelkiismeret és a közösség törvényei közti konfliktus első dokumentumai az athéni demokrácia fénykorából valók. A fennmaradt görög tragédiák közül talán Szophoklész *Antigoné* című tragédiájában vetődik fel a legélesebben a bennünket foglalkoztató kérdés.

A mondabeli Théba uralkodója, Kreón holtában is bünteti elődje egyik fiát, Polüneikészt, aki fegyverrel támadt szülőhazája ellen: megtiltja hát, hogy holttestét, mint bárki másét, tisztességgel eltemessék. (Különösen szigorú büntetés ez ott, ahol a közhiedelem szerint a halottat a túlvilági nyugalomtól fosztja meg, ha temetetlen marad.) A testvérháborúban elesett ifjú nőtestvéreinek, Antigonének és Iszménének választaniuk kell: beletörődnek-e a tilalomba, vagy az irgalom és kegyelet parancsának engedelmeskednek inkább, és az uralkodó rendelete dacára elföldelik fivérüket. Antigoné, az idősebbik, szembeszegül Kreón akaratával, és igazsága biztos tudatában véghez viszi azt, amit erkölcsi kötelességének tart: legalább jelképesen elhantolja Polüneikész földi maradványait. Számot vet azzal is, hogy tettéért életével fog lakolni. Kreón az ítéletet a törvény, a rend és a város állítólagos érdekére hivatkozva hozza meg. Antigoné tettének indítékait bírāja előtt elhangzó szavai magyarázzák:

Parancsaidban nem hiszem, hogy oly erő lehet, mely engem istennek nem változó íratlan törvényét áthágni kényszerít.
Mert nem ma vagy tegnap lépett életbe ez,
de nincs ember, ki tudná, mióta áll.

Szerinte azért szabad, sőt kell követnünk az emberiség parancsát, mert ez is törvény, mégpedig ez az ősbibb és mindenkor feltétlenül érvényes igazság. A múlandó és változékony társadalmi (állami, politikai, jogi) szabályozás ezzel szemben nem több, mint a pillanatnyi uralmi viszonyok törvényes formába öltött kifejezése. A politikai akarat változásával együtt bármikor változhat érvényessége is. Antigoné szerint létezik és előbbre való az íratlan törvény, noha annak követéséről csak a saját lelkiismeretünk ítélőszéke előtt kell számot adnunk. Isteni törvénynek nevezi ezt, tudván, hogy nem az emberi akarat tetszőleges alkotásáról van szó: az erkölcsi törvény nincs kitéve a vélemények változékonyágának.

A húga, Iszméné, aki ugyanolyan odaadóan gyászolja elesett testvérüket, talál magának felmentést a rokoni kötelesség alól:

Mi vár reánk, ha általhágnak vakmerőn
Mit király kimond és hatalma véd.
Meg kell hogy ezt is értsd: mi gyöngé nők vagyunk.
A férfiakkal nem tudunk megküzdeni.
Erősebbek, s ha már felettünk ők urak,
Szót kell fogadni, bármiként is fáj e szó.
Imámmal én az alvilági lelkeket
Engesztelem, s hiszem, nyerek bocsánatot,
Mivelhogy kényszerűségből tettem csak így.

Iszméné érveit is évezredek visszhangozzák majd - találó érvek ezek. Igen, az egyén gyenge ahhoz, hogy a közhatalommal szembeszálljon, ellenállásával legfeljebb saját magát sodorja bajba. Az alattvaló engedelmisséggel tartozik a törvényes hatalomnak. S aki nem a saját szabad akaratából, hanem kényszernek, ráadásul törvényes kényszernek engedelmeskedve cselekszik, nem vonható felelősségre; a felelősség a törvényhozót terheli. („Parancsra tettem.”)

Kérdések, feladatok

1. Alkossatok csoportokat, és beszéljétek meg, illetve játsszatok el a jól ismert történetet a különböző szereplők - Antigoné, Iszméné, Kreón, Haimón (Kreón fia, Antigoné szerelme), Euridiké (Kreón felesége, Haimón anyja) - szemszögéből. Véleményetek szerint össze lehet-e egyeztetni a nézeteket? Nézzünk egy példát:

Kreón: Ha nem alkalmazom következetesen a törvényeket, ha kivételt teszek saját családom tagjaival, akkor mások sem tartják be a törvényeket, s széthull a közösség. Én megértem Antigonét, de az állam vezetőjeként el kell őt ítélnem a közösség érdekében.

Antigoné: A testvéreimet mindenképpen el kell temetnem, ez testvéri kötelességem. Az ő túlvilági nyugalma és az én lelkiismeretem is ezt diktálja. Sajnálom Kreónt, de míg ő föloldhatja a maga által kiadott állami törvényt, engem senki sem menthet fel a testvéri szeretet „örök parancsa” alól.

2. A drámairodalom tele van olyan hősökkel, akik akár egyedül is szembeszegültek koruk törvényeivel, akik nem igazodtak a normákhoz. Ugyanakkor az iskola a fennálló törvények, szabályok és normák betartására nevel, s bünteti azokat, akik eltérnek a szabályoktól.

Mi a véleményetek erről?

Fel lehet-e oldani ezt az ellentmondást?

A POLGÁR ÉS A TÖRVÉNY

Iszménével fogunk egyetérteni akkor, ha úgy gondoljuk, hogy minden erkölcsi törvény koronként változó és viszonylagos érvényű. Ha ugyanis a jó és a rossz mértéke minden ember számára vagy minden országban más és

más lehet, akkor nehéz volna erkölcsi alapot találni ahhoz, hogy egyéni meggyőződésünket szembeszegezzük az uralkodó közfelfogás által szentesített törvényekkel.

Antigonéval fogunk egyetérteni akkor, ha abból indulunk ki, hogy a helyes cselekedet legáltalánosabb elvei minden korban és minden emberre nézve egyaránt érvényesek. Ha léteznek ilyen alapelvek, akkor minden embernek elidegeníthetetlen *joga*, hogy a körülményektől és az egyéni véleményektől függetlenül ezeknek megfelelően bánjanak vele; egyszersmind *kötelessége*, hogy ő is így járjon el másokkal szemben. Ha pedig az állam törvénye sérti alapvető emberi jogainkat, akkor azokat bátran megszeghetjük, sőt, szembe *kell* szállnunk a rossz törvényekkel.

Arra tanítana tehát az ilyen erkölcs, hogy ne tiszteljük országunk törvényeit? Erről szó sincs.

Antigoné igazságának rendszeres kifejtésére majd a 18-19. század liberális erkölcsfilozófusai vállalkoznak:

„A törvény illegális, ha az emberi erkölccsel ellentétes parancsolatokat ad. Minden olyan törvény, amely megköveteli barátaink feljelentését, minden törvény, mely bűnösnek minősíti az emberi természet eredendő erkölcsi hajlamát, hogy segítsen az üldözötteken, mely főbenjáró bűnnek minősíti, ha menedéket adunk a menekülőnek, egyszerűen nem törvény többé. (...) Ha a törvény arra akar kényszeríteni bennünket, mint oly sokszor az elmúlt viharos időszakban, hogy legszentebb érzelmeinket és kötelességeinket lábbal tiporjuk, ha azzal az abszurd ürüggyel, hogy ezzel tartozunk annak az emberfeletti valaminek, amit váltakozva hol köztársaságnak, hol konzulátusnak, császárságnak vagy monarchiának neveznek, megtiltja nekünk a balsorsú barátainkkal való szolidaritást, ha hitszegésre akar rábírnunk bennünket, vagy legyőzött ellenfelei üldözését teszi meg kötelességünknek, akkor ez a törvény essék erkölcsi kiátkozás alá, és fogadjunk örök engedetlenséget az igazságtalan törvénnyel szemben, hirdessünk keresztes háborút a törvény nevével ékesített emberellenes bűnökkel szemben!”

(Benjámín Constant: *A törvény hatalma és korlátai*)

„Azt mondják, hogy az alkotmány tanítása minden ország közoktatásának részét kell alkossa. Ez kétségkívül igaz, ha e tanítás úgy történik, hogy tényként mutatják be e törvényeket, ha megelégszenek azzal, hogy megmagyarázzák és kifejtsék elveit, ha az alkotmány oktatása arra korlátozódik, hogy ezt mondják: íme, az országunkban elfogadott alkotmány, melynek minden polgár tartozik alávetni magát, amíg a polgárok többsége nem kíván más alkotmányt elfogadni. Ám ha úgy kívánják bemutatni az alkotmány elveit, mint amelyek egyedül felelnek meg az egyetemes értelem elveinek, vagy vak lelkesültséget kívánnak kelteni iránta, ami képtelenné teszi a polgárokat arra, hogy bírálják alkotmányukat; ha azt mondják a népnek: íme, ez az, amit hinned és csodálnod kell, azaz egyfajta politikai vallást kívánnak teremteni, ami az értelmet lánkra veri, akkor a szabadságszeretet tanítása ürügyén a legszentebb szabadságjogot sértik meg. Az oktatás célja nem az, hogy a polgárokat a készen kapott törvények csodálatára tanítsa, hanem hogy képessé tegye őket a törvények bírálatára és helyesbítésére. Egyetlen nemzedéket sem szabad alávetni a megelőző nemzedék véleményének és akaratának, hanem minden nemzedéket képessé kell tenni arra, hogy csakis a saját értelme szerint kormányozza önmagát.”

(Antoine de Condorcet: *Jelentéstervezet a közoktatás rendszeréről*)

Kérdések, feladatok:

1. Olvassátok el és vitassátok meg a két szöveget!
2. Keressetek példákat századunk történetéből hasonló konfliktusokra! Lehet, hogy a saját családotok történetében is találtok ilyeneket?

Tilos a tiltás?

MILYEN ALAPON SZABHAT EGY KÖZÖSSÉG HATÁRT AZ EGYÉN SZABADSÁGÁNAK, HOGY MÁSOKTÓL ELTÉRŐ MEGGYŐZŐDÉSÉNEK ÉRVÉNYT SZEREZZEN? EZEN A PONTON TALÁLKOZIK AZ ERKÖLCSTAN ÉS A POLITIKAI FILOZÓFIA ILLETÉKESSÉGI TERÜLETE.

„A polgári engedetlenség iránti kötelességről”

Henry Dávid Thoreau, a múlt században élt amerikai gondolkodó nem értett egyet azzal, hogy hazája, az Amerikai Egyesült Államok önző érdekből hadat viselt Mexikó ellen. Ezért nem volt hajlandó befizetni adójának azt a hányadát, amit számítása szerint a kormány háborús kiadásokra fordított volna. Inkább vállalta az adó megtagadásáért járó börtönbüntetést. Egyébként is meggyőződése volt, hogy „a börtön az egyetlen épület, ahol egy rabszolgotartó államban az ember tisztességgel lakhatik”, mert senki se lehet szabad egy olyan társadalomban, ahol nem mindenki szabad. Thoreau a következőképpen foglalta össze alapelveit:

„Az embernek természetesen nem kötelessége, hogy a rossz kiirtásának szentelje életét - bármilyen irtózatossá is legyen az -, lehet más, tisztességes foglalatossága, ami leköti; de az mindenképpen kötelessége, hogy a rosszért ne vállalja a felelősséget, s ha egyébként nem is foglalkozik vele, legalább ne segítse elő.

A mienkhez hasonló kormányok uralma alatt élő emberek általában azt hiszik, várniuk kell, amíg a többséget végre sikerül rávenniük, hogy változtassa meg a törvényeket. Azon a nézeten vannak, hogyha ellenszegülünk, az

orvosság ártalmasabb lesz, mint maga a baj. (...) De ha a baj olyan természetű, hogy másokkal szemben az igazságtalanság eszközének szerepére akar kényszeríteni bennünket, akkor azt mondom, inkább szegjük meg a törvényt. Legyen az életünk az a viszonsúrlódás, amely megállítja a gépezetet. (...)

Elsősorban embernek kell lennünk, és csak másodsorban alattvalónak. Nem annyira a törvényt, mint inkább az igazságosságot kell tisztelnünk. Csak egyetlen kötelezettséget áll jogomban magamra vállalni, és pedig azt, hogy mindig azt teszem, amit igazságosnak tartok."

(Henry Dávid Thoreau: *A polgári engedetlenség iránti kötelességről*)

Na, és mit ért el Thoreau - kérdezheti valaki - azzal, hogy pár dollárt megtagadott a kincstártól s helyette inkább börtönbe vonult? Mire való az ilyen különködés? A polgári engedetlenségi mozgalmak lényegéhez tartozik, hogy nem számolnak közvetlen eredménnyel (mint mondjuk egy törvény visszavonását követelő aláírásgyűjtési akció); csupán arra törekednek, hogy jelképes és példamutató magatartásukkal kinyilvánítsák: az erkölcsi meggyőződésüket alapjaiban sértő törvény a résztvevők számára érvénytelen. Másokat semmire sem akarnak rákényszeríteni, csupán rámutatnak: szerintük így és így kell egy tisztességes embernek viselkednie. Nem vitatják az állam törvényes rendjét, például azt, hogy a többség választott képviselőinek joguk van belátásuk szerinti törvényeket hozni, de az emberi jogok sérelme esetén mégsem hajlandók kivárni, amíg a többség megváltoztatja véleményét.

Mit tegyünk tehát, ha nem értünk egyet a törvény előírásaival vagy a többség által elfogadott és gyakorolt viselkedéssel? Bűnöző, bolond, különc vagy pedig hős, aki ilyenkor felmondja az engedelmisséget, megtagadja az együttműködést, sőt másoktól is megkívánja, hogy tartsák tiszteletben az ő különvéleményét? Vajon az következik-e az emberi jogokból, hogy személyes meggyőződésünkre hivatkozva bármikor szembeszegülhetünk a bevett és törvények szentesítette közfelfogással? Aligha. Amennyiben a törvény csak a saját érdekünket vagy meggyőződésünket sérti, ez még nem elegendő ok arra, hogy szembeszegüljünk az érvényesnek elismert jogrenddel. A magunk vélt igazát nem helyezhetjük minden további nélkül a másoké elébe. Ezt csak akkor tehetjük meg, ha a törvény *másokkal szemben embertelen* cselekedetre kényszerít bennünket, vagy megkívánja személyes hozzájárulásunkat ilyen cselekedetekhez.

Diktatórikus hatalom ellenében tehát alapvető erkölcsi kötelesség az emberi méltóság és szabadság védelme. Kényesebb kérdésnek tűnik, hogy van-e létjogosultsága a polgári engedetlenségnek egy független és demokratikusan kormányzott állam törvényei ellenében. A törvényalkotókat az ország lakosai szabad akaratukból hatalmazták fel a törvényhozásra - vajon nem a többség akaratával szembehelyezkedő egyéni önkény megnyilvánulása-e ilyen esetben a polgári engedetlenség?

Mérlegelnünk kell ezt az ellenvetést. Hivatkozhatunk arra, hogy vannak olyan cselekedetek, melyekre a törvényes kormány sem kényszerítheti az állam polgárait. De mélyebb megfontolásra ennél a polgári engedetlenség eszmekörére talán a legnagyobb hatást gyakorló gondolkodó, Lev Tolsztoj. Ő különös nyomatékkal figyelmeztet éppen az alkotmányos kormányformában rejlő veszedelemre, hogy tudniillik az ilyen berendezkedésű országban az emberek sokkal inkább hajlamosak rá, hogy a tetteikért viselt felelősséget áthárítsák az állam intézményeire és törvényeire: „Az önkényuralommal kormányzott Dahomey állam alattvalója tökéletesen szabad lehet, ha az állam erőszakoskodásának, amelyet nem fogad el, önként aláveti magát; az alkotmányos állam alattvalója ellenben mindig szolga, mert abban a hiszemben él, hogy részt vesz a kormányzásban, (...) elhiszi az ellene elkövetett erőszak törvényességét, és elfogadja az erőszak valamennyi intézkedését. Azok, akik felülnek a csalásnak, és azt képzelik, hogy ha a kormánynak engedelmeskednek, saját maguknak engedelmeskednek, sohasem lesznek már képesek ellenállni az emberi hatalmi szónak. Ha a nép látszólag önkormányzattal rendelkezik is, a kormányzat tettei éppoly kevésbé történnek a nép akaratából, mint ha az állam rendje önkényuralom volna. Az ember olyan börtönbe zárt fogolyhoz hasonlít, aki azt hiszi, hogy szabad, mert jogában áll a börtönőrök választásánál leadni a maga szavazatát."

(Lev Tolsztoj: *Az újkor végé*)

Az erőszakmentes ellenállás, a példamutató „ragaszkodás az igazsághoz" győzelemre vihethet akár egy több száz milliós országban is néhány erős meggyőződésű és kitartó ember kezdeményezését. Ez a Mahatma Gandhi által vezetett indiai függetlenségi mozgalom nagy tanulsága. Az ínségtől szenvedő, vallási és politikai megosztottságban élő földrésznyi országban az ellenállás bármely más módja elkerülhetetlenül véres polgárháborúhoz vezetett volna, kegyetlen megtorláshoz, és minden bizonnyal a szegény és fegyvertelen néptömegek vereségéhez. Az erőszakmentes „együtt nem működés" az angol megszállókkal viszont néhány évtized alatt meghátrálásra kényszerítette az akkori világ legnagyobb gyarmattartó birodalmát. Ehhez azonban kellett a fennálló (bár megtagadott) törvények iránti tisztelet, és a felebaráti jóindulat az ellenfél iránt. Gandhinem véletlenül hangoztatta: „Csak aki képes engedelmeskedni a törvényeknek, az lehet képes arra, hogy megtagadja az engedelmisséget."

MAHATMA GANDHI: A KARD TANA

„Egyszer azt kérdezte tőlem legidősebb fiam, mit kellett volna tennie, ha történetesen jelen van 1908-ban, amikor megtámadtak és majdnem halálosan megsebesítettek. Vajon néznie kellett volna, hogyan ölnek meg, vagy pedig testi ereje segítségével meg kellett volna védenie? Azt feleltem, hogy kötelessége lett volna megvédelmeznie engem, még erőszak alkalmazásával is. Ezért vettem részt a búr háborúban, az un. zulu felkelésben és az első

világháborúban. Ezért helyeslem, hogy mindazok, akik hisznek az erőszakban, gyakorolják magukat a fegyverek használatában. Szívesebben látnám, ha India, hogy megvédje becsületét, fegyverhez nyúlna, mintha gyáva és tehetetlen szemlélője maradna tulajdon megalázásának.

Hiszem azonban, hogy az erőszak-nélküliség magasabb rendű, mint az erőszak, hogy megbocsátani férfiasabb dolog, mint büntetni. De az önuralom csak akkor jelent megbocsátást, ha hatalmunkban áll a büntetés is. A megbocsátásnak nincs jelentősége, ha valamely erőtlén lény színleli csupán. Aligha állítható, hogy az egér megbocsát a macskának, amikor engedi, hogy az széttépje. Ezért megértem azoknak az érzelmeit, akik Dyer tábornoknak és társainak igazságos megbüntetését kívánják. Ha tehetnék, darabokra tépnék őket. De nem hiszem, hogy India magatehetetlen volna. Nem hiszem, hogy jómagam tehetetlen lennék. Csak India és a magam erejét nemesebb célra szeretném fölhasználni. Ne értsenek félre! Az erő nem a testi képességből fakad. Az erő a hajthatatlan akarat szülőtte. Az átlagos zulu testi erő tekintetében mindenestre felér az átlagos angollal. De mégis elszalad akár egy angol fiú elől is, mert fél a revolverétől vagy azoktól, akik azt helyette felhasználhatják. Fél a haláltól, s ezért félelmetes termete ellenére is retteg. Nekünk, indiaiaknak egyelőre el kell ismernünk, hogy százezer angolnak nem kell félnie 300 millió embertől. (...) Még nagyon is elnyomottaknak érezzük magunkat ahhoz, hogy ne éljen bennünk harag és bosszúvágy. De India csak nyerhet azzal, ha lemond a büntetés követeléséről. Nekünk különbeknek kell lennünk, nekünk a jóság üzenetét kell közvetítenünk a világba. Nem vagyok látnok. Gyakorlati idealistának tekintem magam. Az erőszak-nélküliség vallása nem csupán a szentek számára rendeltetett, hanem a közönséges nép számára is. Az erőszak-nélküliség az emberi nem törvénye, mint ahogy az erőszak a vadállatok világának törvénye.

A vadállatban, amely nem ismer más törvényt, mint a fizikai erőt, haszontalanul szunnyad a szellem. Az ember méltósága azonban megköveteli, hogy egy magasabb rendű törvénynek, a szellem törvényének engedelmessédjék.

Ezért vállalkoztam arra, hogy javasoljam Indiának: kövesse az önfeláldozás régi törvényét. Hiszen az együtt nem működés és a polgári engedetlenség csupán új elnevezései a szenvedés törvényének. (...) Az erőszak-nélküliség hatásában szüntelen szenvedést jelent. Nem alázatos behódolás azzal szemben, aki rosszat cselekszik, hanem a lélek erejének latba vetése a zsarnok akarata ellenében. Ha ez a törvény irányítja működését, minden egyes ember szembeszállhat egy zsarnoki birodalom minden igazságtalan hatalmával, megmentheti becsületét, vallását, lelkét, s ezáltal megdöntheti ezt a birodalmat, vagy előidézheti újjászületését.

Nem azért kívánom Indiától, hogy az erőszak-nélküliséget alkalmazza, mert gyöngé. Azt kívánom, hogy erejének és hatalmának tudatában gyakorolja az erőszak-nélküliséget. Hogy erejét megismerje, nincs szüksége semmilyen fegyverforgatásra. Ehhez csak az folyamodik, aki az emberekben pusztán tömeget lát. Azt óhajtom, hogy India felismerje halhatatlan lelkét, amely diadalmasan felülemelkedik minden testi gyöngeségen, és dacolni képes az egész világ anyagi erőivel is. Miután azonban én mégis a gyakorlat embere vagyok, nem szeretnék addig várni, amíg India belátja, hogy a szellem alkalmazható a politikában. India gyöngének és védtelennek érzi magát az angolok gépfegyvereivel, tankjaival és repülőgépeivel szemben. Gyengesége tudatában folyamodik az együtt nem működéshez. Azért mégis el kell érnie célját: fölszabadíthatja az országot az angol igazságtalanság pusztító súlya alól, ha megfelelő számú ember megtagadja az együttműködést.

Ha India elfogadja a kard tanát, pillanatnyi sikert kivívhat ugyan, de akkor megszűnik a lelkemben élő büszkeség. Feloldhatatlan kötelek fűznek Indiához, hiszen mindent neki köszönhetek. Rendületlenül hiszek hivatásában, amely fontos az egész világ számára. Nem lehet vakon utánoznia Európát. Ha India a kard mellé szerződik, akkor számomra elérkezik a megpróbáltatás órája. Remélem, hogy kellően felkészülök rá. Vallásom nem ismer földrajzi határokat. Az én hitem még India iránti szeretetemnél is erősebb. Életemet India szolgálatának szenteltem az erőszak-nélküliség hitvallásában, amely meggyőződésem szerint a hinduság gyökere."

Kérdések, feladatok

1. Olvassátok el és vitassátok meg Thoreau nézeteit!
2. Találkoztatok-e - személyesen, olvasmányokban vagy filmekben - hasonló gondolkodású emberekkel? Ha igen, beszéljétek meg tapasztalataitokat!
3. Vizsgáljátok meg hétköznapi példák segítségével, hogyan működnek Thoreau nézetei a gyakorlatban!
4. Boldog lehet-e az az ember, aki athoreau-i elvek szellemében éli hétköznapjait?
5. Hogyan működne az a társadalom, amelynek tagjai ebben szellemben élnek?
6. Hozzatok példákat a saját életetekből, illetve a környezetetekből arra, amikor a többség (hatalom) ellen kiálltatok saját igazságotok mellett! Eszetekbe jutott, hogy esetleg barátokat veszíthettek el vagy ellenségeket szereztek emiatt?
7. Olvassátok el és vitassátok meg Tolsztoj nézeteit! Egyetértetek-e vele?
8. Mit jelent az a kijelentés, hogy diktatórikus államban szabadabb lehet az ember, mint demokratikus államban?
9. Olvassátok el és értelmezzétek Gandhi írását!
10. Gandhi arról beszél - a keleti filozófiai hagyományra építve -, hogy erőszakkal nem lehet megfékezni az erőszakot, mivel minden agresszió újabb agressziót szül. Ezért az erőszak megszüntetésének egyetlen módja, hogy nem alkalmazunk erőszakot. Mi erről a véleményetek? Mondjatok olyan példákat - akár a saját életetekből is -, amelyek igazolják, illetve cáfolják Gandhi nézeteit!
11. Sokan rokonságot látnak Jézus Krisztus és Gandhi eszméi között. Hasonlítsátok össze a kereszténység eszméit Gandhi tanaival!

12. Mennyiben befolyásolja Gandhi nézeteinek hitelét az a tény, hogy végül ő is erőszakos halállal halt meg (egy vallási fanatikus lelőtte)?

Az emberi jogokról

AZ EMBERIESSÉG PARANCSOLATA

Van-e jogom a törvénnyel szembeszegülni? Igen, amennyiben a törvény *embertelen* cselekvésre kényszerít. *Emberiség* tehát az erkölcsi törvény másik neve - de mit is jelent ez a kifejezés? Embertelen cselekedet az, amely másokat akadályoz abban, hogy emberhez méltó életet élhessenek. Tisztázandó persze, hogy mit tekintünk az emberhez méltó élet feltételének, de annyit máris kimondhatunk, hogy ha léteznek ilyen feltételek, akkor azokhoz minden embernek joga van, korától, nemétől, faji és felekezeti hovatartozásától, állampolgárságától és egyéni érdemeitől függetlenül, pusztán csak azért, mert ő is ember. *Emberi jogoknak* nevezzük mindazt, ami bennünket ezen az alapon megillet.

Az emberhez méltó életben akadályozhat bennünket betegség, baleset, velünk született szellemi fogyatékoság vagy saját ostobaságunk. Ezekben az esetekben mégsem beszélünk emberi jogaink sérelméről. A rám támadó betegségről vagy mérges kígyóról hiába mondanám: jogom van élni. Erre a legalapvetőbb emberi jogomra legfeljebb az orvossal szemben hivatkozhatom: azért nem tagadhatja meg tőlem az orvosságot - dacára annak, hogy lejárt a biztosításom, vagy az ő munkaideje, vagy gyógyszer-takarékosságra kötelezték -, mert „jogom van élni”.

Jogokról csak ott beszélhetünk, ahol a jogosultság olyan következményekkel jár, melyek másokon számon kérhetők. Jogaim nem általában, hanem embertársaim részéről illetnek meg. Az emberi jogok e megfogalmazásában már benne foglaltatik a *kölcsönösség* elve. Amennyiben én pusztán emberi mivoltomra hivatkozva követeltem magamnak bizonyos jogokat, akkor ezeket többé nem tagadhatom meg senki emberfiától, így azután minden jog, melyre mint „emberi jogomra” formálok igényt, egyúttal egy azonos értelmű kötelezettséget is előír számomra másokkal szemben: gondoskodnom kell „emberi jogaim” érvényesüléséről.

Most már csak azt kellene megtudnunk, melyek az emberhez méltó élet elengedhetetlen feltételei. De tényleg kell-e ezt tudnunk? Vagy induljunk ki inkább abból, hogy mindenki csak maga döntheti el, hogy neki mi nélkülözhetetlen az életben? Ez utóbbi esetben csak egyetlen, mindenkivel közös alapjogunk lehet: hogy egyéni választásaink szabadságában ne korlátozzanak bennünket mindaddig, amíg választásunk következménye hasonlóképpen nem korlátoz másokat abban, hogy ők is a maguk módján törekedhessenek a saját javukra.

JOG A SZABADSÁGHOZ

A szabadság fogalmát rendszerint negatív formában írják le: „ne korlátozzanak”. A gyakorlatban azonban ez a követelmény legfeljebb csak viszonylagosan tartható, hiszen a társas lét nem egyéb, mint az egyéni választások és cselekedetek közti kölcsönhatások rendszere. Viselkedésünket semmi sem ösztönzi és semmi sem korlátozza inkább, mint társaink ítélete. Ráadásul a „korlátozás nélküli élet” nem is lehet minden esetben célt, hiszen a *korlát nemcsak akadályoz, hanem véd is*: arra például nem tartok igényt, hogy piros jelzésnél szabadon vághassak át az útkereszteződésen, sokkal inkább arra, hogy biztonságban közlekedhessek. Úgy tűnik tehát, nem a *szabadsághoz* ragaszkodunk úgy általában, csakis ahhoz, hogy az emberhez méltó lét alapvető feltételeivel rendelkezünk *szabadon*.

A szabadság nem egyszerűen az *akarat* tulajdonsága (akaratunk, ha úgy vesszük, egyszerre szabad és meghatározott), hanem a *gondolkodás* létjellemezője. Ugyanis minden gondolatban, amit képesek vagyunk elgondolni, van valami a tárgyon kívül, amire gondolunk. Ez a valami a szabadság: csak arról gondolhatom, hogy van, amiről gondolhatnám azt is, hogy nincs. Az elgondolásban eleve benne rejlik a *különbség* felismerése e kettő között, valamint a választás *van és nincs, igen és nem, én és nem én* között. Gondolkodva élni azt jelenti, hogy minden pillanatban *választom* önmagamat. A választás szabadságának alanyaként eszmélek önmagamra. A szabadság reális tapasztalatunk: minden megismerés *előfeltétele*, sőt az egyetlen feltétlen adottság az öntudat számára. A szó szoros értelmében tehát az ember, amíg eszmélni képes: szabad.

De bánhatnak vele úgy, *mintha* nem volna az. Megfosztható az emberhez méltó lét legalapvetőbb feltételeitől. *Ez az*, amit tilt az emberiség. Az ember elidegeníthetetlen joga, hogy emberszámba vegyék: úgy bánjanak vele, mint aki képes a jóról és a rosszról alkotott értelmes elgondolásai szerint alakítani életét (tehát maga felel tetteiért). Ebbéli szabadságának korlátozása emberi méltóságában alázza szer, szenvedést okoz.

Mint ahogy akarva-akaratlanul részt veszünk egymás életében, a másik ember méltóságának tisztelete feltételezi és megkívánja *részvétünket*, azaz azonosulásunkat a másik javával. Egyúttal követelménnyé teszi a *részvételt* a bennünket személyünkben érintő döntések meghozatalánál. „Semmi rólunk - nélkülünk”; a politikai önrendelkezés klasszikus alapelve már jelzi, hogy az ember erkölcsi méltóságának fenntartása alapvetően nem a társadalom javaiból való szabad részesedésen múlik, hanem a részvételen a dolgok értelméről, a jó mibenlétéről folyó társadalmi párbeszédben.

Vita a szólásszabadságról

A nyilvános beszéd szabadságát nem ok nélkül tartják sokan elidegeníthetetlen emberi jogaink legfontosabbikának, mondván, hogy ha a törvény vagy a többség korlátozhatja a szólás, a gyülekezés és a sajtó szabadságát, akkor valamennyi szabadságjogunk legfőbb biztosítója kerül veszélybe, nevezetesen az, hogy bármikor szót emelhessünk jogaink védelmében. Ahhoz, hogy egyáltalán igazunk lehessen valamiben, elengedhetetlen a cáfolat korlátlan szabadsága, mert csak az olyan állítások igazságában lehetünk bizonyosak, amelyek kiállták a nyilvános bíráló próbáját, figyelmeztet A szabadságról írott értekezésében John Stuart Mill, a 19. század nagy liberális gondolkodója. Az igazság lehetősége elválaszthatatlan a tévedés, sőt a szándékos megtévesztés szabadságától, hiszen a nyilvános párbeszédet megelőzően senkinek sincs joga eleve eldönteni, hogy mi lehet igaz és mi hamis. De mit kezdjünk azokkal, akik aljas vagy kártékony szándékkal visszaélnak a szólásszabadsággal? A válasz nehézségeire talán rávilágítanak az alábbi példák:

Magyarországon egy kicsiny, de annál hangosabb csoport utcai tüntetéseken, újságban, röplapokon rendszeresen gyalázza a cigányokat, zsidókat, valamint a színes bőrűeket; kiüzetésük vagy kiirtásuk mellett agitál, felelevenítve a gyászos emlékeztető náci mozgalmak jelvényeit és demagógiáját. A gyűlöletkeltés, polgártársaink valamely csoportjának megrágalmazása, kiközösítése, megfélemlítése és az erőszak alkalmazására szóló nyilvános felhívás szögesen ellenkezik egy szabad társadalom törvényeivel, valamint az emberiség alapelveivel.

A kereskedelem és a kereskedelmi reklám szabadságát nemzetközi egyezmények szavatolják. Aki ezeket megsérti, azt súlyos büntető szankciók sújtják. Vonatkozik ez az egészségre káros termékek reklámjára is. Amikor Dél-Korea a kíméletlen gazdasági nyomásnak engedve feloldotta az amerikai cigaretták reklámjának tilalmát, ugrásszerűen megnőtt a dohányosok száma., s ezzel együtt a tüdőrákban elhalálozottaké is. (Ma ebben az országban a legnagyobb a dohányosok számaránya.)

Kísérletek és felmérések bizonyítják, hogy az erőszakos tartalmú filmek, az agresszió és az emberi szenvedés rendszeres látványa lelki károsodást okozhat. Különösen a fiatalok esetében kelt súlyos szorongást, félelmet, s végül a személyiség eltorzulásához vezethet. Hozzászoktatja a nézőt az egyébként elítélendőnek tartott magatartásformákhoz, fokozatosan megszüntetve ezekkel szemben érzett ellenszenvét és ellenállását. Az erőszakot a konfliktusok megoldásának bevett és célszerű módja gyanánt mutatja be. Az erőszakos tartalmú filmek és a gyermekek agresszivitásának fokozódása közti összefüggés jól ismert tény.

Kérdések, feladatok

1. Alkossatok csoportokat és vitassátok meg, hogy az adott példák esetében joga van-e i az államnak korlátozni a szólásszabadságot? Végül közösen próbálatok általános szabályt fogalmazni a szólásszabadság társadalmi szabályozásáról!

Betiltható-e az effajta uszítás, vagy az ilyen nézetek hangoztatását is megilleti a szólás szabadsága?

Betilthatók-e az ilyen filmek, vagy ez is az önkifejezés szabadságának feltétlen védelmébe ütközik?

Sérti-e szabadságjogainkat az önpusztításra csábító reklám tilalma? Betilthatók-e ezek a reklámok?

2. Gondoljátok végig az adott példákat a közösségek különböző szintjein, és rendezetek vitát, dramatikus játékot az adott kérdéstről:

a családban (pl. lehet-e korlátozni a családtagok televíziózási szokásait?);

az iskolában (pl. lehet-e korlátozni egy agresszív csoport működését?);

egy adott faluban vagy városban (pl. lehet-e önhatalmúan korlátozni egy önpusztító termék reklámozását?);
egyéb.

KORLÁTOZHATÓK-E AZ EMBERI JOGOK?

Példáink mintha azt sugalmaznák, hogy szabadságjogok ide vagy oda, a társadalom hivatalos képviselőinek határozottan fel kell lépniük azokkal szemben, akiknek nyilvánosan hangoztatott nézetei veszélyeztetik polgártársaink biztonságát, testi és lelki épségét. A világban ma uralkodó közfelfogás mégis rendkívül óvatos a véleményszabadságot korlátozó tiltó rendszabályokat illetően. Nézzünk meg néhány erre vonatkozó véleményt és ellenvéleményt:

Vélemény: A szólásszabadság még a társadalom érdekében és kifejezett óhajára sem korlátozható. Amit ugyanis közérdeknek nevezünk, és amit ilyenkor egy töredék kisebbséggel szemben érvényesíteni szeretnénk, az valójában csupán a pillanatnyi többség véleménye. Ha ezt elégséges alpnak tartjuk a többség szerint elvetemült vagy kártékony nézetek hangoztatásának megakadályozására, akkor ugyanilyen alapon bármely kisebbségi vélemény betiltható lesz, amit egyszer a többség vagy a többség befolyásolására képes csoport „aljasnak”, „bűnösnek” stb. kiált ki. Ezért minden ilyen esetben szigorú különbséget kell tenni a bűnös tett és a bűnös tettet helyeslő beszéd között. A szólásszabadság elvére hivatkozva természetesen csak az utóbbi számára követelhetünk büntetlenséget.

Ellenvélemény: A klasszikus liberális jogelmélet megalkotói nem számolhattak azzal, hogy *korunkban a szó és a tett közötti határok elmosódnak*. Az információs technológia robbanásszerű fejlődése következtében ma egy

tömegesen terjesztett hír vagy vélemény hatásosabb, kikerülhetlenebb, ha úgy tetszik, valóságosabb alakítója lehet a társadalmi környezetnek, mint bármely ténylegesen véghezvitt cselekedet. Ezentúl a gyűlölet és az erőszak meghonosodhat egy országban úgy is, hogy nem az ilyen természetű bűntettek, „csupán” az ezeket népszerűsítő vélemények szaporodnak el. S ez valóban alááshatja a szabad társadalom rendjét és polgárainak biztonságát.

Vélemény: A különféle kártékony magatartásformákkal szemben a leghatásosabb fegyver éppen a szabad vita: még a szabad vita nyílt ellenfeivel, a gyűlölet megszállottaival szemben is! „Az eszmék kizárólag a gondolat fennhatósága alá tartoznak, a törvény sohasem képes uralkodni felettük” - vallja erről Condorcet. Az érvek nyilvános mérkőzése úgymond felvértezi a társadalmat a kártékony vagy hazug propagandával szemben, és kiváltja a közösség egészséges önvédelmi reakcióit. Ha az újfasisztákat börtönbe csuknák, akadna, aki politikai mártírt látna bennük. Jobb ennél, ha bárki megismerkedhet nézeteikkel, és nem az állam beavatkozása, hanem a társadalom megvetése szigeteli el őket. Hasonlóképpen az erőszakos vagy pornográf ábrázolások keltette visszatetszés, az állampolgárok tiltakozó megmozdulásai rákényszeríthetik a terjesztőket, hogy levegyék a műsorról az ilyen filmeket. A felvilágosító kampányok pedig csökkenthetik a dohányosok számát, míg végül nem lesz üzlet ilyesmivel kereskedni.

Ellenvélemény: Sajnos, a tények a felsorolt esetek egyikében sem igazolják e várakozásokat. Példáink közül az erőszakos filmek és a cigaretta esetében bebizonyosodott, hogy a kereskedők és a gyártók hatalmas nyereségéből finanszírozott reklámmal szemben a polgári tiltakozás és a vita fegyverei elégtelenek és hatástalanok. Mindenütt, ahol nem léptettek életbe törvényes korlátozásokat, szaporodnak a kábítószer-fogyasztók, alkoholisták, dohányosok (Magyarországon is).

Az erőszakos tartalmú filmekre kapott közönség pedig változatlanul ragaszkodik ahhoz, amit megszokott. Ebből a szempontból a fiatalkorú közönség a legvédtelenebb és legbefolyásolhatóbb. Esetleg már kisgyermekkorától fogva olyan környezetben nevelkedik, ahol az erőszak látványa megszokottá, magától értetődővé lett, s az agresszió, az önpusztítás a norma.

A szélsőséges politikai kisebbségek általában nem rendelkeznek a tömegek befolyásolásának az előbbiekhöz fogható eszközeivel. Mégis, világszerte azt tapasztaljuk, hogy a társadalom „egészséges” elutasító reakciói ebben az esetben is rendre elmaradnak. Sőt a rossz körülmények között élő emberek közül nagyon sokan hajlanak az erőszakos megoldásokra - különösen válságos helyzetekben -, ezért készséggel adnak hitelt a legprimitívebb agitációnak is, amennyiben az kijelöli számukra a bűnbakot, akin elégtételt vehetnek sanyarú sorsukért. Ami pedig a józan és érettebb gondolkodású többséget illeti, a modern tömegtársadalmak viszonyaira sajnos sokkal inkább jellemző a visszahúzódság a közéleti szerepvállalástól, mintsem a szolidaritás aktív megnyilvánulása. Még ha nemzeti ünnepeinket rendre meg is zavarja a demagógia, s egyre gyakrabban kerülnek az utunkba erőszakos vagy erőszakra buzdító csoportok, sajnos akkor is sokkal valószínűbb, hogy megpróbáljuk kikerülni őket, ahelyett hogy fellépnénk ellenük. Bármennyire is fontos tehát az agresszív csoportokkal szemben az önkéntes állampolgári kezdeményezés, több mint valószínű, hogy a közmegejtés önmagában nem lesz elegendő ahhoz, hogy semlegesítse kártékony és bizonyos körökben nem is jelentéktelen hatásukat.

Vélemény: A szólásszabadság korlátozása szempontjából nem érv, ha bebizonyítjuk, hogy egy aljas vagy hazug kijelentés tényleg kárt okoz, valamint az sem, ha úgy találjuk, hogy a társadalom nem lesz képes a kellő hatékonysággal védekezni e veszedelmek ellen. Ha ugyanis a gonosz szándékú, sértő vagy fenyegető, esetleg kimondottan bűnös cselekedetekre ösztönző nyilvános beszéddel szemben bizonyos esetekben megengedhetőnek tartjuk a mentes vitáról, ahol mint törvényes tilalmat és büntetést, többé nincs semmi biztosítéka annak, hogy ne hozzanak hasonló korlátozó intézkedéseket más nézetek képviselőivel szemben is. Azok a lehetséges visszaélések, amelyeket az állam elkövethet egy ilyen törvényes felhatalmazás birtokában, sokkal veszedelmesebbek, mint egy szélsőséges politikai csoport vagy lelkiismeretlen üzleti vállalkozás nyilvános működése, hiszen ez utóbbival szemben az állam polgárai legalább szabadon fellephetnek.

Ellenvélemény: Csak ott beszélhetünk uralommentes vitáról, ahol minden érv egyformán szóhoz juthat, azaz senkinek sincs joga arra, hogy eleve minősítse, megválogassa a megszólaló nézeteket. Az „erkölcsi és politikai vélemények vetélkedése tehát nem korlátozható semmiféle hivatkozás alapján. A dialógus azonban csak egyike a társadalmat szabályozó alrendszereknek. Éppen a vita kényszermentességének fenntartása igényli és feltételezi, hogy az állam (az igazságszolgáltatás, a törvényhozás, a bűnüldözés) a törvényes kényszer eszközeivel védje a szabad párbeszéd feltételeit mindennemű erőszakos fenyegetéstől.

A szabad véleménynyilvánítás jogából ezek szerint mégiscsak kirekeszthetők az olyan nézetek képviselői - de csakis ők -, akik elutasítják, nyíltan támadják és veszélyeztetik magát a kényszermentes párbeszéd lehetőségét: így pl. a nézetkülönbségek erőszakos elintézésének hívei, valamint azok, aki nyíltan semmibe veszik más egyének és csoportok emberi méltóságát; velük egyenlő jogát ahhoz, hogy részt vegyenek a nyilvános párbeszédben. Fokozottan érvényes ez az aljas indulatokra spekuláló politikai uszítás esetében, hiszen ennek célja a hatalom megragadása. Félreismeri ugyanis az ilyen erőszakos, fajgyűlölő stb. mozgalmak természetét, aki az érvek szabad versengését védelmezi. A náci és más szélsőséges csoportok nem érveket és gondolatokat terjesztenek, hanem az indulatok felkorbácsolására törekednek.

A szabadság ellenségeinek szabadsága ezek szerint bizonyos esetekben korlátozható. A tiltás tilalmának vitájában azonban nem ez az utolsó szó. Ugyanis nincs utolsó szó: értelmes érvekkel - ha akadnak - minden kijelentés bármikor megcáfolható.

Kérdések, feladatok

1. Olvassátok el és vitassátok meg a fenti véleményeket és ellenvéleményeket!
2. Gyűjtsetek olyan példákat - a sajtóból, rádióból, televízióból, bárholonnan -, amelyek esetében már vitatható a véleménynyilvánítás szabadsága! Elemezzétek ezeket a példákat (sajtó)etikai szempontból!
3. Fogalmazzátok meg (és írjátok le) saját véleményeteket!

Kolhaas Mihály az üvegviszaváltóban

KOLHAAS MIHÁLY, HEINRICH VON KLEIST MÚLT SZÁZADI NÉMET ÍRÓ ELBESZÉLÉSÉNEK HŐSE TÖRVÉNYTISZTELŐ, ENGEDELMES ALATTVALÓJA FEJEDELMÉNEK MINDADDIG, AMÍG KÉT SZÉP LOVÁT ERŐSZAKKAL EL NEM RAGADJÁK TŐLE A FEJEDELEM EMBEREI. AMI SOK, AZ SOK, KOLHAAS MAKACSUL RAGASZKODIK A MAGA IGAZSÁGÁHOZ. NINCSENEK MAGAS FOGALMAI AZ ERKÖLCSI VILÁGRENDRŐL, A LOVAIT AKARJA VISSZAKAPNI. S MIVEL SENKI SEM AKARJA JÓVÁTENNI A NEKI OKOZOTT KÁRT, MAGA LÁT NEKI, HOGY MEGTOROLJA A RAJTA ESETT SÉRELMET: HADAT ÜZEN A VILÁGNAK. MINDENRE ELSZÁNT, VESZEDELMES LÁZADÓ LESZ BELŐLE - EGY APRÓSÁG MIATT, AMI KIZÖKKENTETTE AZ ÉLET MEGSZOKOTT KERÉKVÁGÁSÁBÓL. ILYEN AZ, HA AZ EMBER TALÁLKOZIK AZ IGAZSÁGGAL, S TÖBBÉ NEM TUD LEMONDANI RÓLA, MÉG AZ ÉLETE ÁRÁN SEM.

Eldobható?

Körülnézett az éléskamrában. A földön és a polcokon mindenütt üres üvegek; az elmúlt hónapok termése: gyümölcsle, konzerv, bor, befőtt, ásványvíz. Mind elfogyott, így múlik el a világ dicsősége, gondolta, most mihez kezdjen az üvegekkel? Telirakta a hátizsákját, megtöltött két kosarat, indult a boltba, hogy megszabaduljon tőlük. Az üvegviszaváltás megszűnt - a szokott helyen most ez a felirat fogadta. Mi az, hogy megszűnt, méltatlankodott, ő megfizette az üvegbetétet, akkor ez jár neki. Sajnálják, nincs rá helyük. A hatalmas szupermarketben sem volt hely az üres üvegei számára, de figyelmeztették, ne is fáradjon, mert az üvegek nagy része már nem váltható vissza. Hol él egyáltalán, mindenki az eldobható papír- és műanyag csomagolásra tér át, ez a korszerű. Vágyakozva gondolt a londoni nyaralásra, ahol reggelente üvegben hozták házhoz a tejet, és ugyanaz a targoncás ember el is szállította az ajtó elé kitett üvegeket. Ezek az angolok ilyen korszerűtlenek? Ment tovább, mert kapott egy tippet: van egy derék közértes pár száz lépésnyire, az majd beveszi az üvegeit. Igen, de csak a nála vásároltakat, ő nem jótékonysági intézmény. Hát tessék kiválogatni, nyögte. Mit képzelsz, mondta a boltos, nincs neki arra ideje. Amikor sorra kirakodta a kincseit, nagy kegyesen átvettek néhány üveget. Pénzt ugyan nem kapott értük, de levásárolhatta a betétek árát. Elképedt, amikor kiderült, hogy az egész teverakományból alig futja két kiló kenyérre. Számolni kezdett: amikor megvette ezeket, sokkal többet számítottak fel neki üvegbetét fejében. Ekkor már üvöltöztek vele az eladók. Hogy máshol kukázzon, ne itt. Éheznek talán, hogy így filléresedjenek? Tud olvasni, nézze meg, ki van írva, mennyi jár az üvegekért. Örüljön, hogy beveszik egyáltalán. Rémülten ellenkezett: nem azt jelenti a „betét” szó, hogy az üveg ellenében visszaadják neki a pénzt, amit „betett”? Ez az etimológiai probléma az előkerült boltvezetőt, enyhén szólva, nem érdekelte, hordja el magát vagy rendőrt hív, sikította. De hiszen ez neki törvényes joga! -mondta. Ne tartsa fel a sort, ragadta meg ekkor a karját egy céklavörös fejű férfi, és pillanatok alatt az utcán találta magát, csörrenve landolt mellette hátizsák és kosár.

Ennek ő a végére jár, döntött, és nem volt rest felkeresni a kerület másik végén, a lakótelepi ABC mögött meghúzódó „hivatalos” üvegviszaváltó helyet. Beállt a sorba, kivárta, kipakolta, szétválogatták, s mert már szelíd volt és alázatos, jutalmul felvilágosították, hogy a legtöbb üveget nem veszi vissza a gyártó, ne is próbálkozzon velük. Egy profi kukázó bizalmasan azt tanácsolta, hogy térjen át a pillepalackokra, azon van még pénz, ő üveggel már nem foglalkozik. Mit csináljon? Dobja el őket? Ezzel az erővel vehetett volna papírba préselt alufóliát, fémdobozt, műanyag palackot. De valahogy iszonyodott a gondolattól, hogy minden korty, minden falat, ami lemegy a torkán, valahol egy hatalmas hulladékhegyet növel, azt a 108 millió tonna (sehogy se ment a fejébe ez a szám) szilárd hulladékot, amit Magyarország lakossága évente előállít, azután gödörbe hány vagy eléget - hogy pernye és füst formájában belélegezze.

Tudta azt is, hogy a „korszerű” eldobható csomagolásra kaptott vásárlók minden egyes fémdobozért kb. 30, a különféle méretű műanyag palackok darabjéért 30-40 forintot fizetnek. Lassan többre kerül az eleve szemétre szánt csomagolás, mint amit tartalmaz. Neki meg itt van a nyakán ez a temérdek üveg, ezekkel is mi lesz, hát nem kár értük? Gyanútlanul csillognak, nem sejtik még, hogy a szemétkébe kerülnek. Mennyi energiát pazaroltak rájuk az üveggyárban - csak azért, hogy egyszer beletöltsenek egy liter folyadékot, azután valahol kiöntsék belőle. Az üveg nem sérült, ugyanolyan ép, mégis: ezentúl hulladék, a következő liter folyadék be- és kitöltögetéséhez már egy másik üveget gyártanak.

Aztán eszébe jutott, hogy olvasta valahol, az üveget nem kell a többi hulladék közé hajtani, azt külön gyűjtik, újrahasznosítják. Nekiállt kérdezősködni, hová vigye. A karja már majd leszakadt, verítékezett kegyetlenül, de

megmakacsolta magát. A kerületi önkormányzat egy közeli utcában volt, de sajnos rosszkor jött, nincs félfogadás. Valaki mégis megszánta, beengedték, és alig öt-hat ajtón kellett kopogtatnia, mire megtudta, hogy nem itt, hanem a szomszéd kerületben kísérleteznek ilyesmivel: szelektív hulladékgyűjtésnek nevezik. A derék tisztviselő emlékezett rá, hogy egy forgalmas tér sarkán látott kitéve ilyen tartályokat, külön a színes, külön a fehér üvegeknek. Villamosra szállt, átszállt, csörömpölt, zörgött tovább a hátzsidójával, a torka is kiszáradt, amíg odaért. Tartály persze sehol. Az újságárus még emlékezett rá, ott állt sokáig, de senkinek se kellett, ki fog egy szatyor üveggel ide elzarándokolni; gyanakodva nézett rá és gyorsan elfordult, teli van a város futóbolondokkal, dűnnyögte magában. Elég csapzott volt már, ami azt illeti. Besomfordált egy kapualjba, fölnyitott egy kukát, és nagy búsan kezdte beleszórni madárlátta üveggyűjteményét. Azaz csak kezdte volna, de a zörgésre kijött a házfelügyelő, azt kellett volna csak hallani! Hogy hová menjen potyázni a szemetével, amikor a lakóknak minden teli kuka után fizetniük kell, hogy elvigyék, hát hiába, nem fér bele, csupa szemét az udvar, de hogy még idegenek is idehordják, ebből semmi se lesz! Nem ütötte meg, csak a hátzsidó borult fel valahogy, azt kellett négykézláb összeszededegetnie, ami szétgurult. Hazavitte, egyenként szépen kirakosgatta a polcra, leült és bámulta őket.

Kérdések, feladatok

1. Olvassátok el a történetet, és mondjátok véleményyt a hős magatartásáról!

Bolond volt, hogy ennyire mereven ragaszkodott a saját igazságához;

igaza volt, de az „élet nem úgy működik, ahogy az iskolában tanítják”;

az elején még igaza volt, de aztán be kellett volna látnia, hogy úgysem tudja megváltoztatni a világot, csak feleslegesen bosszantotta az embereket;

nem volt igaza, mert...

2. Alkossatok csoportokat az elhangzott vélemények alapján, és vitassátok meg, mit lehet tenni az ilyen helyzetekben!

3. Találkoztatok-e már a történet hőiséhez hasonló emberekkel, akik egy látszólagos apróságon feldühödve makacs igazságkeresővé váltak, akár saját maguk biztonságát is kockáztatva? Ha igen, beszéljétek róluk, fogalmazzátok meg az ő történetük tanulságát!

4. Alkossatok csoportokat, és vitassátok meg, hogy mit tennétek hasonló helyzetben! Beszéljétek meg, hogy hol az a határ, amikor már lemondotok saját igazságotok érvényesítéséről! Gyűjtsetek a történethez hasonló szituációkat, és beszéljétek meg, hogyan viselkednétek az adott helyzetben! Érdemes akár el is játszani egy ilyen jellegű jelenetet, hiszen a másik oldal nézőpontja is érdekes: milyennek látszik kívülről egy ilyen makacs, akadémikuskodó, igazságkereső ember. Például:

úgy érzitek, hogy egy tanár igazságtalanul megbánt benneteket;

egy hivatalban nem intézik el megfelelően az ügyeket, illetve féltetjékoztatnak;

a nyilvánvalóan hibás árut nem akarják visszacserélni az üzletben;

egyéb...

5. Vitassátok meg az alábbi helyzeteket, s ha kedvetek van, játsszatok is el!

a) Szombati csúcsforgalom van egy nagy élelmiszerüzletben. Hosszú sorok állnak a pénztáraknál. Nagyon sok mindent vásároltál. A pénztárnál úgy érzed - nem tudhatod biztosan -, hogy a pénztáros jóval többet számolt, mint ami az általad vásárolt áruk értéke.

b) Már éppen a pénztárhoz érnél, amikor az előtted lévő vevő a boltvezető előhívása után újra átszámoltatja az általa vásárolt termékek árát, és hangosan vagy kevésbé hangosan veszekszik vélt vagy valós igazáért.

c) Észreveszed, hogy az előtted lévő vevőt szándékosan (vagy véletlenül) be akarják csapni, és ő ezt nem látja, vagy nem mer szólni.

d) Autóvezetési tanfolyamra iratkozol be, s a vizsgák előtt azt hallod, hogy az eredményes vizsga legbiztosabb módja az, ha pénzt adsz, „megkened” a vizsgáztatót.

Egy ismeróstől kapod az információt;

maga az oktató tanácsolja ezt neked.

e) Jogosan vagy jogtalanul megbuktál az első gyakorlati vizsgán, s ismerősöd azt mondja, hogy ő is követett el hasonló vezetési hibákat, de őt átengedték, s te nyilván azért buktál meg, mert nem fizettél. Te attól félsz, hogy nem tanulsz meg rendesen vezetni, ha „pénzért veszed” a jogosítványodat, de a jogosítványt is szeretnéd minél hamarabb megszerezni.

f) Ismerősöd azzal kérkedik, hogy ő sohasem vesz jegyet a buszon, mivel a zsebpénzét fontosabb dolgokra akarja költeni. Egyébként is - mondja - a buszok piszkosak, túlzásúfoltak, lassan járnak: ilyen szolgáltatásért nem is érdemes fizetni. Ha majd javítják a szolgáltatás minőségét, akkor talán hajlandó lesz fizetni. Addig nem.

Szem a láncban

Mind gyakrabban hallunk riasztó híreket éghajlatváltozásról, ózonlyukról, pusztulásról, légszennyeződésről, talajerózióról, tudjuk, hogy többé-kevésbé mérgezett zöldséget, húst eszünk, és mindenféle káros sugárzásoknak vagyunk kitéve, eszünkbe se jutna már megfürödni a szennyvízcsatornává züllött folyókban, a halak is döglenek, hát ugye, ez van, de nem lehet rajta segíteni, mit tehetne az ember? Mit tehet egy ember?

Rémüldözve vitázunk az üvegházhatásról, de ha saját üvegházhatásunkat emlegetik, idegesek leszünk és

rálegyintünk, mit változtat a világ folyásán, ha olyan semmiségekkel bajlódunk, mint az üvegviszaváltás, vagy ha

elkezdünk spórolni a meleg vízzel, a csomagolópapírral. Nevetséges pótcselekvések ezek. Hadat üzeni a műanyag palackoknak, a fémdobozoknak? Nagy és nemes célokért, azt talán igen! De a szemétkörmökben turkálni? Minek ijesztgetni az embereket, hogy mi minden árt nekik, úgyis mindenki mást mond, jobb nem belegondolni abba, amin az ember úgyse képes változtatni. Valóban, egy duzzasztógáthoz, megsérült olajszállító tankhajóhoz, alumíniumkohóhoz vagy kísérleti atomrobbantáshoz képest mit számít az, amit egyetlen ember eldobál? Könnyű mondani, hogy nem tehetünk semmit, csak hogy nem igaz. E hatalmas méretű pusztítás közvetve-közvetlenül csupa olyan termék előállítását szolgálja, amit mi és a hozzánk hasonló emberek valahol megvásárolnak. Ha nem vennék meg, nem is állítanák elő. De az is igaz, hogy nálunk e tárgyak nem sokáig időznek, megvesszük, elhasználjuk, kidobjuk őket: ami már használt, annak nincs becsülete. A „használt” többé nem azt jelenti világunkban, hogy *használható*, hanem hogy *elhasználta*, szemétre vele! S a hulladéktömeg nagyobb része ipari úton, hatalmas energiameennyiség felhasználásával megmunkált és átalakított anyagokból áll, amelyek lebomlása, azaz visszatérése az élővilág természetes anyagforgalmába évszázadokig vagy évezredekig eltart. Addig mindez az élettől veszi el a helyet. Nagyvárosainkat szemétkörműk, hulladéktemetők, ócskavasbányák, sőt szemétagutak és szemétfelhők ölelik körül.

MIÉRT ÉPPEM ÉN?

Ismerősöm a főváros elviselhetetlenül rossz levegőjére panaszkodik. A belvárosban nőtt fel, szereti ezt a környéket, nem is kívánczik máshová. Valamikor rengeteget csatangoltunk ezeken az utcákon, most legszívesebben ki se lépne a házból. Egy óra séta a csúcsforgalomban biztos fejfájás, a zajtól pedig nem hallani egymás szavát. Szélcsendes időben az autók kipufogógáza fojtogató ködként borítja el az utcákat. Pusztulnak tőle a fák, de az emberek se bírják: a benzin égéstermékei sokféle, elsősorban légzőszervi betegség terjedéséért felelősek. Lám, az ő gyereke is krónikus hörghurutban szenved, minden influenzát elkap, a fiatal szervezetbe épülő ólomszármazékok pedig, magyarázza tájékozottan, veszélyeztetik a csontrendszer fejlődését, de az idegek is megsínylik, a gyerekek nehezebben tudnak tőle összpontosítani, az aromás szénhidrogének pedig rákkeltő hatásúak, fújja egy szuszra. Szörnyű ez. Ha egy kis friss levegőt akar szívni, órákat kell utaznia. Vett egy hétvégi telket a városon kívül, szombatonként felpakolja a családot; ott azután csend van és madárfütty és lombsusogás. A gyermekorvos is ezt tanácsolta. Vezetni már kifejezetten ezért tanult meg, így kisebbek a távolságok. Most már persze a munkahelyére is kocsival jár, így kényelmesebb. És lelkesen sorolja új kocsijának előnyeit, mutatja, ott parkol a járdán, a kapu előtt. Egy gyerekocsit se lehetne eltolni mellette. Hát igen, ezeket a szűk utcákat nem ekkora forgalomhoz méretezték. Amikor figyelmeztetem, hogy most már ő is hozzájárul a pusztító légszennyezéshez, ami menekülésre készítette a városból, ő is fokozza a zsúfoltságot és a forgalom zaját, csak nevet és legyint. Hát persze, mi egyebet tehetne? Ha ő gyalogol és villamoszik tovább, több lesz attól a hely a járdán? Tisztább a város levegője? Mellesleg, amit a kocsira költenek, alig több egy négytagú család havi bérletének az áránál. Ez egy ilyen világ, miért pont ő hadakozzon ellene? Okozzon magának kényelmetlenséget, miközben szívnia kell mások kocsijának a bűzét? Nem miatta fogják elrendelni a szmogriadót...

Ez bizony fogas kérdés. Legáltalánosabb alakjában így fest:

Ha egyszer

úgyis mindenki szennyez, szemetel, adót csal, másokat károsít stb.,

és az okozott hátrányokat is mindannyian viseljük,

akkor

az egyén szempontjából az az ésszerű, ha ő maga is úzi a közösségre nézve káros,

de egyénileg előnyös tevékenységet,

mert

így tudja növelni a saját hasznát, míg a közös kárt egyéni önmegtartóztatása

számottevően úgyse mérsékelné.

Tehát:

külön-külön hiába tudjuk, hogy amit teszünk, az ártalmas és rossz, mert amíg mások

megteszik, az egyéni érdek szempontjából nem volna ésszerű, ha változtatnánk

kártékony magatartásunkon.

Kérdések, feladatok

1. Véleményetek szerint mit lehet tenni ebben a helyzetben? Meddig terjed az egyén felelőssége környezetéért?
2. Látszólag mindenki ésszerűen cselekszik, összességében mégis ésszerűtlen (önpusztító) eredmény születik. Hogy is van ez? Gyűjtsetek példákat hasonló szituációkra: amikor az emberi ésszerűség végső soron nem az ember érdekeit szolgálja.
3. Készítsetek „leltárt” kukákban! Milyen jellegű anyagokat találtok benne? Mit tudtok ezek előállításáról, összetételéről? Mire használtátok őket? Meddig tartózkodtak nálatok ezek a tárgyak (illetve ami bennük volt)? Mi lesz a további sorsa a kuka tartalmának?

A közlegelők tragédiája

A magas hegyek között megbúvó falunak viszonylag kevés legelője van. A falu állattartással foglalkozó gazdái (mindenki az állattartásból él) megegyeznek abban, hogy minden család csak egy tehenet legeltet a közös legelőn a legelő védelme érdekében. A megállapodás egy ideig jól működik: a tehenek szépen gyarapodnak és jól tejelnek, a családok ha nem is fényesen, de megélik a legelőből.

Néhány gazda azonban úgy dönt, hogy több hasznot szeretne húzni a legelőből, és most már családonként nem egy, hanem két, majd három és több tehenet legeltetnek a közlegelőn. Igen ám, de így egy tehenre egyre kevesebb legelő jut, és a lelegelt rét már nem képes regenerálódni, egyre kevesebb fű terem rajta. A csökkenő tejhozam következtében csökken a gazdák jövedelme, ez ellen ki-ki úgy védekezik, hogy egyre több tehenet hajt ki a legelőre. Mindegyik gazda tudja, hogy a legelő ettől tönkremegy, mégis ahogy romlik a helyzet, úgy éleződik a verseny: ki tud több tehenet kihajtani? És ez bizony így ésszerű. Mert ha valaki úgy döntene, hogy ezentúl csak egy tehenet tart, mert kímélni akarja a legelőt - teremjen ott fű jövőre is -, az tönkremegy. Tönkremegy abszolút értelemben: egy sovány tehen közel sem ad annyi tejet, mint a régi szép időkben; és tönkremegy a szomszédjához képest, akinek a tehenei ezentúl több fűhöz jutnak, vagy újabb tehenet küld a rétre, az ő jószágának megüresedett helyére. Ami a legelőt illeti, az így is, úgy is tönkremegy. Tehát az előrelátó gazda csak saját magának okozott kárt. Ugyanakkor mindvégig az a helyzet, hogy két tehen többet ér, mint egy, úgyhogy mindenkinek érdemes megvennie a második tehenet, mindaddig, amíg minden tehen éhen nem hal.

(Garret Hardin *A közlegelők tragédiája* című írása alapján)

Hardin példájának többféle megoldása lehetséges:

1. A közlegelőknél befellegzett. A véges mennyiségben rendelkezésre álló közjavak (a természeti erőforrások, a városi köztér, az ingyenes közszolgáltatások) állapotának romlása megállíthatatlan egy olyan társadalomban, amelynek minden tagja egyéni jövedelmének növelésében érdekelt.

2. A költségeiket viszont csökkenteni szeretnék. Tehát mindjárt takarékosabban bánnának a legelővel, ha az nem volna ingyenes, hanem a használat mértékében kellene érte fizetni. A költségek emelkedése ésszerű korlátokat támasztana a legeltetési, szemetelési, kocsikázási vagy éppen iskolába járási hajlandóságnak. Ára azonban csak annak van, aminek tulajdonosa is van, aki azt behajtja. Már csak az a kérdés, kié legyen a közlegelő?

a) Az állam (a falu, a város) állítólag rossz tulajdonos, hiszen a köz megbízásából intézkedő testületnek vagy bürokráciának nincs közvetlen érdekeltsége abban, hogy lelkiismeretesen és főleg takarékosan bánjon a rábízott javakkal.

b) Ha viszont közös javainkat magántulajdonba adjuk, egy sor újabb probléma merül fel. Megint a gazdagok járnak jól: megveszik az egész legelőt, és attól kezdve azon is ők keresnek, ami odáig ingyen állt mindenkinek a rendelkezésére. A szegények pedig kiszorulnak az ő zsebükhöz képest esetleg nagyon is drága legelőről, kórházból, iskolából, strandról, szelektív hulladékkezelési rendszerből stb. Hol itt az igazság?

3. Végül még az a kérdés is felmerül, hogy egyáltalán lehet-e árat szabni minden jó dolognak? És hogyha egyre inkább rászokunk, hogy csak azt becsüljük, aminek ára van, akkor majd pénzen és pénzért mérjük a becsületet, a szépséget, a szeretetet is: megvásárolható lesz a bíróság, vagy odahaza a háziasszony órabérbe számítja át törődését, gondoskodását a családról?

4. Nem vitás, a falubeliek persze meg is egyezhetnének: ezentúl mindenki arányosan csökkenti a legelőre szánt tehenállományt, így senki se jár rosszabbul, mint a többiek. Ehhez azonban előbb egyetértésre kell jutniuk, utóbb pedig valakinek ellenőriznie kell, hogy betartják-e a megállapodást. Lesznek, akik inkább magántulajdonba adnák a legelőt, vagy hagynának mindent a régiben, mások sokallják vagy keveslik az önkorlátozás kialakított mértékét, esetleg egyetértenek az elvvel, de kifogásolják a választott legelőőr és a tehénszámlálási biztos személyét, nem is beszélve azokról, akik minden szabályt és egyezséget kijátszanak. Nemcsak a veszekedés és a vádaskodás állandósul a faluban, de amikor kiderül, hogy egyesek nem tartják be a megállapodást, egyre többen határoznak úgy, hogy ismét több tehenet hajtanak ki a legelőre, nehogy pont ők járjanak rosszul, ha már a legelőt nem sikerült megmenteni. Végül egy erőskezű mezőőr, csordás vagy kisbíró magához ragadja a kezdeményezést és rendkívüli felhatalmazást csikar ki magának; ő megmondja, kinek hány tehen jár érdemei, rászorultsága, gyermekei száma és politikai megbízhatósága szerint. (Érthető okokból a túllelegeltetés elleni küzdelem hős veteránjai majd több tehenet tarthatnak, a renitensek és a nyereszkedők viszont egyet sem.)

A vita tart, a közlegelőket hol privatizálják, hol kommunizálják, az egyéntől hol önző, hol önzetlen magatartást várnak el; hol a közös bölcsesség erejében bíznak, hol az erősek bölcsességében. Az érvek egyre kidolgozottabbak és meggyőzőbbek, csak a fű sorvad, ez a baj.

VERSENY VAGY EGYÜTTMŰKÖDÉS?

A természetes kiválasztódás nem arra kondicionálja az egyes fajokat és egyedeiket, hogy minél sikeresebben tudják egymást legyőzni, hanem arra, hogy minél sikeresebben alkalmazkodjanak létfeltételeikhez és egymáshoz. Az élő rendszerek érzékeny egyensúlya csak így tartható fenn. A társadalomé is.

A versengés - területért, táplálékért, szaporodási lehetőségért - csak részmozzanata a kölcsönhatások rendszerének. Különösen korlátozott a versengés az egyes fajokon belül. A faj fennmaradását veszélyeztetné, ha egyedei örökösen marnák, pusztítanák egymást. A természetben nincs erre példa. A harc legfeljebb a közösségen (falkán, csordán) belüli erőviszonyok, a rangsor tisztázásáig tart. A győztes pedig szinte sohasem öli vagy nyomorítja meg a legyőzöttet. Az állatvilágban ismeretlen a naponta újrakezdődő gyilkos versengés - hiszen ez a csoport védekező képességének a rovására menne, rontaná a faj túlélési esélyeit.

Kérdések, feladatok

1. Rendezzettek falugyűlést és jussatok dűlőre! Hogyan lehet kilépni egy ilyen látszólag racionális, a valóságban azonban önpusztító helyzetből?
2. Hasonlítsátok össze versengés és együttműködés szempontjából az (egy adott fajon belüli) állatok és az emberek viselkedését!
3. Mondjatok példát arra, amikor az együttműködés (kooperáció) kifizetődőbb (több nyereséget hoz mindkét fél számára), mint a versengés! Gyűjtsetek arra is példákat, amikor a versengés (harc) a kifizetődőbb mind az egyének, mind a közösség számára!

A tudósok lelkiismerete

A TUDOMÁNYOS KUTATÓMUNKA, A TUDOMÁNYOK KÁPRÁZATOS ÉS FÉLELMETES HALADÁSA SZÁMOS ERKÖLCSI DILEMMÁT VET FEL, HIVATÁS ÉS MAGÁNÉLET KONFLIKTUSÁTÓL A TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK TÖMEGES ALKALMAZÁSÁNAK VESZÉLYES KÖVETKEZMÉNYEIG. EZEKBŐL NYÚJT ÍZELÍTŐT A KÖVETKEZŐ FEJEZET.

Hős vagy áldozat?

Korunk egyik legfélelmetesebb, pusztító betegsége a rák. Ellenszerét világszerte orvosok, biológusok sokasága keresi.

Dr. B. ígéretesen indult orvosi pályafutását hagyta félbe a tudományos kutatómunka kedvéért. Szinte véletlenül bukkant rá a nagy ötletre, amelytől a rák gyógyításában használható szert remél. Addig meglehetősen jól keresett, de házi laboratóriumának felszerelésére minden pénze ráment. Be kellett látnia, hogy a kutatóintézetek érdeklődésére és támogatására csak akkor számíthat, ha sejtését már valamilyen eredmény igazolja. Ehhez évek, esetleg évtizedek kitarató munkájára, költséges kísérleti eszközökre van szükség. A gyógyszerkutatásban néhány évi eredménytelenség még nem sokat számít, ő pedig állhatatosan hisz elgondolása helyességében. El is ért bizonyos részeredményeket, és munkájára mások is felfigyeltek, sőt lassan bujkálnia kell azok elől, akik életveszélyben forgó hozzátartozójuk érdekében üldözik és könyörögnek, adjon nekik a kipróbálatlan szerből, amely esetleg meghosszabbíthatja egy halálra ítélt ember életét. Az ilyen megrendítő találkozásokról újra és újra azt a tanulságot szűri le, hogy kötelessége éjt nappá téve folytatnia kísérleteit. Tíz esztendeje a laboratóriumában tölti minden szabadidejét. Álmatlan éjszakáin azt számolgatja, hány ember életét menthetné meg naponta, ha már előbbre tartana a nagy felfedezéssel. Tudományos intézetek sokaságával áll levelezésben. Kísérleti állatok százait áldozta fel a „tudomány oltárán”.

A felesége azonban az idő multával egyre kevésbé tudta férjének megbocsátani, hogy a családra alig jut ideje, semmiben sem lehet számítani rá, hiszen a gondolatai rendszerint a találmánya körül forognak. Lassan rájuk köszöntöttek az anyagi gondok. Míg régi kollégái szépen élnek a praxisukból, és nem okoz számukra nehézséget a kényelmes lakás vagy a külföldi utazás, nekik bizony minden apró kiadást meg kellett fontolniuk. B., amióta ideje legjavát a kutatásnak szenteli, keveset keres, és a munka költségei ezt a keveset is elviszik. Az asszony, aki gyakorlatilag már maga tartotta el a családot, egyszer csak megelégtelte a szegénységet, a laborban töltött hétvégéket és a fantasztikus felfedezésről szóló ígéreteket - és elvált B.-től. Azóta B. magányosan él, a laboratóriumában alszik - vagy nevezük inkább garázsban, a helyiség eredetileg az volt -, nyomorog. Sokan sajnálkoznak, ha szóba kerül a neve, mások megszállottnak, sőt bolondnak tartják, de senkit sem hallottam, aki irigyelné. Meglehet, egyszer még emléktábla kerül arra a garázsra. De ez korántsem bizonyos, hiszen még azt sem lehet tudni, hogy valóban beválik-e az új gyógyszer.

Kérdések, feladatok

1. Amikor egy riporter megkérdezte dr. B.-től, hogy miért csinálja mindezt, a kutató nem tudott pontos magyarázatot adni. Ti mit válaszolnátok az ő helyében?
2. Alkossatok csoportokat, és gyűjtsetek érveket a következő párbeszédhez:
Dr. B. felesége bejelenti, hogy ezt az életformát nem tudja vállalni, ezért elköltözik a gyerekekkel.
Dr. B.-t felkeresi egy gyógyíthatatlan betegségben szenvedő (a kórházból már hazaküldött) beteg közeli hozzátartozója, és kéri, majd egyre hevesebben követeli, hogy adjon abból a szerből a betegnek, amelynek még az állatkísérletei sem zártak le.

Dr. B.-t meglátogatja egy volt évfolyamtársa, aki sikeres orvosi vállalkozó lett, s megpróbálja rávenni hősünket arra, hogy függessze fel kísérleteit, dolgozzon neki, és ő garantáltan gazdag emberré teszi.

Dr. B. találkozik egy angol kutatóorvossal, aki nagyon biztatja: mindenképpen érdemes kísérleteznie, bár tapasztalatból azt is tudja, hogy az új gyógyszerek bevezetése sokkal több időt és fáradságot igénylő munka, mint azt dr. B. korábban gondolta: még legalább tízévi megfeszített munka kell ahhoz, hogy az új gyógyszer a fogyasztókhöz is eljuthasson.

Dr. B. nagyobbik fia apja elé áll és szemrehányást tesz neki, amiért gyermekkorában alig találkozhatott vele, pedig most is nagyon szereti; hogy szegénységben kellett élniük; hogy mindenki bolondnak nézte az ő szeretett apját.

3. Mit gondoltok dr. B.-ről:

felelőtlen családapa;

az emberiség javának önzetlen szolgálója;

önző karrierista, aki célja érdekében mindent feláldoz;

vagy ő maga az áldozat?

4. Terheli-e mulasztás a társadalmat, amely dr. B. munkáját semmivel sem támogatja?

5. Mit gondoltok dr. B. feleségéről, aki nem akart ekkora áldozatot hozni az orvostudomány haladásáért?

6. Mit gondolhat minderről dr. B.?

7. "Vegyétek sorra, hányféle erkölcsi dilemmát tartalmaz dr. B. története! Hogyan kerülnek ellentmondásba olyan egyaránt elismert és fontos értékek, melyek között valahogy mégiscsak választania kellett?

a szenvedés enyhítése

a tudomány fejlődése

az orvosi eskü

munkaszeretet

önmegvalósítás

áldozat másokért

felelősség a családjáért

hűség

anyagi jólét

önzés

önzatlenség

egyéb

Doktor Frankenstein és kora

A Frankenstein-történet a múlt század elején, az ipari forradalom hajnalán keletkezett. A derék tudós olyan embergépet szerkeszt, amely nem engedelmeskedik többé gazdája parancsainak, hanem önálló életre kelve rettenetes pusztítást visz véghez, végül saját alkotóját is megöli.

Ősi és újabb kori elbeszélések sokasága tanúsítja, hogy az ember mindig is tudatában volt ennek a veszedelemnek: a maga alkotta tudás ellenőrizhetetlen, pusztító hatalomként fordulhat ellene. Frankenstein doktor kortársai közül többek között Goethe bűvészinásának is ez lesz a sorsa - de lényegében erről szól a prágai Lőw rabbi által alkotott Gólem legendája vagy a Faust-dráma is, ami a hódító tudomány emberének sorsszimbóluma lett. Ezek a történetek mintegy megelőlegezik a tudomány műhelyéből kiszabadult szörnyekről - zombikról és robotokról - szóló mai fantasztikus irodalom baljós látomásait.

Példázatunk hőse, B. doktor bizonyára úgy gondolta, hogy a felfedezésétől várható haszon megér minden egyéni áldozatot. Talán nem is áldozatnak, hanem izgalmas és kockázatos kalandnak érezte, amikor egy nemes célnak rendelte alá egész életét. Akadnak azonban, akik úgy gondolják, hogy a tudomány káprázatos előrehaladása korunkban végeredményben több kárt okoz, mint amennyi előnnyel jár. Tudományos ismeretei tették az ember számára lehetővé, hogy a „legyőzött” természet törvényeit semmibe véve olyan életformát alakítson ki és olyan technológiákat fejlesszen, melyek a földi ökoszisztéma összeomlásához és fajunk pusztulásához vezethetnek. A palackból kiszabadult szellemek közül a legrövidebb idő alatt a leghatalmasabb pusztításra a termonukleáris energia képes. Nem csoda, hogy a tudósok felelősségének kérdése a legélesebben éppen ezzel kapcsolatban vetődött fel, nyomban azután, hogy a második világháború végén az emberiség megismerkedett az atombomba szörnyű hatásával. Az atomenergia katonai és üzleti („békés”) hasznosítását szolgáló tudományos kísérletek ennek dacára azóta is teljes erővel folynak a világ számos országában. A nagyhatalmak arsenáljában eközben a földi élet elpusztítására százszorosán elegendő nukleáris fegyverzet halmozódott fel. Ennek hatástalanítása még egy általános lefegyverzés esetén is megoldhatatlan feladat maradna a tudomány számára, mely az atomerőművek radioaktív hulladékával sem tud mit kezdeni. Albert Schweitzer egyike volt azoknak a tudósoknak, akik már az ötvenes években felhívták a világ közvéleményének figyelmét az ebből származó veszedelemre, valamint a laikus számára átláthatatlan adatokkal és mérésekkel való visszaélésre. Schweitzer kimutatta, hogy egy atomerőmű szennyvizétől jelentéktelen mértékben sugárfertőzött folyóban élő planktonok a víz radioaktivitásának a kétezerszeresét, a velük táplálkozó halak pedig annak százötvenezeresét mutatják. A vízi rovarokkal táplált fecskefiókáknál ötszázszorosos radioaktivitást mértek, míg a vízi madarak tojásának sárgájában egymilliószorost. „Felfoghatatlan horderejű esemény az emberiség és a Föld történetében - írta Schweitzer -, hogy

általunk létrehozott radioaktív elemek jelentek meg a természetben. Ha nem foglalkozunk ennek jelentőségével és következményeivel, olyan örökséget követünk el, ami az emberiségnek egyszer még borzasztóan sokba kerülhet. (...) Nem történhet meg, hogy idejében fel ne ocsúdjunk s ne jussunk arra a belátásra, hogy ellent kell mondanunk és szembe kell néznünk a valósággal."

Aki azonban úgy dönt, hogy ezek után nem kér a nukleáris energiából, jól teszi, ha szembenéz az „atomlobby” végső érveléssel - ha nem akar önmagával ellentmondásba keveredni. Ez pedig így szól: ma a Föld lakosságának 20 százaléka (az un. gazdag országok lakói, köztük mi magyarok) használja az előállított energia mintegy 80 százalékát. Mármint ha szeretnénk ezekhez hasonló színvonalú jólétet biztosítani a maradék 80 százaléknak is, egyúttal számolunk az emberiség lélekszámának rohamos növekedésével, de a fejlett országoktól sem tagadjuk meg a gazdasági növekedés jogát, s még azt is tekintetbe vesszük, hogy mindeközben a hagyományos ásványi eredetű energiahordozók lassan kimerülnek, a megújuló energiaforrások hasznosítása pedig még gyerekcipőben jár, egyszerűen: ha az ipari társadalmak fejlődési modelljét és a jólétről alkotott fogalmát elfogadhatónak és fenntarthatónak találjuk, akkor igenis *akarnunk kell* a nukleáris energia egyre nagyobb arányú előállítását, s ezzel együtt *választjuk* planétánk fokozatos radioaktív elszennyeződését.

Ebben az esetben minden aggályoskodásunk vagy ellenkezésünk dacára *mi is az atomlobbyhoz tartozunk*, szőröstül-bőröstül. Mit kell akarnunk? Ez a ma élő emberiség számára az egyik legnagyobb erkölcsi kihívás. Utódaink életlehetőségeiről döntünk, hosszú évszázadokra vagy örökre. És akkor is választunk, választásunkért akkor is felelősek vagyunk, ha semmit sem teszünk.

Kérdések, feladatok

1. Terheli-e a tudóst erkölcsi felelősség akkor, ha találmányát mások háborús, emberellenes célokra használják?
2. Hogyan ítélek meg azt a tudóst, aki pl. a hadiiparban dolgozik: biológus, aki járványokat okozó biológiai fegyvereket fejleszt ki; kémikus, aki gyorsan élő ideggázokat hoz létre; mérnök, aki egyre hatékonyabb szuperbombák kitalálásán töri a fejét?
3. Bűnös-e a felhasználó?

Klónozás: a 21. század tudománya?

Egy 1997 elején megjelent tudományos közlemény arról számolt be, hogy a világon először sikerült „előállítani” egészséges bárányt egy felnőtt juhból származó sejtéből, azaz sikerült a felnőtt állat klónozása. Minden tömegkommunikációs eszköz fő helyen foglalkozott a témával, de a tudósok, politikusok, sőt vallási vezetők is hozzászóltak a vitához.

Mi is történt tulajdonképpen? Edinburghban skót kutatók egy hatéves vemhes juh emlőmirigyéből (tőgyéből) sejteket vettek ki, amelyeket ezután mesterséges körülmények között tovább szaporítottak. Eközben hormonnal kezelték egy másik juhot, és kivették egy petesejtjét. A petesejtéből eltávolították az örökítő anyagot, azaz a DNS-t. Ezután a felszaporított sejtek közül egyet elektromos impulzus segítségével összeolvasztottak a petesejttel. Az így keletkezett sejt tehát az emlőmirigy sejt örökítő anyagát tartalmazta. Ezt visszaültették abba az állatba, amelyből a petesejtet kivették. 148 nappal később megszületett a kisbárány, akit Dollynak neveztek el. A kísérlet érdekességét többek között az jelentette, hogy a két juh különböző fajtákhoz tartozott. Amelyikből a petesejtet vették, az egy feketefejű juh volt, amelyik az örökítő anyagot „szolgáltatta”, fehér. Dolly minden tulajdonságában arra az állatra hasonlított, amelyik a DNS-ét adta.

Kérdések, feladatok

1. Gyűjtsetek érveket a klónozás gyakorlata mellett, illetve ellene! Milyen haszon, illetve milyen hátrányok származhatnak belőle?
2. Véleményetek szerint erkölcsi értelemben van-e különbség, ha növényeket, állatokat, illetve ha embereket klónoznak?

ÉN ÉS A GÉN

Sokan már azt is megkérdőjeleznék, hogy erkölccstankönyvbe való-e a géntechnológia. Ha egyszer tudományosan kivitelezhető és alkalmazása gazdasági előnyökkel jár, miért szorulna úgymond erkölcsi igazolásra egy technológiai eljárás jogosultsága? Látni fogjuk, hogy az úgynevezett szakmai szempontok ezúttal sem függetleníthetők az erkölcsiektől.

A géntechnológiai célja, hogy egy fajta tulajdonságait megváltoztassa a szaporító sejtekben hordozott örökletes információ módosítása útján. (Rendszerint egy másik élőlény génjeinek a beültetéséről van szó.) A feladat egy, az emberi hasznosítás szempontjából lényeges tulajdonság „optimalizálása”, például a kártevőkkel szembeni ellenálló képesség fokozása, jobb alkalmazkodás az éghajlati viszonyokhoz, nagyobb termékenység stb. A beavatkozás mindig egyetlen, tetszőlegesen kiválasztott célt szolgál, az evolúció - a természetes kiválasztódás - évmilliók alatt kialakult rendjével szemben. Az élőlény tulajdonságai azonban egymással kölcsönhatásban állnak: rendszert alkotnak, melynek egyetlen elemét sem lehet büntetlenül helyettesíteni egy másik fajtól „lopott” jegyekkel. Az itt ismertetett ellenvetések nem érintik a génszűrés gyógyászati alkalmazását, amennyiben az nem jár „fajtaidegen”

kromoszómák beültetésével, csupán a sérült vagy beteg géneket cserélik ki egészségesekre. (Ebből is látható, egy tudományos felfedezés önmagában nem lehet se áldás, se átok: minden azon múlik, hogy mire használják.) A génmanipulált egyed, miközben a választott szempontból jobb teljesítményt nyújt fajtársainál, egészében rendszerint kevésbé életképes: hosszabb távon kevésbé tud alkalmazkodni a környezet változásaihoz. Mégis kiszoríthatja az életrevalóbb változatokat - és magát a változatosságot, ami egy-egy faj és az egész bioszféra fennmaradásának záloga -, ha termelésbe állítása üzleti haszonnal kecsegtet.

Még veszélyesebb következményekkel járhat az adott faj *környezetében*, ha valamelyik tulajdonságát „lecserélik”. Ez gyakran olyan láncreakciókat indíthat el, melyek gyökerestül felforgatják az adott ökoszisztéma kényes egyensúlyát: táplálékláncok megfosztott fajok pusztulnak ki, a ragadozókat vesztett kártevő elszaporodik stb. A laboratóriumokból kiszabadult mesterséges gének ráadásul átkerülhetnek más fajok sejtanyagába is, pl. nem a haszonnövényt, hanem élősdijét teszik ellenállóbbá. Számunkra természetesen a legnagyobb kockázatot az jelenti, hogy a „génpiszkált” termékek fogyasztása milyen hatással lesz az emberi szervezetre.

Hogyan vegyünk figyelembe döntéseinknél előre pontosan föl nem becsülhető kockázati tényezőket, melyek döntő hatással lehetnek jövőnkre és a mások jövőjére? Meddig mehetünk el a természetes életfolyamatok művi átalakításának útján? Ezek, ugye, már igazán erkölcsi kérdések. S az is, hogy *ki* döntsön ezekben. A laboratórium vezetője? A gabonakonszern igazgatótanácsa? Az országgyűlés? Az egyház? S ha döntenek, milyen alapon döntsenek?

Ami „az emberiség hasznát” illeti, amire hivatkozni szoktak, sokan vallják, hogy éppen a géntechnológiától remélt „legfőbb jó”, a termelés növekedése okozza a legkártékonyabb következményeket a felhasználó társadalom életében. Mert ha az üzleti versengés rákényszeríti a gazdákat, hogy előnyben részesítsék a laboratóriumban „termelt” vetőmagot az őshonos fajtákkal szemben, ez csak még inkább kiszolgáltatja őket a csúcstechnológia birtokosainak, a génbankoknak és génkereskedőknek. Eddig legalább a vetőmagról maguk gondoskodtak és helyben. Most már ennek is vége. Újabb egyenlőtlenség, újabb függő viszony keletkezik gazdagok és szegények, „fejlettek” és „fejletlenek” között!

Végül fölmerül a kérdés: ha nem volna veszélyes az ökológiai egyensúlyra, ha nem vezetne a társadalmi egyenlőtlenségek szélsőséges növekedéséhez, vajon akkor eltűrhető-e, hogy az ember ilyen brutális erőszakkal avatkozzon más lények életébe?

Mit szólnátok, ha egy nálunk hatalmasabb lény, megelégedve fajunk renitens és kiszámíthatatlan viselkedését, génjeink átalakítása útján szabadítana meg bennünket haszontalannak ítélt tulajdonságainktól, szenvedélyeinktől és érzelmeinktől? Érdemes elgondolkozni ezen, mert a kérdés már ma sem teljesen elméleti természetű. Ha egyszer tudományosan megoldható (márpedig elvben megoldható) az emberi tulajdonságok „optimális” beállítása génszerkezeti beavatkozás útján, ha egy ilyen szabadalom busás hasznot hajtana gazdájának (ki kételkedik ebben?), és végül ha a „génpiszkált” ember jobb tanuló, szorgalmasabb munkás vagy harciasabb katona lesz (és miért ne lenne az, ha egyszer erre programozták?), akkor ki és milyen alapon állhatja útját a tudományos „haladásnak”, amikor éppen a birka türelmét vagy a pikóhal harciasságát akarják fajunkba oltani?

Végül a politikai erkölcs kérdései: ki *illetékes* döntenet, ki viseli a döntés *következményeit*, és kinek áll *érdekében* a döntés befolyásolása?

A géntechnológia alkalmazásának veszélyei *általában* érintenek mindannyiunkat. Bevezetéséből ugyanakkor mérhetetlen egyéni (anyagi) haszna származik az ezzel foglalkozó tudósoknak, laboratóriumoknak, élelmiszer- vagy vegyipari óriáscégeknek. Ez utóbbiak egyre több genetikai úton manipulált terméket dobnak piacra, s még azt is jogsértőnek találják, ha valahol arra kötelezik őket, hogy legalább tüntessék fel termékeiken, hogy tartalmazznak-e ilyen anyagokat. A gyártók világszerte dollármilliókat költenek az aggodalmaskodók megnyugtatására. Reklámkampányaik feddhetetlen tudósokat vonultatnak fel, megpróbálják lejáratni ellenfeleiket, a hiszékeny közvéleményt éhínséggel vagy munkanélküliséggel ijesztgetik. Értik a módját, hogyan dolgozzák meg a törvényhozókat is, akik nem szívesen mutatkoznak a gazdasági növekedés kerékkötőinek vagy a kísérleti természettudomány cenzorának. Újabb és újabb országok adják be a derekukat, a tilalmakat sorra feloldják - szabad a vásár!

Csernobil tanulságai

1986. április 26-án az ukrán Csernobilban felrobbant egy atomerőmű. A robbanás nyomán a Hirosimára és Nagaszakira ledobott atombombák együttes sugárzását több százszorosán meghaladó radioaktív sugárzás szabadult fel. A tízéves évforduló alkalmával 250 tudós, környezetvédő és békeharcos találkozott az ukrán fővárosban. Tanácskozásként eredményeként Csernobil tanulságait tíz pontban foglalták össze:

1. A kormányok következetesen elleplezték és alulbecsülték a katasztrófa következményeit. Orosz, belorusz és ukrán földön a sugárfertőzött területeken az egészségügyi helyzet számottevően romlott. (A fehérorosz kormány költségvetésének negyedét fordítja ma is a szerencsétlenség következményeinek felszámolására.) A csernobili robbanás közvetlenül kb. 9 millió ember életére hatott (akiknek egészsége károsodott, s akiket kilakoltattak).
2. A Csernobilban jelenleg működő reaktorok a világon a legveszélyesebb típusokhoz tartoznak. Üzemeltetésük fő célja, hogy nemzetközi segílyt csikarjanak ki a helyettesítésükre szánt két új ukrán atomerőmű felépítéséhez. A Hetek beígért támogatását azonban nem erre, hanem az ország energiagazdálkodásának reformjára kellene fordítani, miután az ukrángazdaság fajlagos energiahatékonysága a nyugat-európainak csupán a hetede.

3. A nukleáris energia felhasználásával járó veszélyek kiküszöbölhetetlenek. Csernobil nem kivétel, hanem a világméretű kór jellegzetes tünete. Nem csak a kelet-európai reaktorok veszélyesek. A radioaktív hulladék biztonságos elhelyezésének vagy ártalmatlanításának módját ma sem ismerjük, bár az elmúlt fél évszázad során dollármilliárdokat költöttek erre a célra. S ugyanígy nem lehetséges tökéletes védelem a radioaktív anyagok lopása ellen, amelyek terroristák kezében vagy helyi háborúkban kiszámíthatatlan veszélyt jelentenek az egész világra.
4. A nukleáris technológia alkalmazása erkölcsileg kérdéses, társadalmi hatása káros. Erősen központosított, következésképpen drága, rugalmatlan és pazarló energetikai rendszerek fenntartásához vezet. Növeli a szakértők kiváltságos és kizárólagos ellenőrzését a döntések felett, ezért összeegyeztethetetlen a civil társadalom fejlődésével. Működtetése és a biztonsági feltételek megteremtése csak antidemokratikus módszerekkel lehetséges. A nukleáris technológia alkalmazása olyan súlyos kockázatot jelent a jövő nemzedékek életére, melynek előidézésére egyetlen kormánynak, de a ma élő emberek összességének sincs joga.
5. A nukleáris energia valóságos ára nem látható. Használatának rejtett társadalmi és környezeti költségei a legdrágább energiaforrások egyikévé teszik. Csak ott gazdaságos, ahol az energiaipart közvetve az adófizetők pénzéből támogatják. Ráadásul elszívja a befektetést a kívánatosabb energia-előállítási lehetőségek alkalmazása, illetve kutatása elől.
6. A nukleáris beruházásokat támogató nyugati kölcsönöket és segélyeket más célra kell fordítani. Ez a pénz nem az olcsóbb és biztonságosabb energiagazdálkodást mozdítja elő, hanem a nyugati atomipar térhódítását. Az Európai Befektetési Bank, valamint az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank a rendelkezésre álló pénzforrások kétharmadát költi jelenleg energiatermelést szolgáló beruházásokra, a megújuló energiaforrásokra ebből az összegből gyakorlatilag semmi se jut.
7. A nukleáris energiának Kelet-Európában is van alternatívája. Az energiahatékonyság javításának lehetőségei beláthatatlanok az egész régióban; ha ennek csak egy töredékét megvalósítanák, bátran bezárhatnák az összes veszélyes reaktort. (Pl. Ukrajnában a hatékonyság javító intézkedések több energia megtakarításával járnának, mint a teljes csernobili erőműegyüttes termelése.) Hosszabb távon a megújuló energiaforrások (nap, víz, szél, biomassza) használatával kapcsolatos kutató-fejlesztő tevékenységre kell összpontosítani: ez csökkentené az üvegházhatást is. Egyedül a kormányok elhatározásán és jóindulatán múlik, hogy a gazdasági ösztönzőkkel a hatékonyságjavító és környezetbarát eljárások javára éljenek, és a befektetéseket ide összpontosítsák.
8. Az energetikai reform útjában álló akadályok nem technikai vagy gazdasági jellegűek, hanem politikai természetűek. Az atomlobby bankok, kutatóintézetek, hatóságok, vezérkarok, ipari és katonai tényezők, sőt kormányok félelmetes nemzetközi hálózata. Ezek a hatalmas csoportok azért akadályozzák az ésszerűbb energiapolitikához szükséges intézményes változtatásokat, mert jelentős költségvetési bevételektől esnének el, és politikai befolyásuk is csökkenne. A jelenlegi rendszerben az energiatermelők legfőbb érdeke a pazarlás: szolgáltatásaikat az teszi kifizetődővé, ha minél több energiát tudnak eladni.
9. A közvélemény állásfoglalása döntő jelentőségű. Nyugaton a jól tájékozott és aktív állampolgári fellépés hozzájárult a nukleáris beruházások leállításához. Keleten sincs remény egy fenntartható energiapolitika elfogadására csak a független, nem haszonérdekelt csoportok tevékenységének kiterjesztésével. A döntések demokratikus ellenőrzése akkor valósulhat meg, ha biztosítják az információ nyilvánosságát, a döntési folyamat és az elszámolások átláthatóságát.
10. Az atomenergiát ellenőrző és a fenntartható alternatívát támogató személyek és csoportok nemzetközi összefogására és együttműködésére van szükség.
(A GAIA környezetvédelmi sajtószemle alapján)

A tudósok felelőssége

Részletek az Amerikában dolgozó atomtudósok leveléből, melyet 1945. július 3-án intéztek az Amerikai Egyesült Államok elnökéhez:

(...) Mi, alulírott tudósok sok éve dolgozunk az atomenergia területén. Az utóbbi időig számolnunk kellett azzal a lehetőséggel, hogy a jelenlegi háborúban az Egyesült Államokat atombombával támadják meg, s egyetlen védekezési lehetősége az ellentámadás ugyanolyan eszközzel. Ez a veszély mára elhárult, s ez a következők előadására készítet bennünket:

A háború győzelmes befejezése a küszöbön áll. Ennek hatásos eszköze lehet japán városok lerombolása atombombával. Úgy érezzük azonban, hogy egy ilyen támadás a jelen körülmények között nem igazolható. Azt reméljük, hogy a háború jelen szakaszában az Egyesült Államoknak nem kell az atombomba bevetéséhez folyamodnia. (...)

Az utóbbi néhány év a fokozódó környérelenség határozott tendenciáját mutatja. Légierőnk jelenleg ugyanazokat a harci eszközöket alkalmazza a japán városokkal szemben, amelyeket néhány esztendeje még elítélt az amerikai közvélemény, amikor azokat a németek használták az angol városok ellen. Ha mi bevetjük az atombombát ebben a háborúban, az a világot még inkább a környérelenség útjára taszítja.

Az atomenergia új romboló eszközök létrehozását teszi lehetővé a nemzetek számára. A rendelkezésünkre álló bombák csak az első lépést jelentik ebben az irányban. Úgyszólván nincs határa annak a rombolóerőnek, amely ezen az úton kifejleszthető. Az az ország, amely elsőként vállalja magára az újonnan felszabadított természeti erőforrás romboló célú felhasználását, felelős lesz azért, hogy a pusztítás elképzelhetetlen lehetőségei előtt nyitja

meg az utat. A jövő érdekében alulírottak tisztelettel kérjük Önt, mint a hadsereg parancsnokát, úgy gyakorolja hatalmát, hogy az Egyesült Államoknak a háború jelenlegi szakaszában ne kelljen az atombomba felhasználásához folyamodnia.
(A levelet Szilárd Leó fogalmazta.)

Werner Heisenberg a háború végén más német tudósokkal együtt amerikai hadifogságba esett és az Egyesült Államokba szállították. Ott érte őt a hirosimai atomtámadás híre.

(...) 1945. augusztus 6-án délután Kari Wirtz azzal rontott be hozzám, hogy atombombát dobtak le Hirosimára. Eleinte nem akartam elhinni, mert meg voltam győződve, hogy az atombomba megépítése több milliárd dollárt emésztene fel, és csak több évi megfeszített munkával volna megvalósítható. Lélektanilag is képtelennek tűnt, hogy az Amerikában élő fizikusok - akiket olyan jól ismertem - segítséget nyújtanának egy ilyen terv megvalósításához.

Estére azonban, amikor a bemondó ismertette a gigantikus technikai erőfeszítéseket, vonakodva bár, de el kellett ismernem, hogy az atomfizika fejlődése - melynek huszonöt hosszú éven át magam is aktív előmozdítója voltam - most százezernél is több ember halálához vezetett.

A hírt Ottó Hahn sínylette meg a legsúlyosabban. Akarva-akaratlan ő tette az atombomba felé a döntő jelentőségű lépést, amikor közzétette legjelentősebb tudományos felfedezését, az uránium maghasadását. A következmény: iszonyatos körülmények között eltűnt egy nagyváros a föld színéről, fegyvertelen és túlnyomórészt ártatlan lakosságával együtt. Hahn, szemlátomást mélyen megrendülve, visszavonult szobájába. Aggódtunk, nehogy még kárt tegyen magában.

Az iszonyú újságot követően Kari Friedrichhel [Kari Friedrich von Weizsäcker] hosszú órákat gyalogoltunk fel és alá, töprekedésbe, vitába mélyedve. Ottó Hahn iránt érzett aggodalmunkról beszéltünk, majd Kari Friedrich kimondta a mindnyájunkat aggasztó gondolatot:

„Hahn levertsége teljesen érthető. Legnagyobb felfedezésére mindörökké árnyékot fog vetni a tegnapi iszonyatos visszaélés. De kérdés, hogy joggal érzi-e magát vétkesnek? Vétkeesebb-e egyáltalán, mint mi mindannyian, akik az atomfizika területén dolgoztunk? Mert hiszen egytől egyig felelősek vagyunk a történelemért, bizonyos fokig mindannyian bűnrészesek vagyunk, nem?”

„Nem hinném - válaszoltam. - A »vétkes« szó semmiképpen nem illik ránk, jóllehet mindnyájunk munkája ott rejlik a tragédiához vezető oksági láncolatban. Ottó Hahn - velünk együtt - nem tett egyebet, mint hogy részt vállalt a modern tudomány fejlődésében. És ez a fejlődés életbevágóan lényeges folyamat; az emberiség - legalábbis az európai ember - évszázadokkal ezelőtt választotta ezt az utat - vagy ha nem is választotta, mindenképpen elfogadta, hitet tett mellette. Tapasztalatból tudjuk, hogy a tudományos eredmények jóra-rosszra egyaránt vezethetnek. Mégis egytől egyig meg voltunk győződve - tizenkilencedik századbéli racionális elődeink pedig biztosak voltak benne -, hogy tudásunk gyarapodásával a jó válik majd uralkodóvá, és a gonoszt meghátrálásra fogjuk kényszeríteni. A Hahn felfedezése előtti időkben senki nem gondolhatott komolyan atombomba építésére: az idő tájt a fizikában semmi nem utalt erre a lehetőségre. Semmiképpen nem tekinthető tehát bűnnek, ha ilyen létfontosságú, alapvető tudományos törekvésben vettünk részt.”

„Bizonyára sokan lesznek - jegyezte meg Kari Friedrich -, akik úgy vélekednek, már éppen elég messzire ment a tudomány. Azzal fognak érvelni, hogy sokszorta fontosabb társadalmi, gazdasági, politikai kérdések várnak még megoldásra. Lehet ugyan némi igazuk, de aki így gondolkodik, nem látta meg, hogy a modern világban az emberi élet előfeltétele a tudomány szakadatlan fejlődése. Ha mátol kezdve nem törekednénk többet tudásunk folyamatos gyarapítására, a nagyon közeli jövőben radikális korlátozásokat kellene bevezetni a Föld népességének csökkentésére. És ezt csak az atombombával, vagy még ennél is iszonyatosabb eszközökkel lehetne megoldani. Továbbá arról sem szabad megfeledkezni, hogy a tudás hatalom. Márpedig amíg csak hatalmi harcok dúlnak a földgolyón - és úgy tetszik, semmi remény, hogy akár a távolabbi jövőben is végük szakadjon -, addig a tudásért is harcolnunk kell. Talán egy nap majd megvalósul a világkormányzat - bízunk benne, hogy ez aztán igazán szabad szellemű lesz -, és akkor, de csak akkor, enyhíthetünk a tudásért vívott küzdelem eszeveszett tempóján. De ma még merőben más problémáink vannak. Jelen pillanatban a tudomány fejlődése minden ember alapvető létszükséglete; tehát senkit nem nevezhetünk vétkesnek, aki ezen munkálkodik. Feladatunk egyelőre ma is az, mint a múltban volt: jó célok felé kell irányítani a fejlődést; a tudás gyümölcseiben az egész emberiséget részesíteni. Szó sincs arról, hogy meg kellene akadályozni a további fejlődést. És ezért ez volna a jelen pillanatban érvényes kérdés: hogyan segíthetnek az egyes tudósok e célok megvalósításában: pontosan milyen kötelezettséget vállaljon a tudományos kutató?”

Áldozat a hazáért

A KÖRNYEZET NEM AZ ÉLET HELYE, HANEM AZ ÉLET MEGNYILVÁNULÁSA - AZ ÖKOLÓGIA ALAPELVE A HAZÁRA IS ÁLL: A HAZA NEM AZ A HELY, AHOL ÉLÜNK, HANEM AZ A MÓD, AHOGYAN EGYÜTT ÉLÜNK. HA A HAZA NEM AZ ÖSSZETARTOZÁS TAPASZTALATA, AKKOR VALÓBAN CSAK ÜRES SZÓFORDULAT, LEGFELJEBB MEGEMLEKEZÉS AZOKRÓL, AKIKNEK EZEN A FÖLDÖN VOLT HAZÁJUK. AZ EMBERI KAPCSOLATOK FELŐL KÖZELÍTVE AZT IS MONDHATJUK, HOGY EGYMÁS HAZÁJA VAGYUNK. EBBEN AZ ESETBEN EGY ÚJABB FELADATOT KAPUNK: ÚGY ÉLNI, HOGY SZERETTEINKNEK VALÓBAN LEGYEN HAZÁJUK.

Évfordulók

Október 6-án bejött a negyedik bébe Kürti tanár úr, kihívott felelni öt fiút, és mind az ötnek egyest adott, mert nem tudták felsorolni a tizenhárom aradi vértanú nevét. Hiába mondták, hogy ez tavalyi anyag, meg hogy tavaly se volt kötelező, sőt akadt, aki tudni vélte, hogy a Nemzeti Alaptantervben sem szerepel, a tanár úr kijelentette, hogy ezt a tizenhárom nevet minden magyar gyereknek tudnia kell a tananyagtól függetlenül. Nem nekik, saját önbecsülésünknek tartozunk azzal, hogy megemlékezünk róluk, és velük együtt arról a számtalan vértanúról, aki Magyarországot áldozta fel az életéért. Az öt egyes ellen sokan lázadoztak, de a tanár úr szavai, úgy látszik, elgondolkodtatták az osztályt. Először nagyokat hallgattak. Aztán a szünetben úgy került az egész újra szóba, hogy valaki felvetette: nemzeti gyásznapon ízléstelenség popkoncertet rendezni. Ezen persze jól összevesztek. Az újabb vita azzal indult, hogy Kiss, mint az egyik aradi vértanú névrokona, kijelentette, szerinte mindenképpen hülyeség háborúzni. Az embernek csak egy élete van, és senki se kívánhatja, hogy azt az egyet feláldozza a hazáért. Különben is, ki vagy mi az a haza, hogy ilyesmit követelhet tőlünk?

VÉLEMÉNYEK

Kürti egy zsarnok, ez rendben van, de abban igaza van, hogy ha senki sem vállalta volna, hogy meghaljon a hazáért, akkor mi már nem magyarok lennénk, hanem törökök, németek vagy akármik. És éppen azért kell az ilyeneket tisztelni, mert olyasmit tettek, amit tényleg nem várhatunk el mindenkitől, és amihez nekünk talán nem is lenne bátorságunk. Akkor legalább a nevüket tanuljuk meg tisztességesen.

Ha németek lennénk, akkor most valószínűleg jobban élnénk, nem biztos, hogy ez olyan nagy baj lenne. Miért rossz az, hogy nekem más országok jobban tetszenek, mint a miénk? Nem véletlen, hogy mi akarunk másokhoz felzárkózni, nem mások mihozzánk. Egyáltalán, kötelező szeretni a hazát? Be kell tartani a törvényeit, ez természetes, de arról nem lehet törvényt hozni, hogy valamit szeretni kell.

Magyar az, aki így gondolkodik? Lélekben biztosan nem az. Azért terjedhetnek nálunk az ilyen cinikus, nemzetellenes nézetek, mert egyre erősebb az idegen befolyás a gazdaságban is meg a kultúrában is. Nézzetek csak körül! Mindenütt angol feliratok. Nem is beszélve a sok külföldi vállalatról, meg a bevándorlókról. Ha nem becsüljük és nem védjük magyarságunkat, könnyen eltűnünk a térképről.

Miért mindig csak a hősokeket ünnepeljük, a hétköznapi emberekről - amilyenek mi is vagyunk - miért nem emlékezünk meg? Én nagyon utálok, hogy állandóan csak hősokekről meg forradalmárokról tanulunk, akik föllázdáltak, szembeszálltak, harcoltak, miközben otthon is meg itt az iskolában is azzal tömnek bennünket, hogy legyünk jók, viselkedjünk rendesen, fogadjuk el azt, ami van, mert csak úgy érvényesülhetünk. Aztán meg ez a sok háború és erőszak! Én nem szeretem a háborúkat, még akkor sem, ha a mi katonáinkról van szó.

Nem értem, miért mindig a múlttal hozakodnak elő, akik a hazát emlegetik! Az világos, hogy az ember a saját népének jót akar: drukkol a magyar csapatnak az olimpián, ragaszkodik az anyanyelvéhez, mert azon tudja legjobban kifejezni a gondolatait; és ha van esze, azt is könnyűszerrel belátja, hogy nemcsak a saját boldogulásával kell törődnie, hanem azzal is, ami körülötte történik. Tehát áldozatokra is hajlandó a hazájáért, ha kell. Persze nem világos, hogy nekünk miféle áldozatokat kellene hoznunk. Ami ellenben a történelmet illeti, az más lapra tartozik. Mi köze annak a hazaszeretethez, hogy az ember számon tartja az évfordulókat vagy nem? Olyan sok van belőlük, hogy akkor sohasem lehetne nyugodt lelkiismerettel koncertre menni. Nem azt mondta Széchenyi is: „Magyarország nem volt, hanem lesz!”? A múlt a történelemszakra tartozik, azok is mind másképpen magyarázzák; ki tudja, mi volt, hogy volt? A történelmi dicsőség emlegetése is csak arra jó, hogy összeugrassa a szomszéd népeket. Nem jobb lenne ezt most már végre elfelejteni?

Kérdések, feladatok

1. Olvassátok el az érveket, és csoportokat alkotva folytassátok a vitát!
2. Miért kell megemlékezni a történelmi évfordulókról? Soroljátok föl az aradi vértanúk nevét!
3. Kötelezővé lehet-e tenni a példaképek tiszteletét?
4. Mennyiben tud hozzájárulni a történelem oktatása a hazaszeretet kialakulásához? Melyek azok a ma is érvényes viselkedési minták, amelyeknek a történelemoktatásban mindenképpen szerepelniük kell?

Kell-e szeretni a hazát?

Nem kell. A szeretetet nem lehet kötelesség. De nagyon rossz lehet annak, aki nem ismeri ezt az érzést. És csak „mi” segíthetünk rajta: próbáljuk *magunkat* (a hazát) méltóbbá tenni a szeretetére - szemrehányás és kioktatás helyett. Aki azt állítja, hogy nem szereti a hazáját, az semmi esetre sem „rossz” magyar, hanem másoknál szegényebb ember. Valami akadályozza abban, hogy a sajátjának érezze mindannyiunk gazdag örökségét; hogy otthonának tudja a tájat és a nyelvet, az ismerős utcákat ugyanúgy, mint az ismeretlen falusi vasútállomást, ahová először érkezik; valami kirekesztette őt a hagyományból, melyet a közös emlékezet őriz - az ő számára is. Hazát

ugyanúgy nem lehet szabadon „választani”, mint családot. Felnőtté válásunk, szellemi élettörténetünk része, hogy milyen közösségekben és kötődésekben találunk önmagunkra. Az viszont már a saját tehetségünkön múlik, hogy ezeket a kapcsolatokat képesek vagyunk-e elmélyíteni, tartalmassá tenni. Gyakran vagyunk úgy, hogy egy ember viselkedését érthetetlennek találjuk, és sehogy se tudunk vele boldogulni, amíg meg nem ismerjük az élettörténetét, vagy közösen átélte élményeinkből nem formálódik ki idővel a *mi* történetünk. A közös történet nem velünk kezdődik, s nem is velünk ér véget. Sorsunk beleszövődik egy olyan közös történetbe, melyet sok-sok nemzedék alkotott, és a hagyomány őriz: szokások, beszédfordulatok, jelképek, dallamok, legendák, elbeszélések, településeink arculata.

Jókor szokjál e gondolathoz; a társaságban született ember nem önmagáé. (...) Használni akard a társaságot? úgy mindent kell tenned annak fenntartására, mi saját erődből kitelik. Mi a haza, mint a legszentebb kapcsolatokkal egybefoglalt emberek társasága? ezerféle édes emlékezet, megszokás, haszon és szeretet összefonott érdekei teszik azt a szív előtt kedvessé; e társaság ideája egyesíti magában nemcsak azon érzeményeket, melyek kebledet mint háznép tagjának, barátnak és rokonnak betöltik; e társaság ideája egyesíti magában nemcsak birtokodat s birtokod és éltele bátoros voltát: de az önértéket is, melyet, mint szabad ország polgára, magadban hordasz; mely veled született, mely gondolataidra, tetteidre s egész lényedre túrhetetlen befolyást gyakorol; melyet tisztán meg nem őrizve ten emberi becsedet alacsonyítod le. Kinek szívében a haza nem él, az száműzöttnek tekintheti magát mindenhol; s lelkében üresség van, mit semmi tárgy, semmi érzet be nem tölt.
(Kölcsey Ferenc: *Parainesis*)

A LEGNAGYOBB MAGYAR

„Írja le nekem, mi is az a haza. Nem tudom, még megmagyarázni sem tudom, mi a szerelem - a nők iránti érzélem mégis csekélyebb, mint az, amit az ember a szent hon, a szabad nép iránt érez. Csak annyit tudok, hogy ott a levegő jobb, a fák, a mezők szebbek, s minden oly kedves, oly drága nekünk. Mindig oda vágyunk és törekszünk, és ott élni, ott halni egyetlen óhajunk.”

„Hogy undorít minden, ami Magyarországra vonatkozik! Nem lelek senkit, kivel szimpatizálnék. Magyarország csak a jövőben lesz talán szeretetre méltó. Muszájból szeretem, mert hogy én is egyike vagyok ama szalonfalóknak.”

„Reorganizálni lehet-e oly testet, mely, minő Magyarországé, olyannyira elsatnyult? Szívem, érzésem, vágyaim és reményeim azt mondják - igen. értelmem, ítélőerőm azt mondja: nem.”

Melyik idézet szerzője szerette jobban a hazáját? Egyértelmű, nem? Egyáltalán nem. Ugyanis valamennyi Széchenyi Istvántól származik. Ha naplójába beleolvasunk, látni fogjuk, hogy „a legnagyobb magyar” feljegyzései tele vannak a haza iránti elkeseredett elégedetlenséggel, aggodalommal. Ha volt ember, aki minden erejét és minden idejét Magyarország újjáteremtésének szentelte, ő volt az. Emberfeletti munkát végzett egymaga. Alig akad olyan kulturális vagy gazdasági intézményünk, mely ne viselné magán a keze nyomát, s nem akadt a reformkorban olyan politikai eszme vagy közhasznú cél, melynek kimunkálásában és megvalósításában ne vett volna tevékeny részt. Annyi bizonyos, hogy a haza szeretete az ő számára nem azt jelentette, mintha a magyart más nemzeteknél különbnek találta volna, hanem hogy minden gyarlóságát és fogyatékoságát magára vette, szenvedett tőlük, dühöngött, felelősnek érezte értük magát - nem szavakban, de tetteiben. Úgy érezte, egyéni sorsa elválaszthatatlan a hazáétól. Féltette nemzetét - de nem az idegen befolyástól, mert meggyőződése volt, hogy az csak gazdagítani fogja a magyar szellemet, a versengés serkenti a nemzet életerejét. Annál inkább féltette nemzetét (s mint bebizonyosodott, nem is ok nélkül) a gögös elzárkózástól, az idegen lebecsülése mögé rejtőző maradiságtól, tunyaságtól, saját gyöngesége és tudatlansága mentegetésétől, az annyszer elátkozott „honi sár” visszahúzó erejétől.

A modern polgári nemzetállam megteremtésének lázas igyekezetével könnyen magyarázható Széchenyi kor- és pályatársainak kritikátlan túlbuzgalma minden nemzeti vagy annak vélt ügy szolgálatában, ő azonban jól látta a fellengzős magyarkodásban rejlő veszedelmet: hogy ezzel inkább csak elriasztják az ország nem magyar ajkú lakóit, akik ebben a korban még a többséget alkották. Erről szólt híres akadémiai beszédében:

„Azt hisszük; nemzetiséget csak úgy rákenhetni bárkire is, ki épp kezeink közé jut, mint például meszet falra vagy mázat fazéokra? (...) Olvasztói fensőbbiséggel kell bírni. Igen. Ámde bír-e ilyessel az, ki szeretetre méltóság és rokonszenvengerjesztés helyett kuruzslóként csak külsőleg ad, s mert grammatikát tanít, mindenüvé zsinórt varr, s mindent veres, zöld és fejjelrel eltarkít, már azt hiszi, szíveket nyert és velőket hódított? Vagy bír-e az olvasztói fensőbbiséggel, ki másban nem tudja becsülni, miért maga követel megbecsülést? Vagy tán az ért-e mesterséghez, ki hős ellenét, mert oly lelkesedéssel vív vére mellett, mint ő a saját véérért, pogányilag sújtja, s hír-nevét alacsony gyanúval bemocskolni nem pirul? Vagy tán az a mély felfogású olvasztómester, ki nyughatatlan hevében a magyarságot mostani nyers állapotában, miekképp elfogadhatóvá, ízletessé vált volna, mindenkivel rögtön bevételni akarja?”

Kérdések, feladatok

1. Értelmezzétek a Széchenyi István naplójából vett idézeteket! Milyen elemekből szövődik Széchenyi hazaszeretete?
2. Mit jelent ebben az értelemben a hazaszeretet fogalma? Mit jelent számotokra a hazaszeretet kifejezés?
3. Véleményetek szerint lehet-e erkölcsi kötelességgé tenni a hazaszeretetet?
4. Habára lelhet-e az ember idegen földön? Vitassátok meg ezt a kérdést!
5. Vakozik-e a hazaszeretet értelme a világot egységesítő új közlési és közlekedési technikák korában?

Az áldozatvállalás példái

1848/49 TÁBORNOKAI

A polgári nemzetállam megteremtésének döntő korszaka Magyarországon a reformkor, az 1848/49-es szabadságharc és az azt követő önkényuralom. Október hatodikán a sikereivel, bukásával és mártíromságával nemzetet formáló küzdelem hőseire és áldozataira emlékezünk. Nemcsak az Aradon kivégzett katonái s a velük egy időben a pesti Újépület udvarán mártírhalált halt politikai vezetőkre, hanem a csatatéren elesettek ezreire is, valamint azokra, akik életüket börtönök mélyén végezték vagy hazájuktól távol, száműzetésben.

Ha a tizenhárom vértanú tábornok névsorán végigtekintünk, látjuk, hogy akad köztük szerb, horvát, örmény, osztrák és német is. Ők bizonyára tudták, s rájuk emlékezve többé mi sem feledhetjük el, hogy a haza nem adottság, amelybe beleszületünk, hanem részvétel egy közös vállalkozásban, melyre föltettük életünket. S ha küzdelmük értelméről faggatnánk őket, kiderülne, hogy a „haza üdve” mindannyiuknak mást és mást jelentett: a népjog, a szabadság, az alkotmányos rend vagy egyszerűen az otthon védelmét, a megtámadottak iránti lovasias kötelességteljesítést. Ezek az emberek korántsem tehetetlen áldozataik voltak a győztes önkényuralomnak, hanem végzetükben is: legyőzői. Elmenekülhettek volna a számonkérés elől, de inkább a fegyverletétel után is együtt maradtak bajtársaikkal, akiket annyi ütközetben vezettek. Valószínűleg elkerülhették volna a legsúlyosabb büntetést, ha a fegyvert az osztrák császári sereg előtt teszik le. A magyar fővezér, Görgey Artúr azonban az uralkodó és a nemzet közti háborúba harmadikként avatkozó orosz seregnek adta meg magát, amikor végképp értelmetlenné és lehetetlenné vált a további ellenállás. Görgey (akit a cár közbenjárása megakadályozott abban, hogy osztozzon bajtársai sorsában) és tábornoktársai ezáltal változtatták a kikerülhetetlen vereséget politikai és erkölcsi győzelemmé: döntésük megörökítette azt a tényt, hogy Ausztria uralkodójának nem volt ereje legyőzni a magyarok szabadságharcát. Ezt a végső fegyvertényt a magyar tábornokok a győzelem minden eszközétől megfosztva, bekerítve, a túlérőnek kiszolgáltatva érték el, személyes önfeláldozásuk árán. Görgey nem titkolta a döntést hozó tiszti gyűlés előtt, hogy tettükért esetleg életükkel kell majd lakolniuk. (A legifjabbak közülük még a harmincat sem töltötték be.)

Leiningen-Westerburg Károly tábornok, a tizenhármak egyike német fejedelmi családból származott, felesége révén lett magyar honossá. Nyelvünket a csatatéren kezdte el tanulni, bakáitól. Vitézsége és lelkiismeretessége már a bánáti hadjáratban kiderült, mégis csak lassan tudta elosztatni bajtársai bizalmatlanságát: unokafivére az ellenük harcoló sereg tábornoka volt. Katonái rajongtak és szó szerint a tűzbe mentek érte; parancsnokának, a legendás Damianich tábornoknak ő lett a jobb keze. Görgey Artúr és Leiningen-Westerburg Károly a tavaszi hadjárat viszontagságos napjaiban ismerkedtek meg. A két lelkes és nagyra hivatott fiatalember között életre szóló barátság szövődött. Egyikük sem rajongott a katonáskodásért. Kényszerűségből kötöttek ismét kardot az oldalukra, amikor a nemzetnek képzett tisztekre volt szüksége. Miért ajánlották fel életüket a hazának? Nemzeti elfogultság, politikai vakbuzgalom nem fűtötte egyiküket sem. Leningien szerelmes leveleket küldözget a csatatérről feleségének. Kicsiny gyermekei után vágyakozik. Görgey diadalai tetőpontján, amikor Kossuth a haza megmentéséért nemzeti jutalomképpen felajánlja neki a gödöllői kastélyt és koronauradalmat, inkább a vegytani katedrát kéri a pesti egyetemen. Egyikük sem kímélte életét a csatatéren. Meg akartak halni? Dehogyan akartak. „Szívesen, ó, mily szívesen éltem volna – írja Leningien búcsúlevelében a feleségének –, hiszen megvolt mindenem, ami boldoggá teszi az életet, oly boldog voltam veled a házasságban, amilyen boldog csak lehet az ember. Leningien talán így gondolkodott: hogy szerethetném Lizámát, ha nem védem otthonunkat, fogadott hazám az ellenségtől? Hogyan gondoskodhatnék gyermekeimről jobban, mint ha szabot hazát, tiszteletre méltó nevet hagyok rájuk örökül? S mivel járulhatnék neveltetésükhöz, ami többet érne az önzetlen kötelességteljesítés példájánál?

Áldozatot hozni alapján véve ennyi: *nem félreállni*, amikor másoknak, akikkel a sors összeköt, szüksége támad arra a cselekedetre, amire képesek vagyunk, Áldozat a hazáért? De vajon nem az lesz a hazánk, amiért képesek vagyunk áldozatra? S az idegenség – nem az áldozatkézség kölcsönös hiánya.

EGY EGÉSZEN KICSINY ELLENÁLLÓ

1847-ben Temesvárott a hadikormányiszéken dolgozott Pesty Frigyes gyakorász. Gyermeke, felesége volt; nagykorú férfi, városi polgár. Gyakorász: azaz fizetése nincs, arra vár, hogy a bécsi udvar rendes hivatalnoknak kinevezze s munkáját fizetéssel jutalmazza. Ebédet anyósánál, estebédet anyjánál fogyaszt. Német szellemű hivatalában magyar nemzeti öntudattal vigasztalja magát. Esténként naplót ír, lapjain élete kisebb-nagyobb

eseményeit jegyzi föl. Többek között arról is ír, hogyan játszotta ki azt a rendeletet, amely megtiltotta a császári hivatalnokok számára a magyaros viseletnek számító bajusz viselését.

„Kedden, június 1-én különös történetek előidézője valék ismét – a bajusz végett. Meghalálozván azon ember, kinek gyengeségét kíméltem, midőn semmi okkal nem védhető bajuszlevetési rendeletének engedtem, most újra növesztetem azt, és többed magammal. Érkezett azonban kormányzói helyettes, Báró Haynau, s így a hadikormányzónak előadói, és különösen a hadititkár, újra ürüggyel bírtak, saját ellenszenvüket napra hozni, miért is az utóbbi, körlevél által tudósította a hivatalárokat, hogy holnap bemutatni fognak az új dandárnoknak, és azért mindnyájan fekete ruhában, az illetők pedig bajusztalanul jelenjenek meg. Ezek olvasásánál már forrt bennem a méreg és elhatároztam a három hét óta kicsírádzó férfiéket védeni. Támaszokat, másokat mint szájasokat nem találtam, mert habár morogva, a példámat követett hivatalársai engedtek a „parancsolatnak”. Én nem. Szépszerivel igyekeztem elébb Schrig urat (a hadititkárt) más gondolatra bírni, de ő semmi kapacitást tőlem el nem fogadott oly dologban, melyet ő nevetségesnek mondott. Kérdem, ha egyes egyénre nézve nevetséges dolog, mennyivel inkább egy egész hatóságra, mely ily dolgokba avatkozik? A felbőszült hadititkár erre utasított, hogyha kifogásom van tilalma ellen, folyamodjak az udvari tanácshoz, vagy menjek a vármegyéhez, hol ekkorára (pantomimt tevén a hosszúságáról) növeszthetem bajuszomat. (...)

Szerdán, 2-án korán már levél érkezett Muki sógoromtól, ki aggodalomteljesen a maga és a családja nevében kért, ne túlozzam el az ellenségeskedést előljáróimmal annyira, mert módjuk lesz nekem ártani, én meg valaha rájuk szorulok. Röviden válaszoltam szándékom melletti megmaradásomat, és noha megintettek különben legkonokabb és fufangos eszű barátaim már tegnap, ne haladjak tovább ezt úton, és köztük a kemény Stokinger is. Elmentem az ismeretlen, de tudománya és jóakarójáról nékem dicséért Nágel tudor úrhoz, aki egyháztanácsi gyógyász szemorvos, előadván nyíltan neki, mint tegnap Reichard gyógyásznál mondtam. A jóember szintén azt találta, hogy tudományos okokkal alig lehetne vitatni a bajusznak a szemmel összeköttetését, ha nevetségessé nem akarjuk magunkat tenni, de értvén szándékomat, bizonyítványt ígért, mellyel a kívánt célt elérendém. És így remélem, mindenkorra, ha bár én egyedül magam vagyok az, megmutatandom, hogy szeszély eszközévé nem alacsonyulok. (...)

A bizonyítvány tanúsítja, hogy rajtam szemeim könnyekkel megtelése különösen észrevéttetem, és hogy orrom tája orbáncra hajlama végett, ingert nem szenved, tehát borotválás elhagyandó. Szerencsés sugallat következtében ezen orvosi levéllel elmentem a katonai főkar orvos úr Dr Schlosserhez és kértem, hogy e bizonyítványomat láttamozza s megerősítse. Ügyes taktika által könnyen rávettem az öreget, és én ujjongva repültem lakásomra, mert ily hitelesítéssel bárki előtt felléphetek, és nem kételkedhetem különösen a hadititkár fölött diadalozni. (...)

Csütörtökön, 3-án a bajusz históriának végetvettem. Elmenvén az irodába, Schrig titkárnak odanyújtám orvosi bizonyítványomat e szókkal: A hadititkár úr méltóztatott tegnapelőtti nyilatkozatomon kételkedni, hogy a borotválás nékem árt, im tessék fogadni egy hitelesített orvosi biznyságot.”

A nagy igyekezetben már-már Pesty Frigyes is elhiszi: neki tényleg árt a borotválkozás. Mindenesetre a bajusza megmenekült. S amikor később egy hadiszemlén Báró Haynau szeme fennakadt a pörge férfiéken, Pesty Frigyesnek szólni sem kellett. A hadi titkár tájékoztatta Haynaut: katonai orvos által hitelesített doktori bizonyítvány jogosítja bajuszviselésre a kackiás magyar gyakorászt. A császári seregben a rend s tekintély, a hivatalos papír tisztelete mindenekfelett: Haynau szótlanul továbblépett.

(Részletek Pesty Frigyes naplójából - Szigethy Gábor közlése alapján)

ANGYAL ISTVÁN

A haza érdekében hozott áldozat értékét századunkban jócskán lejáratta a háborús propaganda, amely a honvédelem és a nemzeti érdek jelszavával hajtotta két világháború lövészárkaiba a népeket. Huszadik századi történelmünk azonban a hazáért („a mieinkért”, „értünk”, ha így jobban tetszik) hozott önzetlen és önkéntes áldozat tiszta és tisztelőnkre méltó példáit is ismeri. Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc mártírjai ezek közül valók. (Sokan közülük veletek voltak egyidősek, és a siralomházban kellett kivárniuk, amíg a nagykorúságot elérik, hogy a „törvényes” ítéletet végrehajthassák rajtuk.)

Angyal István (1928-1959) a Tűzoltó utcai ellenállók egyik vezetője kivégzése előtt, a börtönben így írt a forradalomban való részvételéről:

„A magyar nép a 'világszabadság' zászlóját viszi ma is Európában, mint 1848-ban vitte, s egy olyan korban, melytől az emberiség léte vagy nemléte függ. Boldogító dolog ilyen nép fiának lenni. Ha még egyszer születhetnék, csak itt születnék, és csak így élnék, ahogy éltem. (...)

Az igazságnak nincs szüksége semmiféle diplomáciára, sem elhallgatásra, sem elkendőzésre. Igenis tudja meg a világ, hogy ez a forradalom népi-nemzeti és elsősorban szocialista forradalom volt, s ezt csak megnyergelni kívánták reakciós ellenforradalmi erők.

Sokszor gondoltam, hogy úgy védekezünk, mint Sztálingrád munkásai a németek ellen, és ugyanúgy csak halálunk árán lehet elfoglalni egy-egy házat itt is. Halomra lötték a tankok a házakat, de elfoglalniuk egyet sem sikerült (...) Írtam már a pártokról, akik 'patronálni' akartak bennünket, nyilván, hogy nyakunkra üljenek, és átvegyék az 'eszmei vezetést' (...)

Még a Tűzoltó utcában történt, hogy a Corvin mozitól átjött egy fiú azzal, hogy nem akarok-e Bécsbe menni? Elmehtek autóval. - Menj a fenébe! - feleltem - most forradalom van, itthon a helyünk, nem Bécsben! Hívtak, hogy gyógyszerért menjek ki, és másnap visszajövök. Nem mentem. (...) Itt azonban más formát is megpróbáltak: adják meghatalmazást arra, hogy külföldön a nevemben nyilatkozhassanak, szervezhessenek, segítségre szólítsák fel a külföldieket. Kijelentettem, hogy én abban a percben, amikor a forradalom véget ért, Angyal István vagyok, foglalkozásom építésvezető, szakmám vasbetonszerelő, éppen úgy, mint október 23. előtt is az volt. Nincs jogom és megbízatásom arra, hogy ilyen meghatalmazást kiadjak más nevében, a magam nevében meg nem vagyok érdekes a külföld számára és punktum. Különben is a magyar nép csak saját erejében bízott, ebben bízik, ezzel győz vagy elbukik. Minden külföldi segítség magában hordja az intervenció veszélyét. Tehát ellenzem. A világon az emberek százezrei minden szervezés nélkül is segíteni fognak."

Kérdések, feladatok

1. Véleményetek szerint miért nem menekültek el - bár megtehették volna - az Aradon kivégzett táborkok, illetve Angyal István?
2. Mit gondoltok, vajon hozzátartozik-e a hazaszeretet fogalmához, hogy akár az életünket is föl kell áldozni, ha az ország érdeke úgy kívánja?
3. Sinkó Ervin Szemben a bíróval című önéletrajzi regényében egy fiatalember - akit Sinkó megpróbál rábeszélni, hogy lépjen be a honvédő harcot folytató hadseregbe - a következő kérdést teszi föl neki: „Ha meghalok a harctéren, akkor mi hasznom lesz nekem a győzelemből?” Mit válaszolnátok Sinkó Ervin helyében?
4. Véleményetek szerint milyen erkölcsi felelősség terheli a forradalmak kiobbantóit amiatt, hogy az esetleges harcokban sok honfitársuk életét vesztheti? 1956-ban például sok tapasztalatlan tizenéves halt meg.
5. Mi a véleményetek a kötelező katonai szolgálatról békeidőben; ha megtámadják Magyarországot?

A FALRA HÁNYT BORSÓ SOROZATBÓL

1.

Drága Hazám, megint egyszer meg kell mondanom Neked, mi az igazság. Az az igazság, hogy mostanában olyan hülye vagy, mint Makó Jeruzsálemtől, beleértve persze engem is, de nem szeretnék hivalkodni... Itt van, teszem azt, ez a zsidózás. Én édes Hazám, itt is többszörösen dül benned a hülyeség. Ugyebár, részben zsidó is vagy, s olykor nem áttalasz rögtön antiszemitázni, amikor szidják a zsidókat. Tudom, hogy tudod, de azért elmondom: zsidó szidása önmagában az még nem zsidózás, az szidás. Zsidózás az, ha elkezdik számolni a kromoszómákat vagy miket, szóval ha valakit nem azért szidnak, mert hülye (s mint ilyen, olykor zsidó, olykor nem zsidó), hanem mert zsidó. Aki zsidózik, arra én, hogy európaiam fejezzem ki magam, köpök. Jó Nemzetem, ha ez itt megint bármilyen rejtett vagy rejtjelezett formában fölmerülhet, akkor itt nemhogy Európa nem lesz még mutatóba se, de kereszténység se. Antiszemitizmus mindenütt van (zsidó se kell hozzá). De hát magára valamicskét adó, az un. európai értékeket többé-kevésbé elfogadó embernek még csak gyanúba sem szabad többé keverednie. Mondok egy példát... Valaki megfedd valakit, mert az kritizált egy másik valakit. Ez egy vélemény, lehet vele egyetérteni vagy nem egyetérteni, és lehet róla hallgatni. De abba a bánatos népnemzeti eltaknyolt gerincű, Kun Bélán edzett Bangha páteres zsidóbérenc grófi szerűs lófőszékely mindenedbe, Édes Hazám! Mért kell ehhez a kritikához hozzátenni, hogy az illető szóvégi hangsúlyai fölfelé kunkorítottak, pökhendin? Ezt nevezem én hülyeségnek, mert erre jön valaki, például én, és azt mondom, hogy ez ordenáré zsidózás. Erre az, aki ezt írta, fölhaborodik, és igaza is van, én is örjöngenek, ha volna valakinek pofája azt állítani, hogy zsidózom (ikes), fölhaborodik, és vélhetően azt fogja mondani, hogy túlzottan érzékeny vagyok. Tehát rögtön egész másról szól minden, nem arról, hogy ama két ember közötti vitában kinek van igaza, ezt megtudni elemi érdekünk volna, hanem elkezdődik valami közös anyázás, amire Te, drága Hon, ideális táptalaj vagy, anyaföld, hisz itt mindenki tud valós sérelmet fölhozni (amivel nem állítom, hogy itt mindenki áldozat). Szóval nem értelek... Drága Hazám, hidd el, nem kioktatni akarlak, hanem emlékeztetni. Nagyjából csak azt tudhatom, amit Te is tudsz. Amit tudok, általad tudom. De ha a tollam hegyére piros-fehér-zöld pántlikát kötök, avval ugyanúgy nem lehet írni, mintha sarló-kalapács lenne ott vagy sábeszdekli. A tollam hegyén a tollam hegye kell legyen - meg egy kevés ténta. A kokárda helye a szív fölött van kijelölve.

2.

(...) Most, ezen ünnepi órán* föl hívnám ezredszer is a nemzet figyelmét egy olyan gondra, amely elkerülhetetlen, és láthatóan nagy erővel kerülgetjük. Egy új országot kéne építeni egy új Európa újszegényeiként. Az említett probléma úgy foglalható össze, hogy minden új itt, csak mi vagyunk régiek. Minden új, de a Duna marad. Akkor ezt most kifejtem.

Míg itt voltak az oroszok - az oroszokat most régi, kollektív vágy-metaforaként használom ennek az egész '45 utáni izének a jelzésére -, minden, az országban tapasztalható rosszat rájuk testáltunk; nem ok nélkül. Most, úgymond, elmentek (menőben vannak). Sok mindent itt hagytak maguk után, legfőképpen azonban minket. Elmentek, és itt

maradtunk egyedül. De jó, sóhajthatunk föl. Azután körbenézünk, s ugyan leljük honunkat e hazában, de jónak nem jó.

Kiderült, amit azért eddig is tudtunk, csak ha nem akartunk, nem kellett rá gondolnunk, hogy nem minden hülyeség oka a rendszer. Hogy ez nehezebben van. Hogy itt az évek hosszú során önerőből, sok emberi szenvedés, fenyegetettség, meghunyászkodás, keserv és könny nyomán összegyűlt egy nagy halom pártsemleges hülyeség! (...)

Hozzunk létre parlamenti különbizottságot és azonnal reprivatizáljuk ezt a meglévő és csak ránk váró hülyeséget, kulturálatlanságot, durvaságot, öncsalást, gyávaságot, rossz kompromisszumot, visszamenőleg is, mindenki vegye ki a részét, nem többet, csak ami az övé, abból amit itt látunk magunk körül, vegyék ki a részüket az ország siralmas volt vezetői, de vegyem ki én is, a legjobb barátom, a szilikátmérnökök, a sztárriporterek, a birkapászorok, a papok, a lírikusok, a halálraítéltek, mindenki, de csak azt, ami az övé, ha nincs neki, nincs neki, de ha van, vigye! (...)

Az így igazságosan és szükségszerűen felosztott országos hülyeség nem szűnne meg, maradna nehéz teher, de legalább a megfelelő vállakat nyomná, és ez talán a mozgást is megkönnyítené, és állítom, valamelyes nyugodtságot is szülne, nem kéne izgatottan díshülyéket keresnünk. Mindez nem nagy dolog. Ez a dolgok rendje. Minden a miénk itt. (Esterházy Péter: *Az elefántcsonttoronyból*)

* 1991-ben az orosz csapatok kivonultak Magyarországról

Mindannyian „kisebbségek” vagyunk

HA MEGKÉRDEZNÉM, ML BAJOD VAN VELÜK, AZT MONDANÁD, CSAK ANNYI, HOGY SEMMI KERESNIVALÓJUK MIKÖZTÜNK, MIRE ÉN MEGKÉRDEZNÉM, MIÉRT, ERRE AZT FE LELNÉD, HOGY AZÉRT, MERT IDEGENEK: AZ Ő SZOKÁSAIK, CÉLJAIK ELLENKEZNEK A MIEINKKEL; DE HONNAN TUDOD, HOGY ÍGY VAN, KÉRDENÉM, Ó, FELELNÉD, ALAPOSAN KIISMERTÜK ŐKET; ÜGY HÁT NEM IDEGENEK, MONDANÁM, LEGFELJEBB MÁSFÉLÉK, MINT TE, AKI IDEGENKEDSZ TŐLÜK, EZT ÉRTEM, DE PRÓBÁLD MEGMAGYARÁZNI, HOGY MIÉRT, CSAK AZT NE MONDD, HOGY AZÉRT, MERT IDEGENEK, MERT AKKOR KEZDHEJTÜK ELŐLRŐL. ML VOLT ELŐBB, AZ IDEGEN VAGY A GYŰLŐLET? SZERINTEM A GYŰLŐLET CSINÁL BELŐLÜNK IDEGENT EGYMÁS SZÁMÁRA, ÉS A ROKONSZENV TESZ ISMERŐSSÉ: A BIZALOM, AMI FELBÁTORIT, HOGY KÖZELEBB MERÉSZKEDJÜNK EGYMÁSHOZ. AKIKHEZ ÍGY KÖZEL KERÜLTÜNK, AZOK LESZÜNK ML.

TELJESEN IGAZAD VAN, NEM JÓ ÚGY ÉLNI, HA TÚL SOK KÖRÜLÖTTÜNK AZ IDEGEN. EZ VALÓBAN TÜRHETELLEN. SEGÍTS RAJTA: ISMERKEDJ MEG VELÜK! MERT HA NEM PRÓBÁLOD ŐKET MEGÉRTENI, HA ELEVE FELTÉTELEZED, HOGY A KÖZELEBBI ISMERETSÉG VELÜK CSAK KÁROS ÉS VESZEDELMES LEHET A „MIEINK” SZÁMÁRA, AKKOR TE ALAPJÁBAN VÉVE A ML KÖZÖSSÉGÜNK ÉLETREVALÓSÁGÁBAN NEM HISZEL. ÉS EZ A FÉLELEM ELSŐSORBAN A ML VÁLASZTÁSI LEHETŐSÉGEINKET FOGJA KORLÁTOZNI, NEM ŐKET.

KELET-KÖZÉP-EURÓPAI TÖRTÉNETEK

Makói fiatalok egy csoportja üvegekkel és botokkal felfegyverkezve rátámadt egy román rendszámú autóbussz utasaira. Többeket súlyosan, egy tizenkilenc éves temesvári diáklányt pedig életveszélyesen megsebesítettek. A többnyire székelyekből álló turistacsoport pihenni, levegőzni, cigarettázni állt meg Makón, amikor nyolc, magából kivetkőzött fiatal románellenes szitkok, kiabálások közepette rárontott a mit sem sejtő nőkre és férfiakra. A tömegverekedés hevében már senkinek sem tűnt fel, hogy a román busz utasai magyarul beszélnek. A történetek után néhány nappal a támadók közül ketten meglátogatták a sérült diáklányt a kórházban, és bocsánatot kértek tőle.

Kérdések, feladatok

1. Kisebb csoportokban, majd közösen beszéljétek meg, hogy milyen indokok, érvek alapján támadhatták meg az erdélyieket - esetleg játsszatok is el a támadás előtti párbeszédet!
2. Mit érezhették a megtámadott erdélyiek? Gondoljátok végig, esetleg játsszatok is el a támadás utáni párbeszédüket!
3. Hogyan élhették meg a kívülállók ezt a támadást? Mit lehet tenni abban az esetben, amikor az ember szemtanúvá válik? Gyűjtsétek össze a lehetséges magatartástípusokat!
4. Alkossatok csoportokat - lehetnek megfigyelő csoportok is - és beszéljétek meg, illetve játsszatok el a megbékítő találkozást, amikor a két csoport tagjai megbeszélnek a történeteket!

Ha megkérdéznék Kolozsvár polgármesterét, miért akarja felásatni, elcsúfítani városa történelmi főterét, csak hogy a város szülőlténeke, a román származású Hunyadi Mátyás egykori magyar királynak szobrát eltüntethesse onnan, azt felelné: védekezésből.

Ez a szobor őt - Erdély műemlékeinek többségével együtt - a magyar fennhatóság évszázadaira emlékezteti. Ez a jelkép - szerinte - a Romániában élő magyarságot önállósulási törekvésekre bátoríthatja, ami a román állam egységét és biztonságát veszélyezteti.

Kérdések, feladatok

1. Alkossatok csoportokat, és vitassátok meg több oldalról a kolozsvári főtér ügyét!

A város román vezetői régészeti ásatásokat szeretnének folytatni, hogy föltárják, majd bemutassák Cluj-Napoca (Kolozsvár) ókori főterét. Ezért akarják elmozdítani Hunyadi Mátyás szobrát, és szeretnék átalakítani a főteret, hogy erősítsék a tér román jellegét.

A kolozsvári magyarok szeretnék változatlanul hagyni a főteret arculatát, mert úgy érzik, hogy múltjuktól akarják megfosztani őket.

Mivel a szobor a világörökség része, a semleges szakértők is a meglévő állapotok « fenntartását szorgalmazzák.

2. Miért történnek olyan gyakran áldozatul köztéri szobrok és utcanevek a politikai rendszerváltásoknak? Hogyan lehetne mérsékelni, illetve leállítani a szobrok állandó „vándorlását”? Lehet-e egyáltalán olyan köztéri szobrot, utcátáblát készíteni, amely politikailag „semleges”?

Szigetváron a magyar kormány engedélyével Törökország emlékművet állított II. Szulejmán török szultán tiszteletére, aki a vár elfoglalása közben halt meg 1566-ban. Az emlékmű jóval nagyobb, mint Zrínyi Miklós szigetvári szobra, s ezt a helyzetet a helybeliek igazságtalannak érzik, hiszen így az lehet a látszat, hogy a magyar haza védelmében hősi halált halt Zrínyi Miklós kevesebb megbecsülést kap az utókortól, mint a Magyarországot fegyverrel leigázó idegen hatalom képviselője. A helybeliek több pártra szakadtak ez ügyben.

Kérdések, feladatok

1. Alkossatok csoportokat és alakítsatok ki minél több, egymásnak ellentmondó felfogást a szobrokkal kapcsolatban! Vitassátok meg a problémát - akár dramatikus formában is -, és próbáljatok olyan megoldást találni, amely mindenki számára elfogadható!

„Mégiscsak felháborító, hogy naponta kell látnunk ősi ellenségünk képét, aki többszörösen is megalázta a magyar nemzetet!”

„Zrínyi Miklós és II. Szulejmán itt, ezen a helyen harcolt egymás ellen. Az természetes, hogy mindkettőjük emlékét megőrökötsék. Az azonban már zavar, hogy Szulejmán emlékműve jóval nagyobb és ünnepélyesebb, mint Zrínyié.”

„Borítsunk fátylat a múltra! Nem kéne ebből ügyet csinálni.”

„Nagyszerű, hogy végre megkezdődött a történelmi megbékélés, és az állandó bosszúvágy és sérelmi politika helyett igyekszünk jó kapcsolatokat ápolni egy másik országgal.”

„Készítsünk nagyobb Zrínyi-szobrot, és azzal meg is van oldva a probléma!”

„Köszönjük a magyar kormánynak és a magyar népnek, hogy méltóképpen megemlékezhattünk a török nép egyik legnagyobb fiáról, II. Szulejmánról!”

„Szerintünk...”

A boszniai háború idején a szerbek és a horvátok gyakran hivatkoztak arra, hogy ők azért harcolnak a muzulmán bosnyákok ellen, hogy „megbosszulják” a több évszázados török megszállás szenvedéseit. Sokan arról is beszéltek, hogy a török uralom után itt maradt muzulmánokat el kell űzni, ki kell irtani erről a területről: vissza kell szerezni az ősi szerb és horvát földeket; meg kell akadályozni, hogy a „gyorsan szaporodó” bosnyákok tovább terjeszkedjenek a Balkán-félszigeten; fel kell tartóztatni az iszlám befolyás terjedését Európa kapujában.

Kérdések, feladatok

1. Tudomásotok szerint milyen jellegű ellentétek - etnikai, vallási, gazdasági stb. - robbantották szét Jugoszláviát?

2. Mitől félték és mit szerettek volna elérni a résztvevők: bosnyákok, horvátok, szerbek, "szlovénok"?

3. Mivel indokolták az un. etnikai tisztogatások szükségességét?

4. Hogyan gondolkodhatnak, mit tehetnek ebben a helyzetben a vegyes házasságokban született (pl. anya bosnyák, apa szerb) emberek?

A kelet-európai kisállamok nyomorúsága

A történelmi és etnikai határok háborúsága hamar rávitte a népeket az egymással való acsarkodásra is, s ha alkalmuk volt rá, egymáson is kipróbálták, amit a császároktól, cároktól és szultánoktól tanultak. Mindnyájan megismerték azt az érzést, mit jelent veszélyben tudni, elveszteni vagy ellenséges, idegen kézen tudni a nemzeti történelem megszentelt helyeit, és idegen uralom vagy elnyomás alatt népük egészét vagy egy részét. Mindegyik számára voltak területek, melyeket okkal féltettek, vagy jogosan követeltek, s egy sem volt közöttük, mely nem állt volna közel a részleges vagy teljes megsemmisüléshez. Nyugat-európai ember számára üres frázis, ahogyan bármely kelet-európai kis nemzet államférfia a „nemzet halála”-ról, a „nemzet megsemmisülése”-ről beszél: nyugat-európai ember el tud képzelni kiirtást, leigázást vagy lassú beolvadást, de az egyik napról a másikra történő, merőben politikai „megsemmisülés” számukra csak fellengzős kép, a kelet-európai nemzetek számára érezhető realitás. (...)

Abban a görcsös félelmi állapotban, mely elhiszi, hogy a szabadság előrehaladása veszélyezteti a nemzet, ügyét, nem lehet élni a demokrácia javaival. Demokratának lenni mindenekelőtt annyit tesz, mint nem félni: nem félni a más véleményűektől, a más nyelvűektől, a más fajúaktól, a forradalomtól, az összeesküvésektől, az ellenség ismeretlen gonosz szándékaitól, az ellenséges propagandától, a lekicsinyléstől és egyáltalán mindazoktól az imaginárius veszedelmektől, melyek az által válnak valódi veszedelmekké, hogy félünk tőlük. Közép- és Kelet-Európa országai azért félték, mert nem voltak kész, érett demokráciák, s minthogy félték, nem is tudtak azokká

válni. A zavartalanul szabad, félelemmentes politikai élet kibontakozása a legkülönbözőbb pontokon beleütközött volna ezeknek a nemzeteknek a félelmi komplexusaiba. (...) A társadalmi szerkezet deformálódását nyomon követte a politikai jellem deformálódása is, s kialakult az a hisztérikus lelkiállapot, melyben nincs egészséges egyensúly a valóságos, a lehetséges és a kívánatos dolgok között. A vágyak és a realitás összhangtalanságának jellegzetes lélektani tünetei a legátlátszóbban felismerhetők mindezeknél a népeknél: túlzott öndokumentálás és belső bizonytalanság, túlméretezett nemzeti hiúság és váratlan meghunyászkodás, teljesítmények állandó hangoztatása és teljesítmények valódi értékének feltűnő csökkenése, morális igények és morális felelőtlenség. E nemzetek legtöbbjei egykori vagy lehetséges nagyhatalmi helyzeteken rágódik, ugyanakkor azonban oly csüggedten tudja magára alkalmazni a „kis nemzet” megjelölést, ami például egy holland vágyj dán számára teljesen érthetetlen volna. Ha egyik-másik vágyálmuk területben, hatalomban presztízsből egy időre megvalósul, a hazaárulás ordító vádjá nélkül senki sem merhet azoknak ingatag és elégtelen voltára rámutatni, még kevésbé engedik be nem teljesült vágyképeiktől megfosztani magukat. (...) Ezen a ponton kezdődnek a kisebbségi elnyomások és kisebbségi sérelmek. Teljesen reménytelen az az állandó vita, hogy a többség kezdte-e az elnyomást, vagy a kisebbség az államellenes agitációt. A létért való egzisztenciális félelem lelkiállapota kiszelektálja a vita résztvevői közül a józan értelem képviselőit, s bekövetkezik az a helyzet, hogy az az agitáció, mely arra irányul, hogy a kisebbségi nyelvű gyermekek többségi nyelvű népdalokat tanuljanak, rafinált és erőszakos nyelvterjesztésként jelenik meg, s a az ellenkező agitáció, hogy ne tanuljanak, hanem annál inkább énekeljék a magukét, veszedelmes államellenes agitációnak számít.

(Bibó István: *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága*)

Elvlaszt, ami összeköt

A NEMZETI AZONOSSÁGTUDAT KIALAKULÁSA

A közkeletű magyarázat szerint a nemzeti türelmetlenség és a kisebbségek iránti ellenszenv abból fakad, hogy nem tudjuk elfogadni és tiszteletben tartani mások másságát. Lehet azonban, hogy a gyűlölködés forrása ennek éppenséggel az ellenkezője: az, hogy korántsem különbözünk egymástól annyira, mint ahogyan azt a nemzeti elv abszolutizálása megkívánná. Régióknra éppenséggel nem volt jellemző a nemzetiségek elkülönülése nyelvük vagy származásuk szerint. Nem az egység, hanem a sokféleség biztosította egy évezreden át az együttélés kiegyensúlyozott rendjét az olyan vidékeken és városokban, mint Klausenburg/Cluj/Kolozsvár, Pressburg/Bratislava/Pozsony vagy éppen Ofen/Buda. Az emberek hozzászoktak, hogy más nyelv járja a családi körben - esetleg nem is csak egy -, más a piacon, más az előjáráságon vagy a törvény előtt, megint más az Isten házában. A gyakran bizonytalan, kevert vagy feledésbe merült etnikai eredetnél e közösségek életében nagyobb szerepet játszott a vallási hovatartozás, a társadalmi jogállás (pl. nemes, cívis, hospes, jobbágy stb.), a mesterség, amelyet a család hagyományosan űzött, vagy az, hogy kinek az ősei hová valósiak, ki kinek a földije, honnan vándorolt vagy menekült jelenlegi lakóhelyére. Voltak azután a felsoroltaknál elvontabb és általánosabb közösségek is: a tartomány vagy az ország, melynek lakói a fejedelem, illetve földesúr iránt hűséggel, adóval, fegyveres szolgálattal tartoztak. A lényeg az, hogy mindenki egyszerre igen sokféle közösség részese volt, és ezek mindegyike a polgártársak más és más csoportjával kötötte össze - felekezeti, nyelv, céh, vallás, rokonság szerint. E bonyolult, sokrétű megosztottság biztosította, hogy ha drasztikus külső hatás nem éri, a helyi társadalom ne szakadhasson végképp ketté egyik vagy másik törésvonal mentén. Akiket hovatartozásuk valamilyen szempontból szembeállított egymással, más szempontból együvé tartoztak.

A 18. századtól kezdve a nemzeti közösség öntudata háttérbe szorított, sőt erőszakosan szakított szét odáig nem kevésbé jelentős és szoros kötelékeket. A nemzeti fejlődés útjára lépő népcsoportok nemcsak egymás rovására keresték érvényesülésük útját, hanem ennél súlyosabb áldozatot is hoztak a nemzetállamok kialakulásához vezető fejlődés útján: saját magukban tagadták meg és némították el mindazt, ami nem illett bele új, egyöntetűségre törekvő kollektív - nemzeti - önképükbe. Mindenáron hangsúlyozni kívánták a másoktól függő, sajátosan nemzeti jelleget. Ez minden társadalmi csoportra érvényes. Az őseredetinek vélt nemzeti vonásokat állítólag „tisztá” formában őrző parasztság csupán „választott képe” volt a hagyományt kereső nemzeti ideológiának. A néprajz bebizonyította, hogy a paraszti közösségek műveltségkincse - a szokások, hiedelmek, mítoszok, dallamok és díszítő eljárások - a folklór mélyebb és újabb rétegeiben egyaránt átlépi a nyelvi-etnikai határokat. Az egymással rivalizáló nemzeti törekvések gyakran igen drámai körülmények között állították választás elé a Kárpát-medence legtöbb lakóját, s arra készítették, hogy sokféle szálból szőtt egyéni önazonosságát feltétel nélkül rendelje alá a nemzeti hovatartozásnak, s legyen ezentúl mindenestül szlovák, román, magyar, szerb (később: jugoszláv, osztrák, csehszlovák, jóllehet ilyen nemzeti nem létezett). S ennek megfelelően nyomja el önmagában mindazt, ami őt származása, környezete, műveltsége, rokonsága vagy nyelve révén más közösségekhez fűzte, így néhány emberöltő alatt ugyanannak a családnak az egyik ága sors, véletlen és egyéni választás folytán esetleg magyarrá lett, míg a másik, mondjuk, szlovákká. Mégis valami eredendő, feltétlen adottságnak kellett tekinteniük a nemzeti különbségeket: határvonalnak és életre-halálra szóló vállalások legfőbb indítékának. Márpedig ezek a határok nem tartományok és városrészek között húzódtak, hanem a családokon belül, sőt igazság szerint: a lelkekben.

Könnyen lehet, hogy utóbb az idegenné lett másik nemzetiségen ki-ki azt kérte számon, amit a saját szívéből, emlékezetéből törölnie kellett. Amit többé nem mondhat a magáénak a közös hagyományból. Ezért érezheti a térség valamennyi nemzetisége, hogy a nagy osztozkodásnál szomszédai megrövidítették és adósa maradtak. A magyarság számára a trianoni béke által meghatározott országhatárok maradtak elfogadhatatlanok. De ne higgyük, hogy a Kárpát-medence újrafelosztásának „nyerteseit” nem érte ugyanakkor jóvátehetetlen veszteség. Amit mi a térben, ők az időben veszítettek el: történelmi múltjuk egy igen jelentős részét, ami - tetszik, nem tetszik - beépült a magyar állam és a magyar kultúra történetébe. Hiszen valamennyi itt élő nép fiai-leányai számára a társadalmi felemelkedés útja ezer éven át az elmagyarosodás (részben az elnémetesedés) volt. Ez lehet ma a magyarok iránti, olykor megmagyarázhatatlan idegenkedés legfőbb oka.

A nemzetállamok megeremtésének útján népeinknek rengeteg megpróbáltatást, csalódást és kudarcot kellett elszenvedniük. Ez tovább erősítette, táplálta bennük a gyanút, erőfeszítéseik újra és újra valami titkos ellenség munkálkodásába ütköznek. S ki más lehetne az, mint „ők”, akik nem tartoznak a „mieinkhez”, az ismerős idegenek: az országhatáraink között élő, de az államalkotó nemzetbe nem vagy nem kellőképpen integrálódott népcsoportok, akiket vértestvéreik támogatnak a határokon túl. A „köztünk élő idegen” hálátlan szerepe az úgynevezett utódállamokban 1918 után az ottrekedett magyar nemzetiségnek jutott. A gyanakvás, hogy ők megváltozott helyzetüket csakis ellenérzéssel fogadhatják könnyen szül gyűlöletet, a gyűlölet üldöztetést, az üldöztetés elzárkózást, gyanakvást, viszontgyűlöletet és így tovább. Magyarországon, ahol nem maradt számottevő nemzeti kisebbség az ország határain belül, rendszerint a zsidó és a cigány származásúaknak jutott hasonló sors. A hiányos és részben mesterségesen előállított nemzeti azonosságtudat annál inkább rászorul a külső megerősítésre, minél gyöngébb az új nemzetállamban az összetartozás tudatai minél súlyosabb áldozatokkal járt a közös történelmi gyökerek szétszakítása, s minél kevesebb tényleges lehetősége nyílik az egyes társadalmi csoportoknak arra, hogy tevékenyei részt vegyenek nemzetük kulturális, politikai és gazdasági életében. Ezt a külső megerősítés rendszerint a nemzeti különbségek túlhangsúlyozása nyújtja, valamint a közös védekezés az ellenséges idegen nemzetiséggel vagy etnikummal szemben. Az agresszív nacionalizmus tragikus konfliktusának mélyebb rétegeiben tehát nem is annyira egymással, mint inkább őr magukkal meghasonlott nemzeteket találunk. Talán ha jobban tudnánk szeretni önmagunkat, nem kellene gyűlölni a másikat.

A NEMZET - KÖZÖS VÁLLALKOZÁS

Vajon létezik-e a nemzet fogalmának az állampolgárságtól, illetve az etnikumtól, kultúrától egyaránt különböző értelme? Igen, ismerünk ilyeneket. Sokan úgy tartják, hogy a nemzet nem államjogi kategória, de nem is velünk született egyéni adottság, mint a származás, hanem egy tartósan együtt élő népesség *közös vállalkozása*. Ha vállalkozás, akkor a vállalat az egyén magatartásán múlik. Elkötelezettséget feltételez egy közösség iránt, melynek életében részt veszünk. Míg az etnikai hovatartozás az eredet közösségére utal, vagyis a *múltra* irányul, addig a nemzeti azonosság a tudatos együttműködésre, tehát a *jövőre*.

Korántsem csupán szóhasználat kérdése, hogy a magyart etnikumnak vagy nemzetnek nevezzük. Egyetlen magyar önmagában is magyar „etnikum”. Ez még akkor is igaz, ha tudjuk, hogy tiszta formában - faji értelemben - nem léteznek etnikumok: a mai magyarság Európa legkülönbözőbb népeiből - magyarok, szlávok, germánok stb. - ötvöződött. A korábbi, vérségi alapon számon tartott etnikai összetartozást tehát mára szükségképpen felváltotta a kulturális értelemben felfogott „etnikai” tudat, amely különösen kisebbségi helyzetben érhető tetten-, például egy Szlovákiában élő magyar ember magyar „etnikum”-ként tartja magát számon még akkor is, ha ősei között szlovákok, németek, ukránok is voltak. Szerencsésebb lenne az ő helyzetében is „etnikum” helyett nemzetről, nemzetiségiről beszélni. Magyar nemzetiséget, nemzetet azonban csak több magyar társulása alkot, ha létrehozhatják nemzeti intézményeiket és szabadon alakíthatják ezekhez fűződő viszonyukat. Az etnikai közösség lényegében zárt (nem lehetek más, mint ami vagyok), a nemzet nyitott. Az etnikum fogalmában eleve a különbség a hangsúlyos, a nemzetében inkább az, ami egyesít. Egy etnikumhoz tartozni: adottság, míg a nemzeti hovatartozás a (történelmi folyamatra vonatkozik, melynek tudatos, aktív szereplői vagyunk. Ezért hangsúlyozta Babits Mihály *A magyar jellemről* szóló vitairatában: „Nemzet vagyunk a szó régi, szellemi, jogi, erkölcsi értelmében, nem pedig faj a tülekedő fajok között, sem pedig valami nyomorult kicsi erőlködés a nagy erők félelmetes csataterén. Csak nem akarunk ilyenné válni?”

Kérdések, feladatok

1. Miért és hogyan kerültek többnyire ellenséges viszonyba Kelet-Közép-Európa népei? Milyen történelmi okai lehetnek annak, hogy Kelet-Közép-Európa népeinek nemzeti öntudata és egymáshoz való viszonya érzelmileg túlfűtötté vált - gyűlölet és imádat, hősök és hazaárulók?
2. Mi lehet az oka annak, hogy a kelet-közép-európai államok történelemkönyveiben az állam szomszédai többnyire csak akkor jelennek meg, amikor a két állam szemben állt egymással, kisebb részt ha éppen szövetségben voltak, de „önmagában” a szomszédos állam történetéről kevesebbet tanítanak, mint a jóval távolabbi nyugat-európai vagy amerikai területek történetéről?
3. Miért előnyös a különböző kulturális hatások állandó cserélődése, kölcsönhatása, és miért veszélyes a nemzeti bezárkózás?

4. Véleményetek szerint - akár Magyarországon, akár a szomszédos államokban - hogyan lehetne javítani a kisebbségek és a többség viszonyán? Alkossatok csoportokat, és vitassátok meg (esetleg játsszatok is el a párbeszédet) a többség és kisebbség ellentmondásos viszonyát az alábbi szituációkban:
Hogyan látja a helyzetet egy magyarországi szlovák és magyar, illetve egy szlovákiai magyar és szlovák ember?
Hogy láthatja a helyzetet egy Romániából Magyarországra menekült székely, egy Ausztriába áttelepült magyar, illetve az egyes államok (Ausztria, Magyarország, Románia) országgyűlési képviselője?
Hogyan látja a helyzetet egy Magyarországon élő román anyanyelvű roma család, és egy Romániában élő magyar anyanyelvű roma család?

Az idegengyűlöletről (két újsághír)

1. Szombat este, úgy tíz óra körül két barátommal a Ferenciek terén éppen azt fontolgattuk - eleveníti föl a történeteket az ügy egyik sértettje -, hogy hová menjünk sörözni. Ekkor láttuk meg őket: tízen vagy tizenketten lehettek. Horogkeresztes karszalagot viseltek és fekete posztóból készült, halálfejes jelvényvel díszített sapkát. Hangoskodtak, duhajkodtak. A téren sokan voltak, de senki se szólt rájuk: az emberek nagy ívben igyekeztek kikerülni őket. Ilyet eddig csak a moziban láttam. Mondtam a barátaimnak, hogy szólni kellene a rendőrségnek, de leintettek azzal, hogy valaki már biztosan értesítette őket, aztán ebben maradtunk. Nem gondoltam volna, hogy ismét találkozom velük. Éjszaka egyik barátommal átsétáltunk az Erzsébet hídon, hogy villamosra szálljunk, és a Döbrentei téren már akcióban láthattuk a horogkereszteseket: a villamosmegállóban két fiatal lányt és egy fiút fogtak közre. Lökdösték, szidalmazták és rugdosták őket, bár ahogy meg tudtam állapítani, nem tartoztak egyik kisebbséghez sem. Ezt csak azért tartom fontosnak megemlíteni, hogy világos legyen: nem színes bőrűeket, cigányokat, vietnamiakat, hanem - tudom, hogy nevetségesen hangzik - egyszerű magyar fiatalokat támadtak meg. Bárki lehetett volna a helyükben. A barátommal a megtámadottak védelmére keltünk, mire ellenünk fordultak. Barátomat hárman kezdték kergetni, ütötték rúgták, ahol érték. Az egyik nekem rontott: Rohadt pacifista! Rohadt zsidó! - üvöltötte.) Aztán a bakancsával néhányszor alaposan belém rúgott. Elmenekültem, és a közeli sarokról értesítettem a rendőrséget. Még le sem tettem a kagylót, már ott is volt a kocsi.) Közben bejött a villamos, a lányok és kísérelőjük állandó ütlegek között nagy nehezen fölkapaszkodtak rá. Ha nem velem történik mindez, el sem hiszem.

2. A borostás cigányember diszkrétén félrevon, alig hallom szavait. A skinheadek jól elbántak a gyerekekkel, suttogja kezét tördelve, csináljak már valamit. Hallgatjuk sztorit, mikor nyikordul az ajtó, s a küszöbön magasodik egy roma ifjú. A látvány borzalmas. No, sóhajtja csupaször emberünk, ő az egyik áldozat. Leroskad az alátolt székre az áldozat, láthatóan fájdalommal préseli ki száján a hangokat. Egy-egy mondat után súlyos másodpercekig hallgat, tekintetével az üres semmiségbe mered, gondolatai messze kergetőznek. Gyötrődés számára az emlékezés.

A magyarnádori diszkóban voltunk szombat éjjel, idézi az eseményeket. A vonatra vártunk, mikor megállt két kocsi. Kiugrált belőlük vagy nyolc srác. Nekünk estek. Nagyon elverték minket. A Janit ütötték nagyon, mi ketten megpróbáltunk segíteni neki, de nem nagyon bírtunk a túlerővel. Közben olyasmiket kiabáltak, hogy „elevenen meg kellene titeket nyúzni”, meg hogy „ketrecbe kéne zárni titeket”, meg „úgyis leölünk mindannyitokat, le a feketékkel” -szóval ilyesmiket. Mikor jól összeverték minket, elmentek. De ezzel ám nem volt még vége! Különjárat hozott minket Gyarmatra, mert a vasutasok meglátták, hogy a két társam tiszta vér, aztán úgy indítottak a kalauzok egy egykupés vonatot. A gyarmatai állomáson aztán ketten maradtunk, mert a Janit elvitte a mentő. No, akkor megint megjelentek a skinheadek! A barátomat le akarták rúgni, engem meg leütni! Ezek mások voltak, mint a nándoriak. Gyalogosan voltak, lehettek vagy tizenketten-tizenhárman. A vasutasok hívták ki a rendőröket, a skinheadek meg lestek ránk. Mikor megjöttek a rendőrök, rendes rendőr kocsiban meg egyenruhában, azt mondták nekünk, hogy menjünk el az állomásra minél előbb. Az egyik még azt is mondta, hogy nem akarom magukat elkeseríteni, de tele van a város velük. A skinheadekkel. Aztán otthagytak minket a rendőrök. A kalauzok vittek be az irodájukba, ott is voltunk hajnal fél négyig, mikor hazautaztunk Ipolyszögre.

Írják csak meg, biztatgat a csupaször ember, hogy mi történt. Az egyik gyerek otthon fekszik, úgy megverték. Hát milyen világ ez, kérem? A szocializmusban nem volt ám ilyen! Megmondom úgy, ahogy van, én most már a zsebemben hordom a bicskám! Ha valaki csak gyanúsat csinál felém, már bele is vágom! Nem adom olcsón az életem, néhányat biztos leölk, mielőtt megdöglök! Mit tesznek ezek után, kérdezem a sebekkel tarkított két romát. Mit tehetnének, kérdez vissza a bajszos. Ki sem mozdulunk este otthonról. Hát ki fog minket megvédeni?

KISEBBSÉGI KÉRDÉS - ÉS FAJVÉDELEM

Bár a kisebbségek szenvedik el a „kisebbségi kérdést”, az valójában a többség problémáiban (gyökerezik). A többség esetleges idegengyűlölő politikájának neve-, fajvédelem. Igazi célja nem a kisebbség elnyomása vagy kiközösítése. Az idegenek, másfajúak vagy másként gondolkodók aknamunkájában rejlő veszedelem szüntelen hajtogatása a közös ellenségkép megteremtését szolgálja. A gyűlölet közösségében egyesíti a százféléképpen megosztott többségi társadalmat, s eltereli a figyelmet a bajok igazi okáról. A közénk, „tisztá fajúak” közé furakodott idegenek gonosz ármánykodása egyszerű magyarázatot kínál minden társadalmi igazságtalanságra és

visszásságra. Felment a felelősség alól: mindenről „ők” tehetnek. Arról legelsősorban, hogy gyűlöljük őket, hiszen rászolgáltak.

Az újjáéledő fajvédelem a magyar faj végső kiszolgáltatottságáról beszél. Úgy véli, hogy a politikai küzdőporondon egyfelől a magyar érdekek védelmezői, másfelől az idegenek állnak egymással szemközt, akik még ha akarnák, se tudhatnák, mi a jó nekünk. A felhígult, megromlott, faji életösztönéből kiforgatott magyarságot az idegen érdekek halálos öleléséből csak ők képesek kiszabadítani: a faj védelmezői, egyedül hívatott vezetői. Jó tudni: csakis védekezésből, az őveiket, nemzetiségüket fenyegető veszélytől kényszerítve. De aki egyszer elhitte, hogy a más nemzetiségűek vagy más vallásúak érvényesülése csak a mieink rovására történhet, az előbb-utóbb minden eszközt megengedhetőnek fog találni az „önvédelemre”.

A FAJVÉDELEM FOKOZATAI

A magyar nép tönkretétele szándékos. Fedőneve az Európához csatlakozás. Mert a cél a magyarság öntudatának elsorvasztása, azután földönfutóvá tétele. Magyarországon a hatalom az idegen betelepültek kezén van, a segédmunkát pedig a magyarok végzik.

A mai Magyarországon a legégetőbb probléma a kisebbségek jelenléte. Ezek közül is a legveszélyesebbek a cigányok, akik igazán kezdenek túl sokat megengedni maguknak. A cigányok kiröhögik a magyart! Azt gondolják, dolgozz csak hülye paraszt, én majd bemegyek az önkormányzatba és felmarkolom a segélyt. A tisztességes magyar ember nem mer gyereket vállalni, a cigány meg csinálja nyakra-főre, mert eltartja őket az állam. A cigánykérdés még abban nyilvánul meg, hogy a cigányok az erőszak, legnagyobb hordozói. Egyszerűen nem lehet kimozdulni miattuk éjszaka az utcára.

Nekünk, magyaroknak igazán nincs szükségünk a leckéztetésre. Soknyelvű országban éltünk ezer évig, hozzászokhattunk Szent István óta, hogy békében megférjünk a jövevényekkel, itt senki se bántotta őket. Letelepeshettek, meg is gazdagodhattak minálunk, gyakorolhatták a vallásukat stb. Azt pedig nem nevezheted idegengyűlöletnek, legfeljebb jogos haragnak, ha keserűen gondolunk arra a sok millió magyarra, aki a trianoni határokon túl él, és magyarsága miatt hátrányos megkülönböztetést szenved: még anyanyelve használatában is korlátozzák. Mi magyarok sokkal inkább áldozatai vagyunk a nemzetiségi ellentéteknek, az idegengyűlöletnek, mint kezdeményezői. Ha féltjük, védelmezzük hagyományainkat, nyelvünket, nyomban nacionalizmust emlegetnek. Az iskola is jobban tenné, ha inkább saját értékeink megbecsülésére nevelne, az mégiscsak fontosabb! Semmi bajunk az idegenekkel, ameddig ők nem avatkoznak a mi dolgainkba, és nem kényszerítenek bennünket védekezésre.

Kérdések, feladatok

1. Gyűjtsetek érveket, magyarázatokat arra, hogy miért következnek be Magyarországon egyre gyakrabban ilyen jellegű erőszakos cselekmények!
2. Milyen indokaik és céljaik lehetnek a támadóknak?
3. Hogyan látják mindezt a megtámadottak?
4. Mitől félnek és mit szeretnének a támadók és a megtámadottak?
5. Láttok-e békés megoldást a háborúskodás megszüntetésére, vagy természetes állapotnak kell elfogadnunk ezt a törzsi háborúskodásra emlékeztető ellenséges viszonyt?
6. Véleményetek szerint milyen mértékben kell beavatkoznia az államhatalomnak az ilyen jellegű konfliktusokba? Elegendő, ha csak a nyílt erőszakot akadályozzák meg a rendőrök, vagy megelőzés céljából már a rasszista szándékokat (pl. egy futballmeccsen történő rasszista bekiabálást) is büntetni kell?
7. Honnan származik az ilyen esetekben megnyilvánuló felfokozott indulat és gyűlölet?
8. A különböző kelet-közép-európai roma szervezetek (pl. Szlovákiában és Romániában) fölvetették, hogy amennyiben az államhatalom nem védi meg őket a különböző félkatonai nacionalista csoportoktól, akkor ők is létrehozhatnak fegyveres önvédelmi csoportokat, amelyek megvédik a roma családokat az egyre szaporodó támadásoktól. Mi erről a véleményetek?
9. Véleményetek szerint kinek a nevében beszélnek az „idegenekről” nyilatkozók? Mit jelent ebben az esetben a „többség”, a magyarság fogalma?
10. Hogyan értelmezték az „idegen” kifejezést a fenti vélemények alapján?
11. Milyen értékek védelmében fogalmazódtak meg a vélemények?
12. Vannak-e sajátosan magyar (csak a magyarságra jellemző) értékek, tulajdonságok?
13. Véleményetek szerint az etnikai félelemekkel és ellentétekkel terhes Közép-Európában megvalósítható-e olyan józan gondolkodásmód és magatartás, amely a szemben álló felek összetartozását, megbékítését képviseli?
14. Mi akadályozza a megbékélést? Miért tűnik úgy, mintha mindenki az ellentétek (korlátozott) fenntartásában lenne érdekelt?
15. Értelmezzétek és próbáljátok megválaszolni a következő idézetet: „Miért egyezik meg minden ember abban, hogy nevetséges és kínos, ha valaki azt állítja magáról: én vagyok a legokosabb, a legerősebb, a legbátrabb és a legtehetségesebb teremtmény az egész világon, de ha 'én' helyett 'mi'-t mond, és kijelenti, hogy 'mi' a legokosabb, a legbátrabb és legtehetségesebb emberek vagyunk az egész világon, lelkesülten tapsolják meg hazájában, és hazafinak nevezik?” (E. H. Gombrich)

A KISEBBSÉGEK JOGAI

A különféle nemzetiségek és helyi közösségek önállósulási igénye, illetve ennek erőszakos akadályozása világszerte súlyos konfliktusokhoz vezet (baszkok, katalánok, korzikaiak, lombardok, írek, kurdok, csecsének, tibetiek, kanadai franciák, fekete amerikaiak, dél-tiroliak, kelet-timoriak stb.)- Az államok többsége soknemzetiségű, egy-egy nemzet rendszerint több [állam fennhatósága alatt él. Kiderült, hogy az egységes nemzetállam - fikció. De nemcsak a nemzetiségek követelnek maguknak világszerte kollektív jogokat, önrendelkezést, nyilvános képviseletet, hanem más kisebbségek is, akiket vallásuk, egészségi állapotuk, szexuális szokásaik vagy más sajátosságuk megkülönböztet a többség életvitelétől.

Felvetődik a kérdés: előnyére vagy hátrányára szolgál egy kisebbségnek, ha közösségi jogokhoz jut? Ezek ugyanis nemcsak az önérvényesítés jobb lehetőségét biztosítják számukra, hanem a csoport különállását hangsúlyozva esetleg növelik a távolságot, ami őket a többiektől elválasztja. Ezért a liberális demokrácia hagyományos álláspontját követők ellenzik az ilyen intézményes megkülönböztetést. Elegendő, úgymond, hogyha a törvény minden egyén számára egyenlőképpen biztosítja a lelkiismeret, a nyelvhasználat, vallásgyakorlás, az egyesülés és az életforma megválasztásának szabadságát, s nem avatkozik bele még kedvezményekkel és pozitív megkülönböztetésekkel sem az egyén magánjellegű döntéseibe, hogy tudniillik milyen nemzeti, vallási vagy egyéb közösséghez csatlakozik, milyen nyelven tanul az iskolában, vagy milyen különös szokásokat követ - hiszen joga van hozzá, megteheti. Sok kisebbségi ezzel szemben arra hivatkozik, hogy a többség csak akkor hajlandó tényleg elismerni az ő jogát a különbözéshez, ha ezt a törvény külön garantálja: pl. tiltja és bünteti a színes bőrűek hátrányos megkülönböztetését, a kisebbségi vallás jelképeinek meggyalázását, a nők háttérbe szorítását a közéletben, a nemzetiségi nyelvhasználat korlátozását. E felfogás szerint a kollektív jogok nélkülözhetetlen védelmet jelentenek a kisebbségek számára. Érdeklődés esetén ugyanis a többség ritkán viselkedik olyan nagylelkűen az egyenlő bánásmód kikényszerítésére képtelen gyengébb csoportokkal szemben, mint ahogyan azt a formális jogegyenlőségben bizakodó liberális gondolkodók feltételezik.

Másfelől igaz az is, hogy a kollektív jogok megadása fokozhatja a kisebbség elszigetelődését, csökkenti velük szemben a társadalmi szolidaritást, a kisebbség tagjai számára pedig bizonyos mértékig kényszerített jelenthet: fokozott mértékben várják el tőlük a saját kisebbségi intézményeik iránti hűséget, ezáltal korlátozzák az egyén szabad választási lehetőségét.

A KULTÚRÁK SOKFÉLESÉGE

Az emberek úgy látszik szeretnek különbözni egymástól, és ezt jó dolognak tartják. Az is jó volna persze, ha a különbségek nem válhatnának ellenségeskedés forrásává. Abban azonban nincs egyetértés, hogy ezt miféle együttélési elvek mozdítanák elő a leginkább. A *multikulturális szemlélet* szerint a legjobb megoldás az, ha egy olyan társadalom megteremtésére törekszünk, amelyben a sokféle kultúra teljesen egyenlő helyzetben van. Az így kialakuló sokszínűség azoknak a kölcsönhatásoknak és közös tapasztalatoknak az eredménye lesz, amelyeket a különböző kisebbségek az új társadalmi környezethez való alkalmazkodás során szereznek.

A multikulturalizmus hívei egyre szaporodnak a művelt világban. De velük együtt a kételkedők is, akik általános alapelvként elfogadják ugyan a különböző kultúrák egyenértékűségét, de hangsúlyozzák, hogy személyes értékvalasztásainkban más tényezők is szerepet játszanak. Mert ha minden életformát és csoportalkotó sajátosságot egyaránt értékesnek ismerünk el, akár az egymással ellentétes értékvalasztásokat is, akkor milyen alapon igazoljuk saját értékvalasztásunkat? Ha nem hirdethetjük teljes meggyőződéssel, hogy a mi szentjeink, dalaink, fociistáink, étkezési szokásaink *különbek*, mint bárki másé, akkor a *különbség* értelme vesz el: választásaink a saját szemünkben is véletlenszerűnek, esetlegesnek és bármikor megváltoztathatóknak fognak tűnni.

MI ÉS ŐK

Mindannyian „kisebbségek” vagyunk

Kérdések, feladatok

1. Véleményetek szerint mi az oka annak, hogy Magyarországon népszerű lehet számos kisebbségellenes ideológia, miközben a magyar nép több mint harmada kisebbségi sorsban él más országokban?
2. Milyen félelmek miatt tartják „bűnbakoknak” a különböző jobboldali ideológiák a cigányokat, zsidókat, színes bőrűeket stb.?
3. A kisebbségellenes ideológiák többsége „önvédelemre” hivatkozik: „Meg kell védeni a többséget a kisebbségtől.” Hogyan lehet értelmezni ezt az ellentmondást? Alkossatok csoportokat, és a korábban ismertetett esetek segítségével vitassátok meg (pl. a cigányok „túlszaporodnak”, a színes bőrűek elveszik a magyar munkahelyeket, a zsidók seftelnek stb.)!
4. Mit jelent a kollektív jog egy közösség számára?
5. Milyen előnyök és milyen hátrányok származnak abból, ha a kisebbségek - svábok, cigányok, vegetáriánusok, homoszexuálisok, nudisták stb. - kollektív jogokkal rendelkeznek? Alkossatok csoportokat és vitassátok meg a kérdést:

az erdélyi magyarok és románok szemszögéből

az erdélyi magyarul beszélő romák, valamint az erdélyi magyarok és románok szemszögéből

a magyarországi romák és nem romák szemszögéből

6. Alkossatok csoportokat, és gyűjtsétek össze, hogy ti magatok hányféle csoporthoz, hányféle kisebbséghez tartoztok (lányok, fiúk, szemüvegesek, szőkék, hosszú hajúak stb.)! Milyen többségi-kisebbségi viszonyok alakulnak ki így az osztályban?

7. Mit jelent ebben az esetben a többség és kisebbség fogalma? Mennyiben érvényesíthetők ezekben a viszonyokban (pl. szőkék-feketék, jó tanulók-rossz tanulók) a többségi, illetve a kisebbségi jogok?

8. Mit jelent ebben az értelemben az a megfogalmazás, hogy a társadalom kisebbségekből áll?

9. Vizsgáljátok meg ebből a szempontból az általatok ismert közösségeket, csoportokat!

EGYÜTTÉLŐK

Kutatásaim nagy részét Kelet-Európában folytattam. Munkásságomat, mint magyar ember, természetesen a magyar népzenevel kezdtem; rövidesen azonban a szomszédos területekre - Szlovákiára, Ukrainára és Romániára is kiterjesztem. Alkalmilag még messzi vidékekre (Észak-Afrika, Kis-Ázsia) is kiruccantam kutatásaimmal, hogy szélesebb látókört nyerjek. Ezen az „aktív” kutatómunkán kívül, amely a dolgokat a helyszínen próbálta felkutatni, „passzív” vizsgálatokat is végeztem azzal, hogy a mások által gyűjtött és kiadott anyagot tanulmányoztam át. Kezdetből fogva végtelenül meglepett a tanulmányozás alatt álló kelet-európai területen kezem ügyébe került anyag dallamtípusainak szokatlan gazdagsága. Kutatásaimat tovább folytatva, meglepetésem egyre nőtt. Tekintettel a kérdéses országok aránylag csekély területére -összesen negyven-ötven milliónyi a lakosság -, a népzene ez a változatossága valóban csodálatra méltó. Még figyelemreméltóbb ez, ha összehasonlítjuk más, többé-kevésbé távoli vidékek, például Észak-Afrika paraszzenéjével, ahol az arab parasztzene annyival kevesebb változatosságot árul el. Mi lehet az oka ennek a gazdagságnak? Hogyan alakulhatott ez ki? (...)

Az egyes nemzetek népzeneinek összehasonlítása azután tisztán megvilágosította, hogy itt a dallamok állandó csereberéje van folyamatban; állandó kereszteződés és visszakereszteződés, amely évszázadok óta tart már. (...)

Megszámlálhatatlan tényező magyarázza a dallamoknak ezt a csaknem megszakítás nélküli cserélődését:

társadalmi körülmények, egyéneknek vagy népeknek önkéntes vagy kényszerű kivándorlása. Köztudomású, hogy Kelet-Európát (az oroszok, ukránok és lengyelek kivételével) főleg kis népek lakják, amelyek egyenként tíz vagy még kevesebb milliónyi lelket számlálnak, s az országhatárokon nincsenek áthatolhatatlan földrajzi akadályok.

Egyes területeknek teljesen vegyes a lakosságuk, ez háborús pusztítások eredménye, mert a lakatlanná vált területeket betelepítésekkel népesítették be újra. Ezek között a népek között a folyamatos érintkezés igen könnyű volt. Azonkívül hódítások is voltak (például a Balkán török hódoltsága). Hódítók és meghódítottak összevegyültek, nyelvük és népzenejük is kölcsönösen befolyásolta egymást.

Az idegen anyaggal való érintkezés azonban nemcsak dallamok kicserélődését eredményezi, hanem - és ez még fontosabb - új stílusok kialakítására is ösztönöz. Ugyanakkor azonban a régi és kevésbé régi stílusok is életben maradnak, ami a zene újabb gazdagodását vonja maga után. Az a tendencia, hogy az idegen dallamokat átalakítsák, megakadályozza e népek zenéjének nemzetközivé válását.

Minden ilyenfajta zenei anyag, bármilyen heterogén volt is eredetileg, ilyen módon jellegzetesen egyénivé válik. A kelet-európai népzene jelenlegi helyzete a következőkben foglalható össze: az egyes népek népzenei között való szakadatlan kölcsönhatás eredményeképpen a dallamoknak és dallamtípusoknak óriási méretű gazdagsága támadt. A végeredményképpen kialakult „faji tisztatlanság” tehát határozottan jótékony hatású.

(Bartók Béla: *Faji tisztaság a zenében*)

Emlékezzünk meg a szegényekről!

A TESTI ÉS LELKI ÍNSÉG RIASZTÓ JELEIVEL ÚTON-ÚTFÉLEN NAPONTA SZEMBESÜLÜNK. FÉLREKAPJUK A TEKINTETÜNKET ÉS SIETÜNK TOVÁBB, ADUNK VAGY NEM ADUNK ALAMIZSNÁT - EZT IS, AZT IS ROSSZ LELKIISMERETTEL TESSZÜK, TEHETETLENSÉGÜNK TUDATÁBAN.

KÉPZELJÉTEK CSAK EL: HA A HAJLÉKTALANOK, A MUNKA NÉLKÜL TENGŐDÖK, A LÉTMINIMUM ALATT VEGETÁLOK EGYSZERRE MIND AZ UTCÁRA TÓDULNÁNAK, KEZÜKET NYÚJTOGATVA FELÉNK, SEGÍTSÉGÉRT KÖNYÖRÖGVE VAGY KÖVETELŐZVE! KI MONDJA, HOGY NEKIK NINCS JOGUK JÓLLAKNI, LAKNI, MEGÉLNI?

TEHÁT JOGUK VAN HOZZÁ? JOGRÓL, UGYE, CSAK OTT BESZÉLHETÜNK, Ahol abból kötelezettség is származik, amit valakin számon kérhetünk. Ha ebbe egyszerű belegondolunk, egy sor nehezen megválaszolható kérdésbe ütközünk. MIÉRT JÁR NEKIK EGYÁLTALÁN SEGÍTSÉG? MIFÉLE SEGÍTSÉG JÁR NEKIK? KINEK A KÖTELESSÉGE VOLNA, HOGY GONDOSKODJÉK A SZEGÉNYEINKRŐL? MEGÉRDEMLIK-E A SEGÍTSÉGET? KI DÖNTI EL, HOGY KIKET SEGÍTSEN AZ ÁLLAM? AZ ÁLLAM SEGÍTSEN? HOGYAN LEHET NEKIK SEGÍTENI? MEGKÍVÁNHATÓ-E, HOGY A SZÜKÖLKÖDŐK KEDVÉÉRT, AKIKNEK SZERENCSETLEN ÁLLAPOTÁT NEM ÉN OKOZTAM, LEMONDJAK BÁRMIRŐL, AMIT TISZTESSÉGES ÚTON SZEREZTEM? MIT TEGYEK? MIT TEHETEK?

Kérdések, amelyek elöl nem lehet kitérni

ÚTSZÉLI TÖRTÉNETEK

Sietett, mint mindig. Háziasszonyi lelkiismerete tiltakozott volna, ha a halat nem korán reggel veszi meg. Ha később megy, már rengetegen lesznek a piacon, felborul a napja. Pedig ez nehéz napnak ígérkezik: idén valahogy a körmére égett az egész karácsony. Gyors számvetést csinált, kinek kell még ajándékot venni és mennyibe fog l ez kerülni. Közben beült a kocsiba, amíg melegítette a motort, kinézett; ha nem akarja megigazítani a visszapillantó tükröt, észre sem veszi azt a két lábat meg valami rongycsomót, ami kilóg az autó alól, indít és már át is megy rajta. Ki az? Káromkodva pattant ki a kocsiból, lehajolt, elfintorodott, mert bűdös emberszag csapta meg az orrát. Most mit csináljon? Szólongatta, semmi válasz. Él ez? Megragadta a bokájánál, milyen nehéz egy ember, rángatta, élt, de nem akart felébredni, húzta, kihúzta az autó alól, kivörösödött, sebhelyes arc, sűrű borosta, motyogott valamit, de nem ébredt fel, egy pillanatra belelegette az ismeretlen körül terjengő pálinkaszagot, hát persze, részeg. Rendszerben van, ő is inna, látta be gyorsan, ha rongyokba burkolózva, egy autó alatt kellene töltenie az éjszakát. Dühöngött: kis híján átment rajta. Mit érzett még? Aggodalmat, hogy ha felébred, nem tesz-e valami kárt a ház körül. Most így menjen el? Próbálja elzavarni? Vagy kérdezze meg, rosszul van-e? Persze hogy rosszul van. Ha felébred, lehet, hogy összerondítja az előkertet. Mit tehet ellene? Mit tehet érte? Nem volt naiv, tudta, hogy nem sokat tehet. Visszaült a kocsiba, óvatosan kifarolt az udvarról, irány a piac. Csak útközben döbbsent meg magán. A tehetetlen, józan közönyén. A sárban egy ember alszik rongyokba csavarva az autója alatt, és ő, amíg kerülgette, őszintén szólva inkább félelmet érzett és valami enyhe undort, mintsem szánalmat. Hozzá kell szokni, hiába. Hozzá lehet szokni? Néhány esztendeje még hazavitt éjszakára egy hajléktalan asszonyt a gyerekével együtt. A pályaudvar környékén szedte fel őket. Volt, akinek használt ruhát adott. Koldusnak pénzt úgyszólván naponta. Később egyre ritkábban. Hozzá lehet szokni. Olyan rengetegen vannak. Mit kezdjen velük? Fásultan gondolt az ismeretlen csavargóra. Remélte, mire a karácsonyi ponttyal hazaér, már nem találja ott.

Kérdések, feladatok

1. Mi történik szerintetek, ha a háziasszony a hajléktalant fölébreszti és ellátja jó tanáccsal; élelmet, pénzt, ruhát ad neki; meghívja otthonába; segíteni próbál neki, hogy visszajuttassa családjá körébe; értesíti az önkormányzat illetékeseit; értesíti a rendőrséget; elkergeti még a háza. tájáról is; elhagyja családját, otthonát, hogy osztozzon a legszerencsétlenebbek és legnyomorultabbak sorsában? Alkossatok csoportokat, és minden felsorolt változathoz próbáljatok meggyőző , érveket és ellenérveket találni, majd közösen beszéljétek meg a lehetséges változatokat!
2. Mit gondoltok, vajon karácsonykor másképp viselkedik az ember, mint más napokon?

A múlt héten történt velem egy furcsa eset - mesélte egy ismerősöm -, s azóta sem tudom, hogyan kellett volna viselkednem. Este hat körül mentem hazafelé, amikor megszólított egy öreg, hatvan év körüli néni. Megkért, hogy kísérjem át a zebrán, mert egy kicsit szédül. Cukorbeteg vagyok -mondta -, már be kellett volna vennem a gyógyszeremet, de túl hosszú volt a sor a boltban, nem értem haza idejében, és most szédülök. S valóban, egész testében reszketett. Persze hogy átkísérem - mondtam -, és hamar át is értünk a zebrán. Aztán gyorsan elköszöntem, s mentem volna tovább, de nem lehetett. A néni ott állt magatehetetlenül, s reszketett, mint a nyárfalevél. Kísérjen már haza - mondta bizonytalanul -, itt lakom egy sarokkal arrébb. Beveszem a gyógyszert és minden rendben lesz. Órára néztem, aztán megadóan belekaroltam a néniébe és elindultunk. Segítettem neki kinyitni az ajtót, megkerestük a gyógyszert, és én vártam, hogy jobban legyen, hogy mielőbb elmehessen. Erőtlen hangon mesélni kezdte az életét, hogy alig van nyugdíja, nincs senkije, nem is tudja, minek él. Én többször is búcsúzkodni kezdtem, hogy sietek, meg hogy várnak, de a néni mindig megfogta a ruhámat, maradjak még egy kicsit vele, szédül még. Egyre ingerültebb lettem, végül nem bírtam tovább, föl pattantam és köszönés nélkül kirohantam a lakásból, s még az utcán is sokáig futottam... Egyszerűen nem bírtam tovább.

Kérdések, feladatok

1. Mit kellett volna tennie hősünknek? Hol a határa a segítségnyújtásnak? Ilyen esetben meddig terjed az ember felelőssége?
2. Mit csináltak volna az ő helyében?
3. Milyen segítséget hívhatott volna a nénihez?

Egy iskola melletti aluljáró lépcsőjén megjelent egy asszony, ölében egy két-három éves forma bebugyolált gyerekekkel, mellette egy sovány kutya hasalt - és koldultak. A nő előtt egy műanyag pohár volt, kezét időnként föltartotta és könnyögően nézett az arra járó diákokra, szülőkre és tanárookra.

Kérdések, feladatok

1. Gyűjtsétek össze, hogyan reagál(hat)nak az arra járó diákok, szülők, tanárok, emberek. Beszéljétek meg közösen a legjellemzőbb gondolkodás- és viselkedésmódokat!

2. Véleményetek szerint kinek a dolga - egyáltalán dolga-e valakinek -, hogy ebben a helyzetben segítsen?

Értelmezték a következő véleményeket, és alakítsátok ki a saját álláspontotokat is:

„Saját hibájukból kerültek ebbe a helyzetbe, ezért nem is kell semmit tenni.”

„Az emberiség parancsa azt diktálja, hogy aki teheti, az segítsen nekik egy-kétforinttal.”

„Az állam, a gyámhatóság dolga a segítség.”

„Segítsenek a gazdagok!”

3. Alkossatok csoportokat, és próbáljatok magyarázatokat találni arra, vajon hogyan került a fiatal nő, a gyerek és a kutya ebbe a helyzetbe! Hasonlítsátok össze a különböző csoportok feltételezéseit!

4. Értelmezték a következő véleményeket, és alakítsátok ki a saját álláspontotokat is:

„Mégiscsak pofátlanság az iskola mellett koldulni, állandóan kényelmetlen helyzetbe hozni a gyerekeinket meg bennünket. Mi nem oldhatjuk meg a problémáját, akkor meg miért okoz állandó rossz érzést, lelkiismeret-furdalást?”

„Segíteni kell, nincs mese, már csak a saját gyerekeink meg az önbecsülésünk miatt is. Egyik réggel megpróbálok beszélni a nővel, hogy mit lehetne érte tenni. Szólunk az önkormányzat Szociális Osztályának, de még az is lehet, hogy gyűjtést rendezünk számukra az iskolában.”

„Egyszerűen nem bírom őket látni. Megkeseredik az étel a számban, ha rájuk gondolok. Vigyék el őket! Inkább fizetek valamit, csak vigyék el őket!”

„Nem szabad adni nekik semmit! Én meg is tiltottam a gyermekeimnek. Ha rendszeresen pénzt adunk nekik, akkor eszük ágában se lesz, hogy dolgozzanak, hogy megpróbáljanak magukról gondoskodni. Van egy jól ismert mondás: nem halat kell adni az éhezőknek, hanem halászni kell őket megtanítani, hogy ne tőlünk függjenek, hanem önmaguktól.”

„Éh időnként magamat képzelem a kisgyerek helyébe, eszembe jut, hogy milyen rossz lehet neki, és akkor mindig adok nekik egy-két forintot.”

5. Változik-e a véleményetek akkor, ha

a kolduló nő és gyermeke roma származású;

azt látjátok, hogy az összekoldult pénzből nem kenyeret, hanem jégkrémet vesz;

egy gépkocsiból teszik ki őket hajnalban, tehát valószínűleg valaki eszközként használja a nőt és gyermekét;

kiderül, hogy a nő román és nem is tud magyarul;

a fölkinált munkalehetőséggel különféle okokra hivatkozva nem él;

megtudjátok, hogy rajta kívül álló okok áldozataként került ebbe a helyzetbe?

A társadalmi igazságosság

Bajba jutott ismerősökön segíthetünk lelkiismeretünk szerint. Illik is, hogy ezt megtegyük. A szenvedő iránti részvét rávisz, hogy enyhíteni próbáljunk az ismeretlen koldus nyomorán. A szegénység gondja azonban esetleges egyéni jó cselekedetekkel nem oldható meg. Nemi mintha egy közösség tagjaiként ne lennénk mindannyian egyénileg is felelősek azért, hogy miképpen bánunk a szűkölködőkkel. A társadalom igazságérzetének próbaköve ez. Tény, hogy a javak minden ismert társadalomban egyenlőtlenül oszlanak meg a társadalmi csoportok között. A legtöbben rossznak tartják, ha ezek az egyenlőtlen ségek olyan szélsőségesen alakulnak, hogy egyeseknek nyomorban és kiszolgáltatottságban kell élniük. De mit kellene tennünk ellene?

Szegénypolitikája nemcsak a társadalomnak van, hanem minden egyes tagjának is: valamilyen alapon eldöntjük, hogy adunk-e enni az éhezőknek, befogadjuk-e a hajléktalant, támogatunk-e jótékonyági vállalkozásokat, helyesljük vagy helytelenítjük az állam vagy az önkormányzat jóléti intézkedéseit attól függetlenül - vagy éppen attól függően -, hogy élvezzük-e előnyeiket, vagy több adót követelnek tőlünk emiatt. De milyen elvekre alapítsuk véleményünket a társadalmi igazságosságról?

1. A múlt században, a városokban összezsúfolódtak proletártömegek nyomorát látva sokan gondolkodtak úgy, hogy a javak mindenféle elosztása csak igazságtalan lehet, ameddig azok magántulajdonban vannak. A szindikalista Proudhon szerint a szabadság nem egyéb, mint a gyöngék kizsákmányolása az erősek és szerencsések által; de az egyenlőség sem volna igazságos, mert az viszont az erősek kizsákmányolása volna a gyengék javára. Nincs más megoldás, mint a magántulajdon eltörlése: legyen minden közös! A kommunista kísérletek azonban megmutatták, hogy a magántulajdonnal az egyén biztonságának, tényleges önrendelkezésének, tudatos életvezetésének legfőbb biztosítója vesz el: mindenki egyformán kiszolgáltatottá válik azokkal szemben, akik az államot irányítják és örködnék az egyenlőség felett. A nagy örökösben ráadásul ez utóbbiak nem riadhatnak vissza a kényszer alkalmazásától, ehhez pedig „egyenlőbbnek” kell lenniük mindenki másnál.

2. Marad tehát szabadság és egyenlőség örök konfliktusa? Láttuk, az egyenlőség elvének érvényesítése szüntelen beavatkozást jelent a polgárok magánéletébe. Ha ellenben a szabadságot választjuk alapérték gyanánt, igazságtalannak kell mondanunk a szabadon szerzett egyéni előnyök mindennemű korlátozását, feltéve hogy ezekre az előnyökre a mások szabadságának és jogainak korlátozása nélkül tettünk szert. Ebben az esetben nincs is értelme társadalmi igazságosságról beszélni, hiszen a törvények tiszteletén és a kényszermentességen kívül nincsenek egymással szemben számon kérhető kötelezettségeink. Legfeljebb önkéntes jótékonyaságról beszélhetünk, amelyben éppen az a szép, hogy nem kötelező.

3. Az emberek egyenlő méltóságának elvéből nem a javak, csakis a jogok egyenlősége következik. A jogegyenlőség azonban nem érvényesülhet ott, ahol az élethelyzetek szélsőséges különbségei eleve esélytelenné teszik a leginkább szegény és tudatlan csoportokat, hogy tényleg éljenek jogaikkal. Ezért a megkérdozettek többsége szükségesnek tartja a tartósan (hátrányos helyzetűeknek nyújtott kedvezményeket. Éneikül a szegények nem tanulhatnak, az egészségükben vagy mozgásukban korlátozottak nem juthatnak munkához és [megélhetéshez, a pályakezdők, az öregek vagy akik sokat betegeskednek, elviselhetetlenül hátrányos helyzetbe kerülnek. Csakhogy ez a felfogás is beleütközik minden „elosztó” jellegű igazságosságelmélet problémájába:

a) Melyek azok az anyagi vagy szellemi természetű javak, melyek kirívó hiányáért kárpótolni illik a hátrányt szenvedőt?

b) Mik a nélkülözhetetlen javak? Miben mérjük egyáltalán a jólétet és a szegénységet, ha egyszer mindenki számára más a jó és a kívánatos? (Pl. jár-e valami anyagi segítség annak, aki számára a rendszeres munkavégzés túrhetetlen kín?)

c) Mérhetjük-e a mi műveltségi normáinkkal (pl. az írástudással), a mi fogyasztói normáinkkal (pl. tartós fogyasztási cikkek, autó, tévé, háztartási berendezések birtoklásával) olyan kultúrák életének minőségét, melyek a mi javainkra nem tartanak igényt?

4. De talán nem is azon múlik a társadalmi igazságosság, hogy miféle elv szerint *részesedünk a javakból*, hanem azon, hogy miképpen *veszünk részt*, s részt vehetünk-e egyáltalán a sorsunkat érintő döntések meghozatalában. Amennyiben tevékeny formálói lehetünk a közmegegyezésnek, a társadalmi különbségek is elfogadhatóbbá válnak számunkra. E megoldás előnye, hogy nem kívánja a lényegében összemérhetetlen egyéni élethelyzetek, törekvések és javak összehasonlítását valamely egységes mérce szerint, hanem az érintettek mindenkori megegyezésére bizza együttműködésük rendjének megállapítását.

Csakhogy a szabad megegyezés nem lehet sikeres, se tartós, se kielégítő - a legjobb esetben is csak a mindenkori többség számára teszi lehetővé, hogy akaratát kíméletlenül ráeröltesse a kisebbségre -, ha megfeledekszünk a szabadság és a *szolidaritás* elve közti feltétlen összefüggésről. Nem az egyenlőség (egyformaság), hanem az egymástól összemérhetetlenül különbözők közti kölcsönös tisztelet és a mások java iránti jóindulat az, ami az önkéntes megegyezést lehetővé, és annak eredményét elfogadhatóvá teszi. Illúzió volna feltételezni, hogy másoktól függetlenül törekedhetünk a magunk javára. Minden választásunk, minden cselekedetünk befolyásolja a mások életlehetőségeit. Kölcsönös egymásrautaltságunk tapasztalata arra tanít, hogy emberhez méltó élet csak olyan közösségben lehetséges, melynek tagjai számíthatnak egymás segítségére, s a bajbajutottnak nem kell egyedül cipelnie terheit.

De kik is azok a szegények? Kik a rászoruló és az elesettek? Különbféle életkorokban és élethelyzetekben mindannyian rászorulunk a mások megértésére, odaadó gondoskodására! Tehát a szegények mi magunk vagyunk. E szerint bánjunk „velünk”.

Szűkölködők és szenvedők sokasága közt élünk. Nem lehetünk velük „igazságosak” amíg nem ismerjük őket. És nem ismerhetjük őket, ha nem ismerünk rá a mások szenvedésében a magunkéra. Az esetek többségében, valljuk be őszintén, inkább elmenekülünk, elfordítjuk tekintetünket a nyomor látványától. Próbálunk idegenek maradni. Ez többnyire sikerül, de ettől is szenvedünk. A modern tömegtársadalmakban élő emberek rossz közérzetének ez az egyik fő oka. Túl gyakran igyekszünk úgy tenni, mintha nem lenne közünk az utunkba kerülő emberekhez. De hát mi közünk hozzájuk? Semmi, amíg nem tettünk értük valamit. Adunk és kapunk: így ismerjük meg egymást (önmagunkat). Nem megfordítva: ismerjük meg egymást, azután majd meglátjuk, ki ad és ki kap. Így nem fog sikerülni. Alapjában véve igen gyakorlatias igazságot fogalmaz meg Emmanuel Lévinas, amikor kijelenti, hogy szolgálat (diakónia) mindig megelőzi a párbeszédet (a dialógust): ez a megértés előfeltételei Furcsa, de úgy látszik, így van: előbb adunk kell ahhoz, hogy utána értelmesen megvitatassuk, kinek mi jár.

Kérdések, feladatok

1. Hogyan oldható fel egy jóléti állam számára a szabadság és egyenlőség dilemmája, különös tekintettel a szegénység kérdésre?
2. Véleményetek szerint mennyiben az állam, és mennyiben társadalmi szervezetek, illetve az egyének feladata a szegények támogatása?
3. Mennyiben tekinthető az egyház feladatának a rászorultak gondozása?

FÉNYKÉP LAKATOS ALIKÁRÓL

A fekete-fehér fényképen három emberalak és egy ablak. Deréktól látszódo fiatal, fehér köpenyes nő mintás napozóban rúgkapáló kisfiút emel egy körülbelül fél négyzetméteres ablak elé. A gyereket hóna és hasa alá nyúlva szinte az üvegnek feszíti. A sötét hajú, sötét szemű másfél év körüli fiúcska tenyerei mohón tapadnak az ablakra, öt homályos ágacskába vékonyuló pacnik, ahogy szétrnyomódnak a hűvös, sima felületen. A harmadik alak, szintén fiatal nő, a kép jobb sarkában. Bal tenyere - akár a kisfiúé - az üvegen. A hüvelyk- és a mutatóujj végéből - fatörzsből gyöngye ág - az ellenkező oldalon a gyerek tenyere nő ki. A sűrűn vállra omló hajtömegéből kihajló csitri félprofilján kisdeddal trónon ülő madonna-rajongás.

A képen látható kisfiú másodgenerációs állami gondozott. Ami a parányi üvegablak mögül is látható: jól fejlett, egyenes derékkal tud már totyogni, ezért került a nagyobbak közé egy hónapja, így most ő kapja a legtöbb verést - idáig ő ütötte vele egykorú, kevésbé erős 'társait. Két hete beteg volt, lázas, így a gondozónő nem hozhatta az ablakhoz. Egy távoli kiságyban bőgött nekivadultan, piros fejfel. Beszélni egy szót sem tud, az üveg túloldaláról kéthetente rendszeresen őt szólítható-becézhető édesanyját nem ismeri fel, játékaik nincsenek. Édesanyja Alikának hívja - ez neve: Lakatos Aladár. Apja nincs vagy ismeretlen (ahogy tetszik). Aliká édesanyja: Mária (szintén Lakatos) fiánál valamivel később, két éves korában került állami gondozásba, egy Budapest környéki kisvárosból. Legrégibb emléke egy kókai parasztház és idős gazdáik, akiket sokáig szüleinek tudott. Náluk járta ki az általános iskola első osztályát. Az abonyi és a szobi - országos viszonylatban kiemelkedően jó - intézetek következtek. Majd egy budapesti textilgyár kollégiumában és ipari tanuló iskolájában kitanulta a szövőszakmát. A vakációkban is a gyárban dolgozott. Az ünnepélyes szakmunkásdiploma-átadás után új otthona a gyár munkásszállása. Nem találta meg a közös hangot harminc-negyven éves szobatársnőivel, s nem bírta a három műszakot sem. (Ekkor tizenhat éves.) Nemegyszer rátörték a vécéajtót az éjszakai műszakban, hogy ébredjen fel, mert állnak a gépei. A szállón lábujjhegyen kellett járkálnia, mert mindig aludt valaki a szobájukban, őt - a „kis taknyost” - viszont nem hagyták. Védelmére senki nem kelt. Nem tudta fizetését beosztani, a hónap közepétől zsíros kenyéren élt, néhányszor az is előfordult, hogy semmin.

Először a kelenföldi galeri kínált „kiutat”, majd egy emlékezetes koncert után a Blaha Lujza tér. A „blahások”. Vajon mit csinálnak, míg ő a gyárban robotol? Vagy tíz óra után, amikor a félbehagyott mozi vagy koncert után becsukódott mögötte a szállóajtó? Egy-két tétova igazolatlan nap után végképp búcsút mondott a gyárnak, ahol kollégista korában jól érezte magát, és ezzel automatikusan búcsút mondott a munkásszállásnak is, egyetlen bázisának.

Nyolc hónap csövezés: alvás barátnőknél, lépcsőházakban, szénaboglyában Szentendrén, vagy az egész éjszaka közlekedő HÉV-en, a Gellérthegy oldalában. Tej, kifli a közértek előtt - néhanapján gyulai kolbász az Éjjel-nappaliból -, délelőtti mozi, koncert, akár Nyíregyházán legyen is az. Nemcsak „néha segít a lejmolás”, pia, szipu, s csak arra kell vigyázni, hogy maradjon pénze a Kürt utcai tisztasági fürdőre. Igazi „nagyvárosi farkaskölyök”: abból él, amit talál, szerez, s a „természet adta” beton, kőfedél alá menekül az eső, hideg elől. „Úgy érezte, szabadon él.”

Amikor már minden másnapi teendőt föl kellett írnia egy szelet papírra, annyira megtámadta a ragasztó az agyát - „nem bántam, ha nem eszem, csak legyen meg a napi ragasztóm” -, sikerül önerőből leszoknia a drogokról. A Kartográfianál segédföldmérő. Itt elnézik, ha késik, vagy ha időnként elalszik. Mert továbbra is csőből, kéglikből, kérészetű albrétekből jár dolgozni. Néhány jobb, nőiesebb ruhára is futja. Zenészek, lemezlovasok, technikusok bohém köre fogadja társaságába. Erről a környékről „jött össze” a gyerek is, amit csak a harmadik hónap után vett észre. Sírt, könyörgött, hogy vegyék el, akár az élete kockáztatásával is, mert „nem akarom, hogy olyan sorsra jusson, mint én”. A hatodik hónapban egy „bőrös” barátnője mamája - maga is volt lelencgyerek - fogadja be. Az egyszobás házmesterlakásban rajta kívül öten éltek. Föl sem merül, hogy idei kiengedjék a gyereket. Sírva mondja: „Sokszor akartam meghalni, amikor csöveztem. Ha fáztam az esőbe, vagy ha kajakra meg akartak verni... de hányszor. Minek éljek, úgysem tudok sohasem zöld ágra vergődni. Az adott mindig erőt, hogy Alikára gondoltam, hogy nekem gyerekem van. Mi lesz vele, ha meghalok. Valaha kidisszidálnék. Mennyi csöves megpattant, s most meg küldik a leveleket, hogy jól vannak. De Alika nélkül nem megyek, ő az egyetlenem. Mi lenne vele? Drága kis dagikám, az nem lehet, hogy ne legyen anyukája, hogy annyit szenvedjen, mint én.” (Kőbányai János: *A margón*)

MI IS EMBERI ÉLETRE VÁGYUNK!

Mariann Z.-ben él, száznegyven kilométerre Budapesttől két kislányával és férjével. Anna D.-ből utazik fel havonta kétszázhusz kilométert a kezelésre. Az öt éves Lacikán kívül egyedül neveli tizenhét éves fiát és tizenöt éves lányát is. Mindketten 1990-ben menekültek el Romániából. Mariannék azért, hogy normálisabb életet éljenek, Anna meg politikai okokból.

A menekülés keservei után úgy tűnt, végre révbe értek.

Akkor még nem tudták, most következik az, amire álmukban sem mertek gondolni. Anna éppen egy rutinműtéten esett át, amikor megtudta, Lacika is a kórházban van, mert napok óta tartó magas lázát az orvos nem tudta megszüntetni. Amikor a gyerekosztályra sietett fiát megnézni, a folyosó kellős közepén a szemébe vágta: nem látogathatja, mert a gyerek AIDS-es! Mariannáknál is az állandó rosszullét, betegeskedés vezette arra az orvosokat, hogy a kivizsgálás mellett HIV-szűrés is kell, hiszen Romániából jöttek, ott nagyon sok a vérátömlesztéssel megfertőzött gyerek.

Erika is annak bizonyult.

- Nem akartam elhinni. Talán fel sem fogtam. Csak annyit tudtam az AIDS-ről, halálos kór. Kezdtém utánanézni, kérdezni, tudni akartam, milyen kilátásai vannak a fiamnak. Ez alatt a három és fél év alatt meg kellett tanulnom ezzel a tudattal együttlélni. D. kisváros. Ráadásul a fiam egyik ápolónője a második szomszédom volt. Három nap múlva tudta mindenki, mi van velünk. Lacikát azonnal kitették az óvodából, igaz, előtte megkérdezték a szülőket, mit szólnának, ha maradna, de az ellenzés elsőprő volt. Közben megvizsgálták az összes szülőt, gyereket, óvónőt és dadát, hátha Lacika valamelyiküket megfertőzte. Hiába mondtam, ez nem influenza, nem terjed cseppfertőzés, kézfogás, közös játék vagy WC-használat útján. Egy héten belül az állásomból is kitétek. Még csak ürügyet sem

kerestek, holott korábban mindig nagyon meg voltak velem elégedve. A fiamat eltanácsolták a középiskolából, a lányommal négy lépés távolságból beszélnek, ha beszélnek. A hitelből, kölcsönökből vett kis házukból, ahol épphogy elférünk, el kellett jönnünk, mert nemcsak fenyegettek. Négy kutyánkat mérgezték meg, a kaput összerondították, és nem léphettem ki a házból anélkül, hogy ne vágta volna a fejemhez valami „szépet”. A lakótelepen, ahol „befogadtak” bennünket, a gyerekek napközben nem mehetnek ki, még a játszótérre sem. Késő este bolyongunk az utcákon, hogy levegő is legyen. Mariannéknak könnyű, a környezetükben nem tudja senki, csak ők.

-Elég, hogy az édesanyám nem áll szóba velünk, el sem jön hozzánk - morogja maga elé Mariann. - Állandóan attól rettegek, mikor derül ki a titkunk. A férjem egyre többet nyúl a pohárhoz, nem beszél, nem foglalkozik a lányával, semmiben sem segít, csak ócsárol. Mintha én tehetnék mindenről.

Hogyan értesük meg az egészségesekkel, hogy jogunk van emberi életet élni, amikor a doktornő is, akihez kontrollra járunk, öt méter távolságból pillant rá Lacikára, és már írja is, változás nem tapasztalható - veszi át a szót Anna. – A négy fal között morzsoljuk a napjainkat. Nincs, akivel megbeszélhetném a gondjaimat. A gyerekeim - a nagyobbak - már nem bírják, minden pillanatban attól rettegek, mikor mondják, ez számukra nem élet. Miért kell az öccsük miatt nekik is bűnhődniük?...

Kettősségben élek: minden napnak örülök, ha Lacika jól van, de mögötte ott az állandó rettegés, s mi lesz, ha súlyosbodik a baj, ha jön az AIDS?! A gyermek jövőjén kellene gondolkoznom, közben meg úgy kell élnem, hogy tudom, neki nincs jövője! Egy év múlva iskolába kellene indítanom, de hova fogadják be? Fogadjak mellé magántanárt? Miből? Szeretnék elmenekülni valahová, ahol nem ismer senki. Ahol emberi módon élhetnénk. Néha már azon gondolkodom, visszamegyek Romániába. Igaz, ott koszos magyar lennék megint, itt meg koszos román vagyok, AIDS- és gyerekekkel a nyakamon, aki csak bajt hoz a magyarokra. Mi nem akartuk, hogy így legyen! De ha már ez történt, miért közösitenek ki bennünket? Sokszor úgy érzem magam, mint a beteg, kopasz csirke a baromfiudvarban: ott is minden tyúk azt veri. Egészen addig, amíg bele nem döglik.

(Forgách Éva: *Mi is emberi életre vágyunk*) I

Az állatok jogai vagy az ember felelőssége?

A TEÁSCSÉSZÉBEN FELOLDÓDÓ KOCKACUKOR IRÁNT ALIGHA ÉRZÜNK RÉSZVÉTET. NINCS RÁ OKUNK, HOGY FELTÉTELEZZÜK, A CUKORNAK SZENVEDÉST VAGY BÁNATOT OKOZ A KOCKAÁLLAPOT ELMŰLÁSA. ARNE NAESS NORVÉG FILOZÓFUS EZZEL SZEMBEN EGY MARÓ OLDATBA POTTYANT BOLHA HALÁLTUSÁJÁT FIGYELTE MEG MIKROSZKÓPJÁN KERESZTÜL. A PARÁNYI ÁLLAT KÉTSÉGBEESETT VERGŐDÉSE HEVES RÉSZVÉTET ÉBRESZTETT BENNE. RÉSZT VETT SZENVEDÉSÉBEN, VAGYIS AZONOSULT VELE, MERT FELISMERTE AZ AZONOSSÁGOT AZ ÁLLAT SORSA ÉS A MAGUNKÉ KÖZÖTT.

„Amikor az egyetemen a béka dekapitálását gyakoroltatták velünk (hogy tudniillik hogyan kell az állat fejét ollóval levágni), amikor egy terhes patkányból a szemem láttára vágta ki a gyakorlatvezető tizenkét magzatát, majd mindegyiket félbevágta, csak hogy megnézzük, milyenek belülről (hiába áll ott egy preparátum spirituszban már harminc esztendeje), rájöttem, hogy sokkal több rokonságot érzek e senkinek nem vétett lényekkel, mint felsőbbrendű megismerőikkel” - írta a barátom. Felismerését tett követte, megtagadta a részvételt azokon az élettani gyakorlatokon, ahol a leendő biológiatechnikusok eleven vagy külön e célból elpusztított állatok boncolásával bővítik ismereteiket. Mozgalmat indított a hallgatók körében: követeljük e kegyetlen és jobbra felesleges gyakorlatok beszüntetését. Mert hogyan is taníthatná az élet tiszteletére, természetszeretetre növendékeit az olyan tanár, akit már az egyetemen rászoktattak, hogy az állatokban ne lásson egyebet az ember kénye-kedvének kiszolgáltatott pusztá kísérleti tárgynál?

Tanáraik elzárkóztak kérésük teljesítése elől. Szerintük az állatkísérletek nélkülözhetetlenek az oktatásban. A tiltakozókat azzal fenyegették, hogy nem fejezhetik be tanulmányaikat. Volt, aki meghátrált, mások kitarítottak.

Az állat: eszköz vagy társ?

A vita nyilvánvalóan túlmegy az állatokkal való bánásmód kérdésén: a küzdő felek óhatatlanul arról nyilvánítanak véleményt, hogy mit tartanak az ember szerepéről a világegyetemben. Az ember felsőbbrendűségét hirdető felfogás szerint alapos okunk és természet adta jogunk van rá, hogy az emberi egészség vagy a tudományos haladás érdekében belátásunk szerint áldozunk fel nálunk alacsonyabb rendű lényeket. A barátomhoz hasonlóan gondolkodók azonban másként értelmezik az ember felsőbbrendűségéről szóló tanítást. A gyakorlatban nemcsak jótételező, de felesleges, az esetek többségében haszontalanok találják a tudományos célokra hivatkozó tömeges állatkínzást és pusztítást. (A „tudomány oltárán” jelenleg évente körülbelül egymilliárd kísérleti állatot áldoznak fel a világon.) Úgy látszik, a keresztény vallás sem ad egyértelmű eligazítást ebben a kérdésben. Aki úgy véli, hogy az ember Isten képmásaként uralomra rendeltetett az összes teremtetett lény fölött, nem lát erkölcsi kérdést az állatoknak okozott szenvedésben. Csakhogy e tanításnak ismeretes olyan felfogása is, amely az uralmat nem az önkénnyel hozza összefüggésbe, hanem a gondoskodás kötelezettségével, és részvétet követel valamennyi szenvedni, érezni képes lény iránt.

Ma már a tudományos gondolkodásban sem egyeduralmú az a felfogás, amely az állatokat ingerektől vezérelt gépezeteknek tekinti. Inkább valami furcsa kettősség jellemzi korunkat: gazdálkodásunk, tudományunk az állatokat

puszta nyersanyagként rendeli alá a tömeges előállítás és fogyasztás érdekeinek, miközben civilizációnkon soha nem látott méretekben vett erőt a rokonszenv és szájalom az általunk folyamatosan irtott lények iránt. Az is igaz persze, hogy a vadon élő állatok mérsárlása, a haszonállatok levágása, valamint a különféle iparágakban felhasznált kísérleti állatok kínhalála láthatatlanul zajlik, távol az állatfilmrajongó, játékállatkák között nevelkedő, s a tömegtájékoztató által felnőttkorában is gyermekként kezelt nemzedéktől. Gondoskodnak róla, nehogy lelki nyugalmunkat megzavarja a tömegesen okozott pokoli szenvedésről szóló híradás.

Az állatok kihasználásának és feláldozásának számtalan válfaja között nyilván több is akad, melynek erkölcsi jogosultsága sokkal inkább kétséges, mint az állatkísérleteké. (Nehéz volna mondjuk a szörmebunda, a hizlalt libamáj, a cirkuszi állatmutatványok vagy akár az állatkerti ketrecek életbe vágó fontossága mellett érvelni.) Nos, éppen ezért került a vita középpontjába az élő állatokon végzett kísérlet, mert itt sokkal kiélezettebben jelenik meg a dilemma: igazolható-e bármiféle emberi érdekekkel a más lényeknek okozott szenvedés?

EGÉSZSÉGÜGYI KÍSÉRLETEK

Rákkeltő anyag vizsgálata: a vizsgált anyag az állatokban daganatokat okoz. A rák az állatoknak ugyanolyan fájdalmas, mint az embereknek, de a kísérleti állatok nem kapnak fájdalomcsillapítót, mert ki akarják zárni a daganatképződésre gyakorolt hatásukat.

Bőrt ingerlő anyagok vizsgálata: az állat szőrét leborotváltják, és részben felhasogatják a bőrét, majd beledörzsölik a vizsgálandó anyagot. Az állatokat (gyakran majmokat) állványokba szíjazzák be, vagy kötésekkel (gipsszel is), mandzsettákkal és gallérokkal akadályozzák meg, hogy lenyalják vagy vakarják az érintett testrészt. A szer hatására a bőrön duzzanat, vizenyő, seb, roncsolás és ekcéma keletkezhet.

Allergiát és bőrzékenységet okozó anyagok vizsgálata: a vizsgálandó anyagot az állat leborotvált bőre alá fecskendezik. Hét nap múlva ismét leborotváltják, és az anyagba mártott gézt 48 óráig rajta hagyják. Három hét múlva, majd hat hónaponként ezt megismélik. Az állatok reakciói nagy egyedi különbségeket mutatnak az allergiakeltő anyagokkal szemben, akárcsak az embereknél, így a vizsgálatok eredménye megbízhatatlan. Ezt igazolják a mind gyakoribb allergiás megbetegedések az embereknél.

A kötőhártya vizsgálata: albínó nyulakat olyan szerkezetbe tesznek, melyből csak a fejük látszik ki. A festéket, szappant stb. a szemhéjuk alá vezetik. A fellépő károsodást mérik. Mivel a nyúl szeme alig választ ki könnyet, az anyag legalább 24 óráig koncentráltan van jelen a szemében. Az eredmény: erős kötőhártya-irritáció, a szemlencse elhomályosodása, a pupilla szétroncsolása, vakság, halál.

A SZÉPSÉG ÁRA

Kozmetikai kezelés: arctisztítás, fertőtlenítő szesz, tonik, pakolások, szempilla- és szemöldökfestés, lábgyanta.

Kikészítés: körömlakk, lakklemosó, nappali krém, alapozó, szemkihúzó, szemhéjpúder, szemöldökceruza, arcfesték, szájrúzs, kontúrceruza.

Hajápolás: sampon, öblítő, fixáló, esetleg hajfesték és dauer, hajszesz, hajlakk.

Higiénia: habfürdő, krémlemosó, testápoló, dezodor, fogkrém, szájvíz, parfüm.

A mű elkészült, a hatás kielégítő. Harminchatféle anyagot használtunk fel, amelyeket négyezer állaton próbáltak ki - egyenként. Ez összesen 144 ezer egér, nyúl, kutya, macska kínhalálát jelenti.

(A Fauna Híradó nyomán)

Ült egy szűk ketreben, idegenek közt, és nem értette, miért van itt. Téged keresett, várt. Ember nem bántotta még, így tűrte, hogy hasán a szőrt leborotváltják, és bekenjék valami csípős anyaggal. Megnyalta az idegen ember kezét, azt hitte, valami jót tettek vele.

A gipszkötés alatt egyre jobban viszkedett és fájta a bőre. Rimánkodva, farkát csóválva nézett a fehérköpenyesre, remélte, megszabadítja a fájdalomtól. Hiába. A bőrén kipróbált anyagokat a gyomrába is bekényszerítették. Testén fekélyek keletkeztek, gyomra, bele vérzett. Szerencsésebb társai hamarabb elpusztultak. Ő így sínylődött évekig, lesve az ajtót, jössz-e már érte.

Halála nem volt hiábavaló. Négyezer társáé sem. Már láthatod is a tévében, hogyan simítja érzéken bársonyos bőrét a szépség az új samponnal, szappannal, krémmel.

Hogy meghalt a kutyád? Hát az ember mégiscsak fontosabb, nem? Hogy allergiás kiütést kaptál, ki tudja, mitől? Hogy a kutyabőr nem emberbőr, és másképpen reagál? A cég nem tehet róla, ő elvégezte az állatkísérleteket, az alibi tökéletes.

(Fauna Híradó)

Az állatkísérletek hívei és ellenzői között nemegyszer tettelegességig megy a küzdelem. Az állatvédők kísérleti laboratóriumokat törnek össze, állatszállítványok útját torlaszolják el, bojkottálják azokat a cégeket, melyek termékeiket kísérleti állatokon tesztelik. Ellenfeleik ezért az emberiség és a haladás esküdt ellenségeinek kiáltják ki őket. Sajtókampánnyal, durva fenyegetésekkel és olykor pokolgépes merényletekkel igyekeznek őket megfélemlíteni, elszigetelni.

Ismerkedjünk meg az elkeseredett vitában legtöbbször hangoztatott nézetekkel.

ÉRVEK ÉS ELLENÉRVEK

A: Az élőlények táplálékul szolgálnak egymás számára. A természet rendje, hogy a gyöngébb az erősebb zsákmányául esik. Aki szereti a természetet, hogy hadakozhat törvényei ellen?

B: Vagy állítjuk az ember kitüntetett szerepét és ebből származó kiváltságait, vagy tagadjuk. Ha állítjuk, azért tesszük, mert az emberre nem ugyanúgy érvényesek a természet törvényei, mint a többi lényre: az ember érti is, amit tesz, ezért *felelős* tetteiért, s nem hivatkozhat a természet „parancsára”. Ha viszont - ezzel ellenkezőleg - abból indulunk ki, hogy az ember ugyanolyan élőlény, mint a többi, akkor semmi indokot sem találunk arra, hogy egy máris veszedelmesen túlszaporodott faj egyedeinek megmentése érdekében tömegesen pusztítson másokat.

A: Étrendünkben a hús könnyebben helyettesíthető, mint a kísérleti állat a gyógyszeriparban. Vajon a húsevésről is le kellene mondanunk?

B: Az állatvédők többsége nem okvetlenül helyteleníti az állatok hasznosítását, leölését, elfogyasztását, amennyiben

a) az érintett egyedeknek nem okoznak tartós vagy súlyos szenvedést a tartási, szállítási stb. körülmények, és leölésük kíméletes módszerrel történik;

b) a pusztítás mértéke nem fenyegeti az élőlénytársulások egyensúlyát,

c) az egyes fajok fennmaradását,

d) a genetikai változatosságot és sokféleséget, ami az egész földi ökoszisztéma fennmaradása szempontjából létkérdés.

Jelenleg azonban a fenti feltételek egyike sem teljesül: az ember viselkedése a lehető legnagyobb mértékben veszélyezteti az élővilágot.

Egy kiló húsfel előállításához egyébként ötször-hatszor több termőterület illetve energia szükséges, mint ha növényi eredetű táplálékot fogyasztanánk. A túlnépesedés, a katasztrofális talajpusztulás és a világméretű éhínség korában, azt hiszem, ez a legnyomósabb érv a húsfogyasztás szigorú korlátozása mellett. Ennek azonban a szoros értelmében vett állatvédelemhez nincs köze. Az állatkísérletek esetében - valamint a nagyüzemi állattartással kapcsolatban - nem az öles, hanem az állatok életében okozott szenvedés az, amit az ellenzők túrhetetlennek tartanak.

A: De hiszen az állatok nem is tudnak úgy szenvedni, mint az ember!

B: Minden élő szervezet rendelkezik a negatív hatások érzékelésére és elhárítására alkalmas visszacsatolási rendszerrel. Az egyes fajokban különböző mértékben tudatosulnak szenvedésként ezek a jelzések (pl. mérgek, hőhatás), illetve a hártó mechanizmusok működésének akadályoztatása (pl. fogság, bénítás). A tudatosság egyébként nem feltétlenül kritériuma a szenvedésnek. Nincs mértékegységünk az ember és más lények szenvedésének összehasonlítására. Mondhatjuk, hogy az állatok másképpen szenvednek, mint mi, de hogy kevésbé vagy többé, éppen ez az, amiről a legkevésbé tudunk. Közvetlenül nem tudjuk vizsgálni egy másik élőlény viszonyát saját énfunkcióihoz, de minden jel arra utal, hogy a kísérleti állat retteg és szenved (ugyanúgy viselkedik, mint a szenvedő, rettegő ember).

A: De mégse szenved, ha érzéstelenítik vagy elaltatják.

B: Az esetek többségében sajnos ezt elmulasztják. Takarékoságból, figyelmetlenségből vagy éppen azért, mert a kísérlet eredményének észlelését akadályozná, ha az állat szenvedését csillapítanák. Tegyük hozzá: az érzéstelenített, de mozgásában korlátozott állat rettegése, melyet pánikreakciói jeleznek, szintén szenvedés.

A: Az orvostudomány páratlan fejlődése az elmúlt két évszázadban mégiscsak az állatkísérletek létjogosultságát igazolja.

B: Sokan állítják, hogy az állatok ezreire lefolytatott kísérletek kötelezővé tétele nem az emberek biztonságát szolgálja (annál is kevésbé szolgálhatja, minthogy az alkalmazott szerek többségére még a közeli rokon fajok is más- és másképpen reagálnak). A kísérlettömeg csupán a felelősség alól menti fel a különféle gyógyszerek, kozmetikumok, tisztítószeres stb. előállítóit: ők kipróbálták állatokon. És ami ennél is fontosabb: növelik a fogyasztó biztonságérzetét. Ugyanis tömegesen használunk egészségünkre köztudottan ártalmas szereket abban a hiszemben, hogy azok bizonyos, állatokon kimért koncentrációban, egy „tudományosan” megállapított határérték alatt ártalmatlanok (pl. dioxinok, formaldehid, azbeszt, perklór-etilén, furánok stb.). Pedig senki sem tudhatja, hogy mit okoz a szervezetünkben éveken, évtizedeken keresztül fokozatosan felhalmozódó hatóanyagok sokasága.

A: De azért gyógyszerekre mégiscsak szükség van, nem? Azt akarod, hogy embereken próbálják ki a hatásukat?

B: Jelenleg is embereken próbálják ki őket: ezt nevezik klinikai kipróbálásnak. Az ezt megelőző ellenőrző lépések során pedig az állatkísérletek sokféle módon helyettesíthetők, vagy legalább csökkenthető a számuk. Miért kell minden kísérletet mindenütt újra elvégezni? Ma már mindenki számára hozzáférhető *adatbankokba* gyűjtik a kísérleti eredményeket. A *számítógépes modellezés* nemcsak az oktatásban helyettesítheti mondjuk a béka élveboncolását, hanem még ki nem fejlesztett anyagok várható hatását is szimulálni lehet az ilyen eljárások segítségével. Ezekkel és más módszerekkel az állatkísérletek száma jelentős mértékben csökkenthető.

Kérdések, feladatok

1. Olvassátok el a szöveget, és vitassátok meg saját tapasztalataitok és példáitok alapján!

2. Rendeztetek vitát az állatvédelemmel kapcsolatban a következő érdekek képviselői között: gazdasági érdek - állat(környezet)védelem;

tudományos érdekek - állat(környezet)védelem;

húsevők - vegetáriánusok;

állatkertpártiak - állatkertet ellenzők.

3. Hogyan oldható fel az ember kettős (paradox) kapcsolata az állatokhoz:

egyfelől szereti, kényezteti az állatokat;

másfelől eszközként használja, alárendeli őket a saját érdekeinek.

4. Miben különbözik az állatok „felhasználása” a növények felhasználásától?

AZ IPARI ÁLLATTARTÁS KÖRÜLMÉNYEIRŐL

Minél több húst, minél olcsóbban és gyorsabban - ezt a nemes célt szolgálják a nagyipari állattartás kegyetlen módszerei. A lehető legszűkebb helyre összezsúfolt, mozgásigényükben korlátozott, szabad legelőt sosem látott szerencsétlen csirkék, sertések, nyulak stb. kalodában élnek le egész életüket. Csillapíthatatlan étvágyukról serkentő hormonkészítmények gondoskodnak. Az újszülött csirkék csőrét leégetik, hogy ne tegyenek egymásban kárt a szűk helyen. Az „exportképes” steril kismalac császármetszéssel jön a világra: a koca hasát felvágják, útja a szülőszobából egyenesen a henteskampóra vezet. A libák kényszerítőmése géppel iszonyatos gyötrelmémmé teszi a szerencsétlen állatok mindennapjait. Ezt a barbár eljárást már csak két európai országban nem tiltja törvény: az egyik Magyarország. A négy lábúakat kamionokban, vagonokban összepréselve, étlen-szomjan szállítják napokon át a vágóhidakra, s ami ott történik velük, azt jobb nem részletezni, hiszen ti, akik elfogyasztjátok húszakat, magatok egy csirke nyakát se tudnátok elvágni. Irtóznak a kegyetlenségtől, melynek eredményét naponta élvezzük - nem képmutatás ez?

NÉHÁNY LEHETŐSÉG AZ ÁLLATOK TERMÉSZETES SZEREPÉNEK HELYREÁLLÍTÁSÁRA

Ember-állat arány: átforgalmazása a körülöttünk élő állatok számát, eloszlását, fajait, fajtáit és felhasználásuk módját egyaránt érinti. Az átértékelés elengedhetetlen feltétele saját társadalmunk szemléletváltása is, hiszen a kedvtelésből tartott állat csupán kapcsolatpótló a betonsivatagban élő, természetből kiszakadt ember számára.

A szelekció átgondolása: miért szelektálunk, és hogyan? A tenyésztési cél is a lehető legkevesebb emberi beavatkozást igényelje. Ezt szolgálják az olyan tulajdonságok, mint az élettartamra való szelektálás, a genetikai ellenálló képesség fejlesztése, minőségi termék előállításának képessége, vegyes hasznosítás, hosszú élettartam, szaporodóképesség és így tovább.

In situ (eredeti, természetes helyzetben történő) megőrzés: a legkézenfekvőbb megoldás a szelekciós irányok áthangolására a ritka, helyi tájfajták és őshonos fajok, fajták megőrzése szaporítóanyagként való hasznosítással. Ezek a fajták ugyanis természetesen a leginkább teljesítik az előző pontban megfogalmazott kívánalmakat, és több száz, esetenként több ezer év óta alkalmazkodtak az adott környezethez.

Horizontális szakosodás helyett vertikális: ahelyett, hogy nagy teljesítményű, szabványosított fajtákat terjesztenénk el az egész világon, amelyek genetikai anyaga biológiailag nem teljes értékű és kevésbé változatos, az új stratégiában inkább olyan összetételre kellene törekedni, ami biztosítja a sokféleséget, és nemcsak egy-egy fajtát részesít előnyben, hanem az adott környezetben alakít ki annak adottságaihoz a leginkább alkalmazkodó, változatos élőlénytársulásokat.

Permakultúra: ez az Ausztráliában kidolgozott, de másutt is széles körben alkalmazott tervezési rendszer, mesterséges ökoszisztémákat állít elő olyan módon, hogy azok minél inkább tükrözzék a természetes életközösségekben lezajló folyamatokat. Ebből következik, hogy az emberi jelenlét itt csupán egy a többi elem közül, ugyanígy az állatok is, amelyeket a per-makultúra az erdő mozgó részeinek tekint. Ahhoz, hogy az egyes részeknek ilyen összefogott, szerves rendszerét megteremthessük, amelyben az állatok is helyet kapnak, az élet egészéhez alázattal és a megértés vágyával kell közelednünk. Akkor nem lesz kérdés, hogy mit is mondjunk az állatok hasznáról és kárától

(Borsos Béla *Az élet kereke* című könyve alapján)

Vannak-e az állatoknak jogaik?

1. Ha csak azért védjük őket, mert létük az ember számára *hasznos*, akkor érvelhetünk amellett, hogy az ember saját léte alapját pusztítja, amikor kizsigereli és feléli természeti környezetét, de nem kifogásolhatjuk az állatokkal szembeni kegyetlenkedést és öldöklést, amennyiben igazolható haszonnal jár az ember számára. Kérdés, hogy jogos-e saját érdekeinket minden más élőlény érdekei fölé helyezni?

2. Vannak, akik szívesen ruháznák fel az állatokat az emberhez hasonló *jogokkal*, mondván, hogy nekik is ugyanolyan joguk van az élethez, mint nekünk. A jogkiterjesztés törekvése azonban problematikus. A jog emberi találmány: az állatokból jogalanyokat csinálni annyi, mint emberi mértékkel mérni őket, azaz semmibe venni sajátos, a miénktől merőben különböző létmódjukat.

A jog vagy egyenlősít vagy megkülönböztet. Ha egyenlő bánásmódot követelünk a hozzánk közelebb és tőlünk távolabb álló, az embernek hasznos, illetve káros állatok számára, akkor a szűnyogot ugyanúgy nem csaphatjuk agyon, ahogyan nem kínozzhatunk medvét, vagy nem korlátozhatjuk mozgási szabadságában a ketrecbe zárt

nyulat. Ha viszont különbséget teszünk mondjuk magasabb rendű és alacsonyabb rendű fajok között, védjük a delfinek jogait, a cápáét azonban korlátozzuk, megint csak önkényesen alkalmaztuk velük szemben a magunk sajátos szempontjait. Úgy tűnik, hogy a jog fogalma csak az emberek közti érintkezésre alkalmazható.

3. Ezért szerencsésebbnek látszik, ha viszonyunkat az állatokhoz nem az azonosság feltevésére, hanem a különbség tiszteltetésére tartásúra alapozzuk. Akkor nem az állatok természetes jogairól fogunk beszélni, hanem az ember erkölcsi kötelességéről a tőle különböző lényekkel szemben. Vannak ilyen erkölcsi kötelességeink:

- a) az élet védelme és az élők iránti kímélet az erkölcs legelső parancsa;
- b) a tőlünk különböző lények iránti részvét képessége az ember erkölcsi méltóságával szorosan összefügg;
- c) a tudással felelősség is jár mindazért, amit megértünk. Az *uralom* a megértésnek épp az ellenkezője. Nem érthetjük meg azt, amin uralkodunk. Nem is akarjuk megérteni: saját céljainknak alárendelt pusztá eszközként vesszük csak számításba.

Kérdések, feladatok

1. Véleményetek szerint mi a jobb:

ha nem tudunk semmit a vágóhidak, kísérleti telephelyek működéséről;

ha szembenézünk azzal a ténnyel, hogy civilizációnkhoz ez is hozzátartozik?

2. Előreveheti-e az állatvédelem ügyét, ha ezentúl nem fogyasztjuk azokat az élelmiszeripari és kozmetikai termékeket, amelyekhez állati szenvedés tapad? Mennyiben fogalmazható meg az egyéni felelősség ezen a területen?

3. Vitassátok meg - saját élményeitek és tapasztalataitokat is bevonva - a következő kérdést: eszközeink vagy társaink-e az állatok?

SEATTLE TÖRZSFŐNÖK ÜZENETE AZ UTÓKOR SZÁMÁRA

A washingtoni Nagy Főnök azt üzenete, hogy meg akarja venni a Földünket. Hogyan veheted és adhatod az égboltot, a föld melegét? Ez idegen tőlünk. A levegő frissessége, a víz pezsgése nem a miénk, hogyan vehetned meg ezeket?

Ennek a Földnek minden része szent az én népemnek. Minden egyes fénylő fenyőtű, minden homokos part, a homályos zugok az erdőben, minden tisztás és a zümmögő rovarok is szentek az én népem emlékezetében és tapasztalatában. A nedv, amely a fákból áramlik, a vörös bőrű ember emlékezetét hordozza.

A fehér ember halottai elfelejtik szülőföldjüket, amikor a csillagok felé indulnak. A mi halottaink sohasem felejtik ezt a gyönyörű Földet, mert ő a vörös bőrű emberek anyja. Részei vagyunk a Földnek és ő a mi részünk. Az illatozó virágok nővéreink; a szarvas, a ló, a sas a mi fivéreink. A sziklataréjok, a legelők harmata, a ló testmelege és az ember - mind ugyanazon családnak tagjai.

Így aztán, amikor a Nagy Főnök Washingtonból azt üzeni, hogy meg akarja venni a Földünket, sokat kér tőlünk.

A csillogó víz a patakokban és folyókban nem egyszerűen víz, hanem őseink vére. Ha eladjuk a Földet, emlékezz rá, hogy megszentelt föld, meg kell tanítanod gyermekeidnek is, hogy a folyók a testvéreink, és a tied is. Ezért ugyanolyan gyengédséggel kell a folyókkal bánnod, ahogy testvéreidet szereted.

A vörös bőrű ember mindig meghátrált a fehér közeledése előtt, ahogy a kőd a hegyekben elfut a reggeli nap előtt. Tudjuk, hogy a fehér ember nem érti meg a mi utunkat. A Föld egy darabja ugyanolyan neki, mint a másik, mert ő idegen, aki éjszaka jön és elveszi a Földtől, amire csak szüksége van. A Föld neki nem testvére, hanem ellensége, és amikor legyőzte, továbbáll. Elhagyja apái sírját, és nem törődik velük. Az apja sírját és a gyermekei szülőhelyét elfelejti. Anyját, a földet, és testvérét, az égboltot úgy kezeli, mint a birkákat vagy üveggolyókat. Étvágya felfalja a Földet.

A városokat látni fájdalom a vörös ember szemének. Ez talán azért van, mert a vörös bőrű ember műveletlen és nem ért semmit. Nincs nyugodt hely a fehér ember városaiban. Seholy nem hallgathatod a rügyek kipattanását tavasszal, vagy a rovarok szárnyának zizegését. A kocsizörgés sérti a fület. És mi marad még az életből, ha az ember nem hallhatja a tarvarjú magányos kiáltását vagy a békák vitáját a pocsolya mellett éjszaka? Az indián jobban szereti a szél hangját, amint a tó vizéhez ér, a szél szagát, ha a déli eső átmosta, vagy a fenyők illatát hozza.

A levegő kincse a vörös embernek, mert minden dolog ugyanazt lélegzi - a vadállat, a fa, az ember. A fehér ember, úgy látszik, észre sem veszi a levegőt, melyet belélegez. Mint a sok napja haldokló, érzéketlen a bűzre. De ha eladjuk a Földet, emlékezned kell, hogy a levegő kincs nekünk, a levegő szelleme egy minden élővel, melyet fenntart. A szél, amely nagyapánknak az első lélegzetvételt adta, az utolsó sóhaját is befogadja. Ha eladjuk a Földet, szentként kell kezelned, hogy a fehér ember is elmelessen megízlelni a szél ízét, amikor a rét virágai megédesítik. Megfontoljuk ajánlatodat. Ha úgy döntök, hogy elfogadom, egy feltételt fogok szabni: a fehér ember úgy kezelje a vadállatokat a földjén, mint testvéreit. Láttam ezernyi rothadó bölénytetem a prérin, a fehér ember a vonatból lövöldözte le őket. Műveletlen vagyok és nem értem, hogyan lehet a füstölő vasparipa fontosabb, mint a bölény, amelyet mi csak azért ölünk meg, hogy életben maradjunk.

Mi az ember az állatok nélkül? Ha minden állat elpusztul, az ember meghal a lélek magányosságától. Mert bármi történjék az állatokkal, az hamarosan az emberrel is megtörténik. A dolgok összefüggenek. Meg kell tanítanod gyermekeidnek, hogy a talaj a lábuk alatt nagyapáink hamva. Hogy tiszteljék a Földet, mondd el gyermekeidnek,

hogy a Föld a mi törzsünk életével gazdag. Tanítsd gyermekeidet, ahogyan mi tanítjuk gyermekeinket, hogy a Föld az anyánk. Bármilyen történik a Földdel, a Föld fiaival történik. Ha a Földre köpsz, magadat köpöd le. A Föld nem az emberé; az ember a Földé. Minden dolog összefügg, ahogy a vér összeköti a család tagjait. Az élet szövődését nem az ember szötte; csak egy szála annak. Bármilyen tesz a hálóval, saját magával teszi. A mi halottaink sohasem feledik ezt a gyönyörű világot, amely a létet adta nekik. Tovább szeretik a kanyargó folyóit, hatalmas hegyeit és magányos völgyeit, és mindig gyengéd szeretettel vonzódnak a magányos színű élők felé, és gyakran visszatérnek, hogy az élőket meglátogassák és vezessék. Nem sokat számít, hol éljük hátralévő napjainkat. Nem sok van már hátra. Az indián éjszakája sötétet ígér. Nem lát fényes csillagot a láthatár felett. Gyászos hangú szelek sóhajtanak a távolban. De jönnek és mennek, mint a tenger hullámai. A fehérek is el fognak tűnni - talán még előbb, mint a mi törzseink. Szennyezd be ágyadat, s egy nap meg fogsz fulladni saját szemetedben. Nem értjük, amikor a bölényeket mérsárolják, a vadlovakat befogják, az erdő titkos zugai sok-sok ember kipárolgásától bűzlenek, a vad hegyek gerincén beszélő drótok feszülnek. Hol van a sűrű bozót? Vége már. Hol a sas? Eltűnt, így aztán, ha eladjuk neked a Földünket, szeresd úgy, ahogy mi szeretjük. Gondozd úgy, ahogy mi gondoztuk. Minden erővel, teljes lelkeddel, egész szíveddel őrizd meg őt gyermekeidnek, és szeresd úgy, ahogy Isten szeret valamennyiünket.

A szegecshúzogatók

AMINT A TERMINÁLRA A REPÜLŐGÉPEDHEZ GYALOGOLSZ, ÉSZREVESZEL EGY LÉTRÁN ÁLLÓ EMBERT, AKI A GÉP SZÁRNYÁBÓL NAGY BUZGALOMMAL FESZEGTI KI A SZEGECSEKET. KISSÉ AGGÓDVA ODABALLAGSZ A SZEGECSEK HÓZÓHOZ, ÉS MEGKÉRDEZED, HOGY MI AZ ÖRDÖGÖT CSINÁL.

- A NEMZETKÖZI NÖVEKEDÉSI ÖRÜLET LÉGIFORGALMI TÁRSASÁG ALKALMAZOTTJA VAGYOK - KÖZLI A FÉRFI -, ÉS A LÉGITÁRSASÁG RÁJÖTT, HOGY EZEKET A SZEGECSEKET DARABONKÉNT KÉT DOLLÁRÉRT EL TUDJA ADNI.

- DE HONNAN TUDJA, HOGY EZZEL NEM FOGJA VÉGZETESEN LEGYENGÍTENI A SZÁRNYAT? - KÉRDEZED.

- NE AGGÓDJON! - NYUGTAT. - BIZTOS VAGYOK BENNE, HOGY A GYÁRTÓ A SZÜKSÉGÉSÉN SOKKAL ERŐSEBBRE MÉRETEZTE A GÉPET, ÍGY AZTÁN NEM CSINÁLOK SEMMI BAJT. MÁSRÉSZEZT RENGETEG SZEGECSEKET KISZEDTEM MÁR EBBŐL A SZÁRNYBÓL, DE AMINT LÁTJA, MÉGSEM SZAKADT LE. A NÖVEKEDÉSI ÖRÜLET LÉGITÁRSASÁGNAK SZÜKSÉGE VAN A PÉNZRE, HA NEM HÚZOGATNÁNK KI A SZEGECSEKET, A NÖVEKEDÉSI ÖRÜLET NEM TERJESZKEDHETNE TÖVÁBB. NEKEM MEG SZÜKSÉGEM VAN ARRÁ A JUTALÉKRA, AMIT FIZETNEK, SZEGECSENKÉNT ÖTVEN CENTET KAPOK.

- MAGÁNAK ELMENT AZ ESZE!

- MONDTAM MÁR, HOGY NE AGGÓDJON, TUDOM, MIT CSINÁLOK. ELÁRULOM, HOGY ÉN IS EZEN A JÁRATON FOGOK REPÜLNI, SZÓVAL IGAZÁN SEMMI OKA A NYUGTALANSÁGRA.

TERMÉSZETESEN MINDEN ÉPESZŰ EMBER VISSZAMENNE A TERMINÁLRA, A ZAGYVASÁGOKAT ÖSSZEHOZÓ BOLONDOT ÉS A NÖVEKEDÉSI ÖRÜLET LÉGITÁRSASÁGOT FELJELENTENÉ A RENDŐRSÉGEN, ÉS EGY MÁSIK GÉPEN FOGLALNA HELYET.

SENKINEK SEM KÖTELEZŐ REPÜLŐGÉPEN UTAZNIA. VISZONT MINDMANNYIAN EGY RENDKÍVÜLI MÉRETŰ ŰRHAJÓ UTASAI VAGYUNK, ÉS NINCS MÁS VÁLASZTÁSUNK, REPÜLNÜNK KELL. AZ A FÉLELMETES, HOGY GÉPÜNKÖN HEMZSEGNEK A SZEGECSEK HÓZÓHOZÓ ÁTOK.

A mi kis repülőnk

A Föld Űrhajón a szegecshúzogatók abból áll, hogy bűnrészesek és felbujtók vagyunk a nem emberi szervezetek fajainak és populációinak kiirtásában. Az európai oroszlán, a vándorgalamb, a karolinai papagáj és a Cercyonis nevű lepkefaj visszavonhatatlanul eltűnt, a csimpánz, a hegyi gorilla, a szibériai tigris, a bálnafélék, valamint a kaliforniai kondorkeselyű a sok meglazított szegecs közül a feltűnőbbek közé tartoznak. A többi mintegy tízmillió faj és több milliárd elkülöníthető populáció még többé-kevésbé szilárdan tartja magát. Közülük néhány faj közvetlen hasznát hajt - vagy legalábbis hajthatna - az emberiségnek, és valamennyi szerepet játszik azoknak az ingyenes szolgáltatásoknak a biztosításában, amelyek nélkül a társadalom nem maradhatna fent.

A Föld létfontosságú szolgáltatásokat biztosító ökológiai rendszerei a repülőgép alkatrészeinek felelnek meg, melyek a gépet emberi használatra alkalmas közlekedési eszközzé teszik. Az élővilág rendszere azonban sokkal bonyolultabb, mint a szárnyak vagy a motorok. Ennek a rendszernek, akárcsak a jól megépített repülőgépnek, számos nélkülözhető alrendszere van, és más tervezési sajátosságok is lehetővé teszik, hogy bizonyos mértékű rongálás elszívődése után is tovább működjön. Egy tucat szegecs vagy egy tucat faj hiánya esetleg soha senkinek nem tűnik fel. Ellenben egy szárny lemezéből kihúzott tizenharmadik szegecs, vagy a nitrogén körforgásában kulcsszerepet játszó faj kipusztulása súlyos szerencsétlenséghez vezethet.

Legtöbbször az ökológus sem tudja jobban megkövetelni egy adott faj kipusztulásának következményeit, mint amennyire egy repülőgép utasa fel tudja becsülni, hogy mekkora veszteséget jelent egyetlen szegecs. De mindketten előre láthatják, hogy hosszú távon mi lesz az eredménye annak, ha a fajok kipusztítása szakadatlanul folyik, vagy ha az egyik szegecset a másik után távolítják el.

Több milliárd éve tart az élet ezen a bolygón, ennek legnagyobb részében az ökológiai rendszerek - ahogy ezt a repülőgépipar berkeiben mondanák - fejlesztő karbantartás alatt álltak. A szegecseket kidobták vagy fokozatosan elkoptak, de mindig újak kerültek a helyükre, sőt azt mondhatjuk, hogy az eltelt idő nagy részében űrhajónk erősebbé vált, hiszen több szegecs beillesztésére került sor, mint ahány elveszett. Csak mintegy tízezer éve mutatkoznak a jelei annak, hogy a folyamat többé-kevésbé tartósan a visszajára fordult. Ez akkor történt, amikor

egyetlen faj, a homo sapiens szerzett uralmat a bolygó felett. Az utolsó fél évszázadban vált világossá, hogy az emberiség a fajokat és populációkat a természetes fogyásnál lényegesen gyorsabb ütemben pusztítja ki, és sokkal gyorsabban annál, semhogy a természetes folyamatok ezt ellensúlyozni tudják. Az elmúlt huszonöt évben riasztóvá vált a különbség a fogyasztás és a pótlás üteme közt. Az elkövetkező huszonöt évben pedig, ha csak nem teszünk ellene valamit, katasztrófa fenyegeti az emberiséget. Egyre silányabbá tett környezetünk képtelenné válik rá, hogy mérsékelje az éghajlat szélsőségeit, megtisztítsa a levegőt és a vizet, hogy a hulladékokat visszajuttassa az anyagcsere körforgalmába, hogy megvédje a terményeket a kártevőktől, hogy tápanyaggal gazdagítsa a talajokat stb. Az emberi népesség tehát növekedni fog, miközben a Föld eltartó képessége csökken. Szerencsére a fajok egyre gyorsuló pusztítása feltartóztatható. A megoldás nem lesz könnyű, emberek százmillióinak nevelése és összehangolt tevékenysége szükséges hozzá. Még sincs ma ennél fontosabb feladat, hiszen az élet pusztulását meg kell állítani, mielőtt még úrhajónk élő szerkezete annyira legyengül, hogy egy kritikus pillanatban összeomlik, és a civilizáció megsemmisül.
(Anne és Paul Ehrlich: A fajok kihalása)

A TERMÉSZETVÉDELEM ÖT TÖRVÉNYE

- 1. Az a faj vagy ökológiai rendszer, amely egyszer elpusztult, többé nem állítható helyre.*
- 2. Az emberi népesség tartós növekedése összeegyeztethetetlen a természet védelmével.*
- 3. A növekedési örületre épülő gazdasági rendszer és a természetvédelem ugyancsak alapjaikban összeférhetetlenek.*
- 4. Az az elképzelés, hogy a Föld hasznosításával kapcsolatos döntéseknél csak rövid távú célokat és a homo sapiens azonnali boldogulását kell figyelembe venni, nem csak a nem emberi élet formáira jelent halálos veszedelmet, hanem magára az emberiségre is.*
- 5. A nem emberi létformák élethez való jogáról, önértékükről szóló érvek és az irántuk való részvét követelménye manapság rendszerint süket fülekre talál. Amíg az erkölcsi beállítottság nem változik, szorgalmazzuk a természet védelmét legalább az emberi élet minőségéhez és fajunk hosszabb távú fennmaradásához fűződő érdekeinkre hivatkozva!*

A CIVILIZÁCIÓ BŰNEI

Egy halász, aki valamely élővíz hozamából él, okosan teszi, ha azt mindig csak annyira halássza le, hogy a túlélő halak az ivadékoknak még éppen azt a maximumát hozhassák létre, mely a lehalászott mennyiséget újra kiegészíti. Hogy ez az optimum hol van, azt csak igen bonyolult számítással lehet meghatározni. Ha túl keveset halásznak, a tó túlnépesedik, és nem növekszik fel elég ivadék, ha túlhalásszák, akkor meg kevés tenyészállat marad ahhoz, hogy azt az utód mennyiséget előállítsa, mely az adott élővízben táplálkozhatna és felnővekedhetne...

Egy adott élettérben együtt élő állat-, növény- és gombafajok hatásai, melyek együttesen teszik ki annak életközösségét, rendkívül sokoldalúak és összetettek. A különféle fajok alkalmazkodása - amely olyan időtávon jött létre, ami sokkal inkább megfelel a geológia, mint az emberi történelem léptékének - éppen olyan csodálatra méltó, mint amilyen sérülékeny egyensúlyi állapotot eredményez. Számos szabályozási folyamat védi ezeket a fajokat az elkerülhetetlen időjárási és más hasonló behatások ellen. Egyetlen olyan lassan kialakuló változás sem képes veszélyeztetni egy élettér egyensúlyát, mint amilyen a fajfejlődés, vagy az éghajlat változása. A hirtelen behatások azonban, még ha látszólag csekélyek is, váratlanul nagy, sőt katasztrófális hatást gyakorolhatnak.

Az ember ökológiája sokszor gyorsabban változik, mint valamennyi más élőlényé. A tempót saját technológiájának fejlődése diktálja, ami pedig állandóan és mértani haladvány szerint gyorsul. Ezért az ember a felesleges, mélyreható és túl gyakori változtatásokkal összeomlással veszélyeztetheti azt az életközösséget, amelyben és amelyből él.

Ez alól csak nagyon kevés „vad” törzs képez kivételt, mint például a Dél-Amerika őserdeiben élő indiánok, akik gyűjtögetésből és vadászatból élnek, vagy néhány óceániai sziget lakói, akik kevés földművelést folytatva, lényegében kókuszdióból és tengeri állatokból élnek. Az ilyen kultúrák nem befolyásolják a biotópot másként, mint ahogy azt egy állatfaj populációja tenné. Ez az egyik elvileg lehetséges módja annak, ahogyan az ember életterével egyensúlyban élhetne, míg a másik az, hogy földművelésével és állattartásával egy új, egészében saját igényeire szabott együttélést teremt, amely elméletileg éppen olyan jó, és tartósan működőképes lehet, mint az, amelyik tevékenysége nélkül keletkezett. Ez vonatkozik azokra a parasztkultúrákra is, melyekben az ember generációkon keresztül ugyanazon a földön marad, azt szereti, és valóban jó, gyakorlatban szerzett ökológiai ismeretei alapján a rögnek visszaadja azt, amit attól kap.

A paraszt ugyanis tud valamit, amit az egész civilizált emberiség elfeledni látszik, nevezetesen, hogy égitestünkön az élet alapfeltételei nem kimeríthetetlenek. Miután Amerikában a rablógazdálkodást követően a talajerózió miatt nagy földterületek váltak szántóból sivataggá, miután a fairtást követően területek karsztosodtak el, és számtalan hasznos állatfaj pusztult ki, e tényeket lassan felismerik, elsősorban azért, mert a nagy mezőgazdasági, halászati és bálnavadász vállalkozások üzleti értelemben is fájdalmasan tapasztalták ezen következmények hatását. De ezek a tények még mindig nem általánosan ismertek, nem hatoltak be eléggé mélyen a köztudatba!

A mai idők hajszája nem ad időt az embereknek a cselekvés előtti elméleti próbára és megfontolásra. Az oktalanok, miközben bűnt bűnre halmoznak a természettel és önmagukkal szemben, még büszkéek is arra, hogy ők cselekvők. Ma elsősorban vegyszerek alkalmazásával követnek el bűnöket, például a rovarirtással a mezőgazdaságban és a gyümölcsstermesztésben, de csaknem ugyanilyen rövidlátó módon a gyógyszeres kezelésben is. Az immunbiológusok a legkomolyabb aggályuknak adnak hangot az általánosan használt gyógyszerekkel kapcsolatban. Az „azonnal megszerezni” pszichológiája a vegyipar néhány szakágazatát szinte bűnösen könnyelművé tette olyan szerek terjesztését illetően, melyek hosszú távú hatása egyáltalán nem ismeretes. A földművelés ökológiai jövőjét illetően, de az egészségügy tekintetében is hihetetlen könnyelműség vált uralkodóvá.

A teljesen egységes, struktúraszegény daganatos sejt szövettani képe megtévesztő hasonlatosságot mutat egy modern előváros sekélyes műveltségű építészek kevés gonddal és sietősen tervezett tömbházainak légi felvételével. Az emberiség önmagával folytatott versenyfutásának folyamatai megsemmisítő hatást gyakorolnak a lakásépítésre. Azon a kalmárlogikán kívül, miszerint a tömegesen előállítható szerkezeti elemek olcsóbbak, a mindent nivelláló divat is hozzájárult ahhoz, hogy valamennyi civilizált ország városainak peremén százezrével keletkezzenek olyan tömegszállások, melyek csak számukban különböztethetők meg egymástól, de a „ház” nevet nem érdemlik meg, mivel a legjobb esetben is csak haszonemberek istállótelepei, hogy a „haszonállat” analógiájára ezt a kifejezést használjuk. A ketreces csirkegyárakban való tenyésztés joggal számít állatkínzásnak és kultúrbotránynak. Azt viszont, hogy hasonló dolgokat műveljenek emberekkel, teljes mértékben elfogadhatónak tekintik, jóllehet éppen az ember az, aki az ilyen, a szó legigazibb értelmében embertelen bánásmódot a legkevésbé képes elviselni. A normális ember önmegbecsülése teljes joggal követeli egyéniségének kifejezését. Szemben a hangyával vagy a természethangyákkal, törzsefejlődése nem olyannak alkotta az embert, mint aki elviselhetné, hogy teljesen hasonló, névtelen és csereszabatos egyedek millióinak egyike legyen. (Konrád Lorenz: *A civilizált emberiség nyolc halálos bűné*)

Kérdések, feladatok

1. Gyűjtsétek össze, hogy az állatok használt tárgyak révén naponta hány állammal, hány kultúrával kerültek kapcsolatba (pl. narancs Görögországból, magnó Japánból stb.)!
2. Próbáljátok rekonstruálni ezeknek a tárgyaknak az útvonalát. Mennyi emberi és gépi erőfeszítés kellett ahhoz, hogy eljussanak hozzátok? Meddig időztek ezek a tárgyak nálatok?
3. Milyen okai lehetnek annak, hogy bár mindenki felismeri a környezetvédelem szükségességét, sem az egyes emberek, sem a közösségek nem változtatják meg „rablógazdálkodásra beállított” szemléletüket?
4. Milyen egyéni felelősség terhel bennünket az un. globális problémákkal kapcsolatban?

Gondolatok a szupermarketban

Nem tudom, az ezredfordulón mit fogunk eladni, csak az biztos, hogy többet, mint bárki más. (Ray Kroc, a McDonald's alapítója)

Amikor az athéni piacon az áruk roppant sokaságát szemlélte, Szókratész gyakran mondogatta magában: mennyi mindenre nincs szükségem! (Diogenész Laertiosz)

Honnan kerül ide ez a hihetetlenül sokféle, ínycsiklandó portéka? Nagyon messziről. A csokoládé alapanyaga, a kakaó, vagy a narancs, a banán a zöldséges pulton és a többi sok ezer kilométert utazott, mire ideért. Kapható olyan gyümölcsjoghurt, amelyben ha összeadjuk a gyümölcs, a tej és a műanyag pohár előállításánál „elhasznál” kilométereket, a megtett út a fél világot körbeérné. A szállítás során elégetett mérhetetlen üzemanyagtömeg nagyban felelős a földi légkör tönkretételéért és a klímaváltozásért. A világon megtermelt narancs, kakaó, kávé 80-90 százaléka Európa és Észak-Amerika gazdag lakóinak asztalára kerül. Azokban a tengeren túli országokban, ahol ezeknek az előállításából élnek, milliók éheznek, mégis egyre csökkentik a saját táplálékuk megtermelésére szánt földterületet, csak hogy az ültetvények terjeszkedhessenek. Ez sem elég, kiirtják földünk tüdejét, a trópusi esőerdőket, melyekben az ismert és ismeretlen élő fajok a legnagyobb sokaságban tenyésznek. Az erdők helyén marhacsordák, „két lábon járó hamburgerek” legelnek majd, vagy mezőgazdasági monokultúrára rendezkednek be. A fáért, húsért, gyümölcsért cserébe jutnak hozzá a modern technika áldásaihoz és a vezető világcégek divatos márkajelzésével ellátott nélkülözhetetlen termékekhez; vásárolnak mezőgazdasági gépeket, növényvédőt és rovarirtó vegyszereket, hogy fokozhassák a termelést. Mert ahol csak egyféle növény terem, ott hamar kimerül a talaj, felborul a biológiai egyensúly, ráadásul a nagy terméshozamú nemesített fajták rendszerint sokkal védtelenebbek a kártevőkkel szemben. A megoldás: még több vegyszer, gép, erdőirtás. Ahol az erdőtakaró eltűnik, a termőtalaj lassan a folyókba, a tengerbe vándorol, a helyén sivatag támad, ezért újabb erdőket kell kiirtani és így tovább. A világkereskedelem urai, az óriáscégek, köztük a szupermarket-hálózatok rákényszerítik a gazdákat, hogy az ízletes és a helyi környezet adottságaihoz alkalmazkodó fajtákról térjenek át a nagy terméshozamú (de kisebb tápértékű) fajtákra. (Például a magyar zöldpaprika fajlagos C-vitamin-tartalma az ilyen „fejlesztés” következtében a negyedére-nyolcadára csökkent, amióta Szent-Györgyi Albert felfedezte a C-vitamint a szegedi paprikában.) De eltűnik a piacról a zamatos őszibarack vagy alma, ízletlenebb, de látszatra gyönyörű - és a szállítást, tárolást jobban tűrő - fajták szorítják ki őket.

Az ipari módszerekkel folytatott tömeges termelés leszorítja az árakat. Az egyéni gazdák, kisebb vállalkozások tönkremennek, vagy átallnak a nagyipari módszerekre: gyomirtók, serkentő hormonkészítmények, génmanipulált vetőmag, rovarirtó, antibiotikum-kezelés az életképtelen, gyárban nevelt húsféléknek - mindez végül a mi gyomrunkba kerül. A legtöbb civilizációs csúfolt betegséget az egyenként is veszedelmes szerek és bomlástermékek kiszámíthatatlan élettani hatású találkozása és felhalmozódása okozza szervezetünkben. Egy átlagos brit polgár évente négy kiló tartósító- és növényvédő szert eszik meg. (Ott legalább kiszámítják, közlik az ilyen adatokat.)

A harmadik világ mezőgazdasági országaiban a munkaerő is— az emberélet is olcsó. A magyar gazda már rákényszerül, hogy az olcsó banánnal versenyezzen, s ha alulmarad, kivágja a termő almát - többé „nem éri meg” a fáradságot. Pedig a modern nagyipari mezőgazdaság energiahatékonysága rosszabb, mint az új-guineai bennszülöttek „primitív” gazdálkodásáé: egységnyi kalória előállításához mi több energiát vonunk el a környezettől, mint ők. (A számításnál az öntözés, fóliázás, műtrágyázás, gépgyártás, szállítás stb. energiaszükségletét mind figyelembe vették.) Mi drágán termelünk, ők viszont nem ehetnek télen epret...

Az élelmiszer-áruházak hűtőpultjain a különféle húskészítmények valóságos divatbemutatója zajlik. Jólétüket ma is sokan mérik nálunk azzal, hogy mennyi hús kerül az asztalukra. Nem sokat törődnek vele, hogy jelenlegi húsfogyasztásunk ellenkezik biológiai adottságainkkal, keringési, izületi és egyéb betegségek okozója.

Falánkságunk árát azonban nemcsak mi magunk fizetjük meg. A tej tápértéke a tehének tejhozamának növelésére alkalmazott mesterséges beavatkozással egyenes arányban csökken. Egy kiló hús, mire elénk kerül, „elfogyaszt” mintegy fél mázsa takarmányt, sok ezer liter vizet, s a nagyüzemi állattartás során keletkező trágyáé a felelős elsősorban a talajvizet nitrát tartalmának veszélyes növekedéséért, a természetes ivóvízforrások elszennyeződéséért. Földünkön naponta negyvenezer ember hal éhen, miközben világszerte csökkentik az alapvető élelmiszerek vetésterületét (búza, kukorica, bab, rizs) a takarmánynövények kedvéért. Kell a legelő a vágóállatok számára. Magyarországon a gabonafélék kétharmadát az állatállomány fogyasztja el, s a legtöbb növényvédő és hozamnövelő szer is a takarmánynövények termelése során kerül felhasználásra (s az állatokon keresztül végül a „csúcsragadozó”, az ember gyomrában végzi pályafutását).

Itt, a szupermarketben minden tiszta, illatos, gusztusos. Gyönyörűen becsomagolt élelmiszerek kínálják magukat egymással versengve. S minél díszesebb a csomag, annál kelendőbb. Figyeljétek meg: egyre több színes papírt, rajzocskát, műanyag bevonatot cipeltek haza, s egyre kevesebb benne, ami megehető. A csomagolás és a mértéktelen reklámozás költségei természetesen nem a kereskedőt terhelik, hanem a vevőt: az árban minden költség benne van. A termék sikere ma már szinte kizárólag az „értékesítési stratégián” múlik.

A világ élelmiszer-termelését néhány tucat óriáscég tartja a kezében. Tiszta nyereségük meghaladja nem egy ország nemzeti összjövedelmét. Üzletpolitikájukba senki sem szólhat bele. Aki védeni próbálja gyilkos és egyenlőtlen versenyüktől a hazai piacot, az hamar beleütközik a szabadkereskedelmi egyezmények előírásaiba, melyek a gyengébb és kisebb versenytársakat minden esélytől megfosztják. Aki megszegi a „multik” által diktált játékszabályokat, azt szigorúan büntetik a nemzetközi pénzügyi szervezetek. Márpedig a fülig eladósodott világrészek lakóinak megélhetése a gazdagok jóindulatától, hitelétől függ.

FOGYASZTÁS ÉS ERKÖLCS

Fogyasztásunk ma a legsúlyosabb erkölcsi kérdések egyike. Ismernünk kell(ennek legalább vásárlási vagy étkezési szokásaink következményeit: a monokultúráktól tönkretett harmadik világbeli országok nyomorát, a hazai piacon is tért veszítő magyar mezőgazdaságban keletkező munkanélküliséget, a levegő- és a vízszennyezés mértékét, a termőtalaj eltűnését, az élőhelyüket veszített állat- és növényfajok visszafordíthatatlan pusztulását.

A fogyasztót nem hormonokkal, nem génmanipulációkkal kezelik, hogy megfeleljen a technológiai-gazdasági rendszerek értéksülési követelményeinek, hanem hazugságokkal. A reklám százféle „tudományos” fortélyát próbálják ki rajta, hogy fenntartsák falánkságát, lelkesedését a legújabb termék iránt, megvetését a régiekkel szemben, ragaszkodását a bejáratott márkanekhez. A mindenható óriáscégek gyilkos üzleti versenyének csak a saját bevásárlókosarunk pereménél vethetünk gátat: az már a mi felelősségünk, hogy abba mi kerül. Az erkölcsös fogyasztás hívei világszerte létrehozzák szervezeteiket. Feltárják az egyes termékek környezeti hatását, leleplezik a gyártó és eladó cégek üzletpolitikájának társadalmi és természeti következményeit.

Kilátástalan küzdelem? Nem tudhatjuk. Azt viszont ma már túlságosan is jól látjuk, hogy hova vezet a jelenlegi „erkölcstelen fogyasztás”: az élővilág pusztulásához, az ember növekvő kiszolgáltatottságához.

MIT TEHETNEK A TÁRSADALMI ÉS TERMÉSZETI KÖRNYEZET VÉDŐI?

- 1. Lehetőleg nem vásárolnak olyan árut, amelynek az előállítása túl sok szállítással jár, vagy helyettesíthető hazai termékkel is.*
- 2. Bojkottálják a felhasznált állatoknak szenvedést okozó technológiák alkalmazóit.*
- 3. Közzéteszik azoknak a cégeknek a névsorát, melyek a harmadik világban diktatórikus rendszereket támogatnak.*
- 4. Előnyben részesítik az újrahasznosítható vagy gyorsan lebomló anyagokból készült terméket, csomagolást.*
- 5. A tolatkodó és megtévesztő reklámdömping korlátozását követelik kormányaiktól, különösen az emberi egészségre ártalmas áruk reklámozásának tilalmát (cigaretta). Újabban egyre több reklám éppen az áru környezetbarát, egészséges, újrahasznosítható stb. jellegét dicséri - minden valóságos alap nélkül..*

6. Ismertetik a szupermarketek romboló hatását az életmódra és a városi térszerkezetre, a fogyasztói szokásokra és a közlekedésre.

7. Független szakértők segítségével bemutatják az élelmiszerek termelése és tartósítása során tömegesen alkalmazott technológiák és hatóanyagok egészségkárosító hatását.

Egyetlen nemzedéknek sincs joga olyan döntést hozni vagy olyan magatartást tanúsítani, amellyel kényszerít gyakorlat az utána jövő nemzedékre, és megakadályozza utódait abban, hogy a mostaniakéhoz hasonló szabadsággal rendelkezzenek a saját életükről. Mi megszegjük ezt a törvényt. Olyan adósságot halmozunk fel a természettel szemben, melyet az utódainkon fog kíméletlenül behajtani. Úgy döntöttünk, és naponta megerősítjük ezt a döntést, hogy a jövő nemzedéket megfosztjuk azoknak a természeti erőforrásoknak a java részétől, melyekről komolyan állítjuk, hogy a mi életünk vagy életmódunk fenntartásához nélkülözhetetlenek. Úgy viselkedünk, mintha mi lennénk a gazdái a természet kincseinek, s nem csupán gondozói és haszonélvezői egy olyan örökségnek, mellyel kötelességünk volna úgy sáfárkodni, hogy a ránk bízott javak (a természeti erőforrások, a földi élővilág és a kulturális hagyomány) a következő nemzedéknek is a rendelkezésére álljanak.

Hamis kettős könyvelést folytatunk: haszonról beszélünk, nyereségről, miközben tőkénket éljük fel - a természet kincsét -, valójában tehát pótolhatatlan veszteséget okozunk az emberiség „háztartásában”. A föld kiszarolása, a vegetáció elpusztítása az emberi életlehetőségek beláthatatlan és elképzelhetetlen mértékű beszűkülésével és elsatnyulásával jár. Egyetlen évszázad alatt a természeti erőforrásoknak nagyobb hányadát használtuk el, mint az előttünk élt összes nemzedék együttvéve. A hulladéksivatag, amit magunk után hagyunk, maradandó emléke lesz egy elvakult, torz és fenntarthatatlan életformának, amely a következő nemzedékek életében előre felmérhetetlen tömegű kár és szenvedés okozója lehet.

Kérdések, feladatok

1. Alakítsatok ki minél több álláspontot a környezettel való együttéléssel kapcsolatban!

2. Rendezetek vitákat a következő kérdésekről!

rövid távú érdekek - környezetvédelem;

hosszú távú érdekek - környezetvédelem.

3. Milyen feltételek kellenének ahhoz, hogy megvalósuljon a humánökológia által képviselt újfajta gondolkodásmód és világrend, amelyben az ember (az emberiség) harmonikusan tud együtt élni a természeti és társadalmi környezettel?

A SZÉKELY FALUTÖRVÉNYEK

A természetes életfeltételekért és az élővilágért viselt felelősség eszméje régebben sem volt ismeretlen. A természettel bensőségebb viszonyban élő kultúrák összehasonlíthatatlanul több kímélettel és megértéssel viseltettek élő környezetük iránt. Tudták, hogy a természet kincseit nem pusztíthatják büntetlenül. Gondoskodniuk kell róla, hogy gyermekeik és unokáik is ugyanúgy részesüljenek belőlük.

Ennek a tudatosságnak szép példájával szolgálnak a 18. században írásba foglalt - de a korábbi íratlan hagyományban gyökerező - székely falutörvények. Ezeknek köszönhető, hogy az erdős hegyvidék székely lakói, miközben számtalan módon hasznosították az erdőt (tűzifa, szén- és mészégetés, fűrészmalom, famesterségek, makkoltatás, gyümölcs- és gombaszedés, irtás, kaszáló, hamuzsírgyártás a szappanfőzéshez, üveghuták stb.), mégis elejét tudták venni pusztulásuknak. Ebben bizony volna mit tanulnunk eleinktől.

„Fontolóra vévén azt, hogy néhai őseinktől reánk maradt és nagy tilalom alatt felnevelt cseré avasaink és mindennemű bükkös erdős bérceink régi törvényeinknek ellenére csaknem a végső pusztulásra jutottak. (...) Úgy hogy ha előre nem gondoskodnánk, nemcsak az épületbeli szükséges fánkot, de még tűzfánkot is bajosan szerezhetnek meg. Melyekre nézve mind a mostani élő emberek hasznára, mind pedig a következő successoraink boldogságára, az erdőbéli hasznavehetés, a megtiltás és megtartás végett írtuk e következő constitutiót törvényül.” A mostoha életviszonyok között élő székelység életében az erdő, a fa a lét alapvető feltétele volt. „Valójában nekünk legszükségesebb az erdő, akiknek csupán fába van minden élő okunk”, olvashatjuk egy 1804-ben kelt rendelkezésben. A falutörvény gondoskodott a falvak, illetve több falu közös tulajdonában lévő erdőségek karbantartásáról, megújuló képességük őrzéséről, ésszerű használatukról.

Az erdőket rendszeres időközönként kiveszik a használatból, hogy biztosítsák regenerálódásukat. Aki a használatból kivett, „tilalmas” erdőt pusztítja, annak fejszáját, láncát, szekerét is elveszik. Szigorú rendszabályok védik a fiatal erdőt, valamint az értékes fafajtákat (bükkös, cser, tölgyes) és az ősi, nagy szálfaterületű erdőket, az avasokat. Tűzfának a száraz, kidőlt vagy haszontalan fákat rendelik. Mivel a szántók, kaszálók területe csak az erdő rovására növelhető, a község határoz az irtásokról. Szigorú önkorlátozás jellemzi a székely erdővédelmi rendet, igyekeznek egyensúlyt tartani a megélhetési igények és az erdő életképességének megőrzése között. Tiltják a rablógazdálkodást, a mértéktelen legeltetést, kemény büntetést rónak azokra, akik engedély nélkül aszalják, égetik a fát. A közösség tagjainak mulasztásáért a falu bíróját vonják felelősségre.

A fák és az erdő kultikus tisztelete ősi, pogány hiedelmekben gyökerezik. Ezek szerint a fának lelke van, érez, ágai között szellemek laknak, a holtak a fa törzsébe költöznek stb. Egyes törzsek úgy tartják, a fák az őseik. Mágikus hiedelmek java részét igazolta a természettudományos gondolkodás és az ökológiai rendszerek tanulmányozása. Mi már tudjuk, hogy az esőt bizony a fák „csinálják”, növelik a termést, szaporítják a nyáját, rajtuk is múlik a

születések száma, valamint az is, hogy a járvány elkerüli-e a községet. A fák őrzik életerőnket és gondoskodnak megmaradásunkról. S ha az erdőisteneket magunkra haragítjuk: nem lesz eső.

Erdőlakó őseink főbenjáró ügyekben a szent fákhöz fordultak tanácsért. Alattuk gyűléseztek, lombosították a szentélyt. A törvényeket szent ligetekben hozták, a beavatásra készülő ifjaknak egy bizonyos ideig az erdőben kellett rejtőzniük, s a „bozótiskolában” tettek szert a felnőttek titkos tudására, a törzset megtartó szent hagyomány ismeretére.

Az ősi fakultusz szokásokban, jelképekben, műalkotásokban él tovább: például májusfák, őrfák, határfák.

Történelmi személyiségek emlékét is fákhhoz kapcsolja a néphagyomány: Petőfi fája, Rákóczi fája sok magyar falu határában megtalálható. A leszármazás rendjét életfa ábrázolja a bokályokon, hímezéseken, pásztorfaragásokon: az ősök a gyökerek és a törzs, az utódok a levelek. A felvilágosodás korában szabadságfákat ültettek. Ma is szokás fát ültetni nevezetes események emlékére.

(R. Várkonyi Ágnes: *Folyóvizünk, amelyből élünk*)

Babits Mihály

VALLOMÁS HELYETT HITVALLÁS

Hiszek abban, hogy élni érdemes. Talán nincsen célja és értelme, mert „cél és értelem” emberi fogalmak: a világnak nincs rájuk szüksége. A világ több, mint minden emberi; hiszek a világban, mert eszem el nem éri. S mégis hiszek az észben, hogy ameddig ér, hűséges szolgája annak a Valaminek, amit el nem ér... Építse életünket: s ahogy egy vers jobb lesz és nem rosszabb, ha az ész építi (csak ott álljon az építész mögött a gazda is!) - akként legyen már egyszer jobb életünk. Esztelen iszonyokon ment át Európa (esztelen volt az én életem is): jöjjön most már az Ész!

Én hiszek a harcban, az ész harcában a vak erők ellen, melyek: a világ vak erői, vagy az én lelkem csüggedései és indulatai... Igaz: ezek a vak erők hozzátartoznak ahhoz a minden észnél magasabb Valamihez, amiben végre is meg kell nyugodnom: de a harc is hozzátartozik, s az is, hogy eszem a saját törvényeit kövesse, s aszerint vezessen... Magunk is része vagyunk tán a vak erőknek: de ezt bízzuk csak a vak erőkre...

Vallom azonban a bölcsességet is: harcom nem megy túl a józanság vonalán: magamban is érzem, ami ellen küzdök, s tudom, hogy minden rombolás engem rombol. Nem is rombolni akarok, inkább építeni: az ész halkán hasson a tényekre, mint a delej: nem ellensége az erőknek, hanem egy erő a többi közt, együtt építve velük. Az erők a múlt, az ész a jövő: egymásba kapaszkodó fogaskerék.

Magyar vagyok: lelkem, érzésem örökséget kapott, melyet nem dobok el: a világot nem szegényíteni kell, hanem gazdagítani. Hogy szolgálhatom az emberiséget, ha meg nem őrök magamban minden színt, minden kincset, ami az emberiséget gazdagíthatja? A magyarság színét, a magyarság kincsét! De mily balga volnék, ha ugyanakkor más színt, más kincset el akarnék venni, vagy meggyengíteni!

És hiszek a testvériségben: a színek együtt adják ki a képet, a hangok együtt adják a koncertet. Nemzet nem a nemzet ellen harcoljon, hanem az ellen, ami minden nemzet nagy veszélye: az elnyomás és a rombolás szelleme ellen! Micsoda leckét kaptunk ebből éppen mi, magyarok! És micsoda hiba: másnak tenni, amit magunknak nem kívánunk -holott már avval, hogy másnak megtettük, ajtót nyitottunk neki, hogy velünk is megtörténhessék.

Én katolikus vagyok; azaz hiszek a nemzeteken felülálló, egész világnak szóló *katholikus* igazságban! Más szóval: hiszek az *igazságban*, mely túl van a politikán, életünk helyi és pillanatnyi szükségletein: az én egyházam nem nemzeti egyház! Nem vagyok puritán: az én üdvösségemnek nem elégséges az, ami szükséges: ami itt és most szükséges.

Hiszek a feleslegben. Abban, ami túl van a családon és fajon; abban, ami túl van a meszelt falakon. Elvégre lehet élni meszelt falak közt is; de ez nem katolikus élet. A fal véd; de zár is. Én képeket akarok látni a falakon, hogy újra kinyissák elém a világot...

Hiszek a művészetben, mely kinyitja elénk a világot, mely kiröpít a pontból és pillanatból, mely katolikusá és a kozmosz polgárává avat; *l'art pour l'art* ez és mégsem *l'art pour l'art*: mert éppen az, hogy nem helyi és pillanatnyi célért harcol, éppen az teszi egy nagyobb ügynek harcosává. Hiszek a művészetben, mely nem tagad meg semmit, sem a *l'art pour l'art*-ot, sem a naturalizmust; de túlnő mindeniken, mert nem rabja semminek. Hiszem, hogy érdemes...

Hiszek a lélekben, mely szereti a világot; annyira szereti, hogy újracsinálja, annyira szereti, hogy meg sem elégszik vele. Ha érdemes a világ, érdemes szeretni is, érdemes másolni, érdemes a fantáziának folytatni is. Hiszek az alkotásban, mely a lélek nyelve; nem mindenkié, csak a magosabb lelkeké; mint a nyelv sem minden állaté. Hiszek a munkában...

(...) Ami szép, az nehéz: az anyag ellenáll, s az én lelkem csüggedései és indulatai... Hiszem, hogy ez a nehézség is hozzátartozik a szépséghez, mint a harc és a szenvedés a világhoz. Hiszek a harcban, mely szüli a vágyat a békére.

S hiszek a békében. Hiszek a harmóniában, melyre vágy a lélek, a szépségben, melyért kiáltoz az anyag, a szeretetben, melyért epednek a népek. Hiszek a nehézben, hogy nem lehetetlen! Ha nem hinnék benne, magam tenném lehetetlenné. Oly bűn, melyre nincsen fölödozás. Csak a hit teheti lehetségessé.

Ember vagyok, s hiszek az emberben. Nem is az emberben. Az ember vakon botorkál; de a világ nyitja és súgja útjait. Az ember primitív lény, ele az állat még primitívebb. Nem állatot kívánok, nem is embert! Többet!

S ha néha elfáradok, s az állatot és anyagot irigylem: ez nem hitem megtörése, csak erőmé, mely nem semmi, de nem minden... Derék erő, s majd megnyugszik egyszer, de nem fogy el. Hiszem... Nyugodt kinccsés lesz és örök haszonná.

Az idézetek és hivatkozások forrásai

- Angyal István saját kezű vallomása: Pesti Szalon, Bp., 1991
- Babits Mihály: *Örökkék ég a felhők mögött*, in: Babits Mihály összegyűjtött versei: Szépirodalmi, Bp., 1978
- Bartók Béla: *Faji tisztaság a zenében. Esszépanoráma*. Szerk.: Kenyeres Zoltán: Szépirodalmi, Bp., 1978
- Berger, Péter L. - Kellner, Hansfried: *Valóságfelépítés a házasságban. Fenomenológia a társadalomtudományokban*. Vál.: Hernádi Miklós: Gondolat, Bp., 1984
- Bhagavad-gítá /A magasztos szózata:* Európa, Bp., 1987
- Bibó István: *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága*. In: Bibó István: *Válogatott tanulmányok* IV köt. Magvető, Bp., 1991
- Bodrogi Tibor: *Mesterségek, társadalmak születése:* Fekete Sas, Bp., 1997
- Borsos Béla: *Az élete kereke:* Liget, Bp., 1994
- Brecht, Bertold: *Kurázi mama és gyermekei:*, in: Bertold Brecht: *Drámák:*. Európa, Bp., 1985
- Buddha: *Szaccsaka. A létszomj kioltásáról. Buddha beszédei:* Helikon, Bp., 1989
- Camus, Albert: *A pestis:* Európa, Bp., 1992
- Condorcet, Antoine de: *Rapport ét project de Décret sur l'organisation générale de l'instruction*. in: Ludassy Mária: *Téveszméink eredete:* Atlantisz, Bp., 1991
- Constant, Benjamin: *La puissance de la loi et ses limites*. in: Ludassy Mária i.m.
- Ehrlich, Anne és Paul: *A fajok kihalása:* Göncöl, Bp., 1995
- Esterházy Péter: *Az elefántcsonttoronyból:* Magvető, Bp., 1991
- Fallaci, Oriana: *Levél egy meg nem született gyermekhez:* Kozmosz, Bp., 1980.
- Gandhi, Mahatma: *A kard tana*. Idézi Jan Pilát: *Mahatma Gandhi:* Gondolat, Bp., 1969
- Hársing László: *Bevezetés az etikába:* Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1995
- Heisenberg, Werner: *A rész és az egész. Beszélgetések az atomfizikáról:* Gondolat, Bp., 1983
- Illich, Iván: *Energia és igazságosság. Ökológiai kapcsolatok*. Szerk.: Endreffy Zoltán és Kodolányi Gyula: Népművelési Intézet, Bp., 1984
- Kahlin Gibrán: *A próféta:* Édesvíz, Bp., 1996
- Kant, Immanuel: *A gyakorlati ész kritikája:* Gondolat, Bp., 1991
- Kosztolányi Dezső: *Napló:* Múzsák - Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp., 1985
- Kőbányai János: *A margón:* Szépirodalmi, Bp., 1986
- Kölcsey Ferenc: *Parainesis Kölcsey Kálmánhoz*. Kölcsey Ferenc Összes Művei I. köt. • Szépirodalmi, Bp., 1960
- Lévinas, Emmanuel: *Az arc mezítelensége: Mérleg*, Győr, 1994/1
- Lorenz, Konrad: *A civilizált emberiség nyolc halálos bűne:* Ikva, Sopron, 1988
- Mandeville, Bernard de: *A méhek meséje avagy magánvétkék- közhaszon:* Kossuth, Bp., 1996
- Nietzsche Friedrich: *A tragédia születése:* Európa, Bp., 1986
- Nietzsche, Friedrich: *Túl a jón és a rosszon:* Ikon, Bp., 1995
- Polcz Alain: *Viszonyulások a haldoklóhoz és a halott testéhez*, In: *Mauzóleum*. Szerk.: Adamik Lajos - Jelenczki István - Sükösd Miklós: bölcsész index centrál könyvek 1987
- R. Várkonyi Ágnes: *Folyóvizünk, amelyből élünk*, In: R. Várkonyi Ágnes: *Pelikán a fiaival:* Liget, Bp., 1992
- Schweitzer, Albert: *Egy orvos az őserdőben:* Kossuth, Bp., 1990
- Seattle törzsfőnök üzenete: Természetvédelem*, Bp., 1986/6
- Shakespeare, William: *Hamlet*, In: Shakespeare Összes Művei: Európa, Bp., 1961, 1964
- Széchenyi István: *Napló:* Gondolat, Bp., 1982
- Szophoklész: *Antigoné:* Ikon, Bp., 1994
- Thoreau, Henry Dávid: *A polgári engedetlenség iránti kötelességről:* Európa, Bp., 1990
- Tolsztoj, Lev Nyikolajevics: *Az újkor vége*. In: *Európai Műhely*. Szerk.: Hamvas Béla (reprint): Pannónia Könyvek, Pécs, 1990